મુંબાઇ ઇલાકાનું સરકારી કેળવણી ખાતું.

સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકા.

રામકૃષ્ણ ગોપાળ ભાંડારકર,

એમ.-એ.-પીએચ.-ડી.-એલ. એલ. ડી.-સી. આઇ., ઇ.

વિરચિત

સંસ્કૃત પાઠાવલી.

શ્રીધર રામકૃષ્ણ ભાંડારકર એમ. એ.

સંશોધિત.

ગુજરાતી ભાષાંતર રચનાર;

મલ્હાર ભિકાજી બેલસરે,

વાઇસ પ્રિન્સિપાલ ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ.

૭મી આવૃત્તિ.

અમદાવાદ.

નારણલાલ મોતિલાલ શાહ.

બુકસેલર તથા પબ્લિશર.

સંવત ૧૯૭૩ સને ૧૯૧૭

મૂલ્ય ૮ આના.

અમદાવાદ.
કાલુપુર ટંકશાળની પોળમાં આવેલા શ્રી રામકૃષ્ણ પ્રીન્ટીંગ
પ્રેસમાં શા. મગનલાલ હરિવલ્લભદાસે છાપી.

श्रीमती
-॥ केशरश्रीजी ॥-
सुवर्णश्री.

નવી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

ડાક્ટર રામકૃષ્ણ ગોપાળ ભાંડારકરની માર્ગોપદેશિકા આધુનિક કાળના વિદ્યાર્થિઓને સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ કરવામાં પહેલું પગલું છે. તેની પદ્ધતિ અને રચના સર્વત્ર પ્રતિષ્ઠા પામી છે. ધીમે ધીમે વિદ્યાર્થિઓ એકેક પગલું આગળ વધીને, ટુંકી મુદ્દતમાં ઇંગ્રેજી જેવી અતિ ભિન્ન અને અતિ અપરિચિત ભાષામાં બીજા વિષયનો અભ્યાસ ચલાવી, સંસ્કૃત જેવી નષ્ટ–જીવિત પણ પ્રૌઢ ભાષામાં વ્યુત્પન્ન બની, ગીર્વાણવિદ્યાભાણ્ડાગારના અધિકારી થાય છે.

માર્ગોપદેશિકાની સરણીનો લાભ ગુજરાતી વિદ્યાર્થિઓ લઇ શકે, એવા હેતુથી રા. રા. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ, બિ. એ. તરફથી આગળ તેનો ગુજરાતી તરજુમો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો. તેની નકલો ખપી ગયાથી, ફરી છપાવવાની જરૂર જોઇ, ડાક્ટરની રજાથી આ નવી આવૃત્તિ તૈયાર કરી છે.

પહેલાંની આવૃત્તિ રા. રા. કેશવલાલ ઘણો શ્રમ લઇ બનાવેલી હતી, તેથી આ નવી આવૃત્તિમાં થોડોજ ફેરફાર કરવો પડ્યો છે. ફક્ત કેટલાંએક દુર્બોધ સ્થળમાં સ્થળમાં સુગમતા લાવવાને યત્ન કર્યો છે. પરંતુ, આ આવૃત્તિની વિશેષતા એટલીજ છે કે, હાલના દિવસમાં કેળવણીના વધારાને લીધે ગુજરાતીમાં સંસ્કૃત શબ્દો, સાધારણ રીતે વાપરવામાં આવ્યાથી, સુગમ થયા છે; તેથી ગુજરાતના વિદ્યાર્થિઓને ઇંગ્રેજી, અથવા યુરોપના વિદ્યાર્થિઓને ગુજરાતી કે સંસ્કૃત, શિખવવું હોય ત્યારે, જે પદ્ધતિ અનુસરવી પડે છે, તેવી પદ્ધતિ રા. રા. કેશવલાલની આવૃત્તિમાં દેખાય છે. "धन" શબ્દનો અર્થ, ગુજરાતના વિદ્યાર્થિઓને, શિખવવો પડે, તેમ નથી; ત્યારે "धन" શબ્દની આગળ તેનો અર્થ સમજાવવા "દોલત" લખવાથી "धन" શબ્દ અપરિચિત છે, એવો ભાસ વિદ્યાર્થિ-

ઓના મનમાં ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે; વળી " **धन** " શબ્દ અપરિચિત છે, અને તે નવો શિખવો છે, એવો ભાસ થયા પછી તેની આગળ સ્ત્રીલિંગનો " દોલત " શબ્દ મૂકવાથી, તે સંસ્કૃતમાં સ્ત્રીલિંગનો હશે, એવો બીજો ભાસ ઉત્પન્ન થાય છે, તે દૂર કરવા, તે નપુંસક લિંગનો (નાન્યતરજાતિનો) છે, એવું વધારે ગોખવાની વિદ્યાર્થિઓને જરૂર પડે છે; અને, એવી રીતે સંસ્કૃત શિખ્યાથી. અજ્ઞાન દૂર કરવું, સંપાદન કરેલા જ્ઞાનમાં વધારો કરવો, અને વિદ્યાર્થિઓનો માર્ગ સુગમ કરવો, એવો **मार्गोपदेशिका**નો —અલ્કે બધાં પુસ્તકોનો—જે હેતુ છે, તે નિષ્ફળ થાય છે. તેમજ " बुध् " ધાતુનો અર્થ " જાણવું " કહ્યાથી વિદ્યાર્થિઓનો શ્રમ અનેક રીતે વ્યર્થ વધે છે.

હાલના વખતના કેળવણીના વધારાનો લાભ લઇને, વિદ્યાર્થિઓનો શ્રમ ઓછો કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ, તો "**धन**" શબ્દનો અર્થ આપવાની જરૂરજ નથી. સંસ્કૃત ભાષામાં શબ્દની જે જાતિ હોય, તેજ જાતિ તેની ગુજરાતીમાં પણ હોય છે, એવો નિયમ સામાન્ય છે; તેને અપવાદ છે ખરા, પણ તે ઘણા થોડા છે; તેથી, અપવાદક સ્થળોમાંજ સંસ્કૃત શબ્દોની જાતિ કહેવાની જરૂર છે; બાકીના શબ્દોની જાતિ પણ કહેવાની જરૂર નથી તેમજ, "बुध्" ધાતુનો અર્થ " બોધ થવો " એવો કહેવાથી, " સંસ્કૃત શિખવું; તેમાં કાંઈ નવું નથી ' એવું જાણીને વિદ્યાર્થિઓને હિંમત આવે, અને તેઓ ઉત્સાહથી સંસ્કૃત શિખે—એટલીજ અસર આ આવૃત્તિથી થાય, તો તે પણ એક મોટોજ લાભ છે.

સંસ્કૃતની વાક્યરચના ગુજરાતીમાં આવેલી છે, તેથી ગુજરાતી વાક્યોનું સંસ્કૃતમાં ભાષાંતર કરવું ઘણું સુગમ છે; તેથી સુગમતા લાવવા સારૂ, ગુજરાતીની, અપ્રસિદ્ધ વાક્યરચનાનો ઉપયોગ કરીએ, તો તેથી તેવાં વાક્યો આધુનિક રૂઢ ભાષા વાંચનારની નજરે અયોગ્ય દેખાય. ગુજરાતીમાં સામાન્ય રીતે, ભૂતકાળમાં

સકર્મક ક્રિયાપદોનો કર્તરિ પ્રયોગ થતો નથી; તેથી, એવાં વાક્યોમાં કર્તા ત્રીજી વિભક્તિમાં આવે છે. પણ, સંસ્કૃતમાં એવાં વાક્યોમાં કર્તરિ પ્રયોગ થાય છે, અને વળી જૂદો કર્મણિ પ્રયોગ પણ થાય છે. એવાં વાક્યો—રામે રાવણને જીત્યો, ઈ૦—ફેરવીને, "રામ રાવણને જીતતો હતો," ઈ૦ શુદ્ધ પણ અપ્રસિદ્ધ પ્રયોગમાં લખ્યાથી, ગુજરાતીની જે વાક્ય રચના તેજ સંસ્કૃતની પણ છે, એ તત્ત્વનું દ્રઢીકરણ થાય છે. તેમજ, સંસ્કૃતમાં પ્રથમ પુરુષમાં તથા તૃતીય પુરુષમાં આજ્ઞાર્થ થાય છે, અને ગુજરાતીમાં સાધારણ રીતે થતો નથી, પણ કેટલીએક વખતે થાય છે ખરો: તેનો લાભ વિદ્યાર્થિઓને આપવા સારૂ, "ઈશ્વર રાણીનું કલ્યાણ કરો" એવો પ્રયોગ સામાન્ય રીતે વાપરી શકાય. હવે, ભૂતાર્થમાં ગુજરાતી વાક્યોનો કોઈ પણ પ્રકારે કર્તરિ પ્રયોગ થતો નથી, તે નિરુપાયની વાત છે; એવે ઠેકાણે કર્મણિ પ્રયોગજ વાપરવો પડે છે.

मार्गोपदेशिकानी પદ્ધતિ પ્રમાણે જે ઠેકાણે જે નિયમની જરૂર દેખાય, તે ઠેકાણે તે નિયમ દાખલ કર્યો છે, કારણ નિયમની જરૂર જણાયા વિના, તે નિયમ આપવો નહીં-આ તત્ત્વનો સ્વીકાર કર્યાથી વ્યાકરણનો અમુક નિયમ જોવો હોય, તો, તે ખોળવાનું સાધન નથી, તથા આ નિયમો એક ઠેકાણે મળી શકતા નથી. એ દુર્ગમતા દૂર કરવાના હેતુથી डाक्टर भांडारकरनी મંજુરી મેળવીને, આ આવૃત્તિમાં પુસ્તકને છેવટે व्याकरण संग्रह જોડ્યો છે, તથા व्याकरणनां जूदां जूदां प्रकरण બતાવવા સારૂ મૂ૦ પુસ્તકના ૧૨ ભાગ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવ્યા છે.

સંસ્કૃતના અભ્યાસમાં, વિદ્યાર્થીઓનો બોજો ઓછો થાય, તેઓને શ્રમ ઓછો પડે, અને તેઓ ઉત્સાહથી સંસ્કૃત શિખે, એવી મતલબથી આ ફેરફાર કર્યા છે, આ મતલબ પાર પડશે, એવી ઉમેદ છે.

અમદાવાદ,
ઓક્ટોબર. ૧૮૯૫. } મ. ભી. બેલસરે.

ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

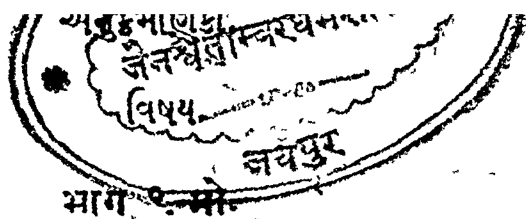

આ આવૃત્તિ પાછલી આવૃત્તિની કેવળ પુનરૂક્તિ છે. તેમાં વિશેષ ફેરફાર કશો કર્યો નથી.

અમદાવાદ. સને ૧૯૦૪ મ. ભિ. બેલસરે.

અનુક્રમણીકા.

विषय
जयपुर

વર્ણસંકેત.

આ. આત્મને.	આત્મનેપદી.	પ. પરસ્મૈ	પરસ્મૈપદી.
ઉપ.	ઉપસર્ગ.	પં.	પંચમી.
ઉભય.	ઉભયપદી.	પુ.	પુલ્લિંગ.
એક.	એકવચન.	પ્ર.	પ્રથમા.
કર્મણિ	કર્માણું રૂપ.	બહુ.	બહુવચન.
ગ.	ગણ.	ભૂ. કૃ.	કર્મણિભુતકૃદંત.
ચ.	ચતુર્થી.	વ. કૃ.	કર્તરિ વર્તમાન કૃદંત.
તૃ.	તૃતીયા.	વિશે.	વિશેષણ.
ત્રિ.	ત્રિલિંગ.	ષ	ષષ્ઠી.
દ્વિ.	દ્વિતીયા.	સ.	સપ્તમી.
દ્વિ.	દ્વિવચન.	સં.	સંબોધન.
ન.	નપુંસક.	સ્ત્રી.	સ્ત્રીલિંગ.

સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકા.

અક્ષર.

સ્વર.

अ અ, आ આ, इ ઇ, ई ઈ, उ ઉ, ऊ ઊ, ऋ* ઋ, ॠ* ૠ, ऌ ઌ, ए એ, ऐ ઐ, ओ ઓ, औ ઔ,
ं અનુસ્વાર. : વિસર્ગ.

વ્યંજન.

કંઠ્ય ...		क् ક્, ख् ખ્, ग् ગ્, घ् ઘ્, ङ्* ઙ્;
તાલવ્ય ..		च् ચ્, छ् છ્, ज् જ્, झ् ઝ્, ञ् ઞ્;
મૂર્ધન્ય ..		ट् ટ્, ठ् ઠ્, ड् ડ્, ढ् ઢ્, ण् ણ્;
દંત્ય ...		त् ત્, थ् થ્, द् દ્, ध् ધ્, न् ન્
ઓષ્ઠ્ય ..		प् પ્, फ् ફ્, ब् બ્, भ् ભ્, म् મ્;
અંતઃસ્થ અથવા અર્ધસ્વર	તાલવ્ય	य् ય્;
	મૂર્ધન્ય	र् ર્;
	દંત્ય	ल् લ્;
	દંત્યોષ્ઠ્ય	व् વ્;
ઉષ્માક્ષર	તાલવ્ય	श् શ્;
	મૂર્ધન્ય	ष् ષ્;
	દંત્ય	स् સ્;
મહાપ્રાણ		ह् હ્;

* આ અક્ષરો ઘણું ખરું ગુજરાતી ઉચ્ચારમાં શુદ્ધ રૂપે જણાતા નથી; માટે, તેમનો ઉચ્ચાર કોઈ શુદ્ધ વક્તાને મોઢે શીખી લેવો.

પહેલા પાંચ વર્ગો માહેલા દરેકના છેલ્લા ત્રણ વ્યંજનો અને અંતઃસ્થ, તથા મહાપ્રાણને, ઘોષ વ્યંજન કહે છે. બાકીના વ્યંજનોને અઘોષ વ્યંજન કહે છે.

સ્વરો જ્યારે વ્યંજનમાં મળે છે, ત્યારે તેમની આકૃતિ નીચે પ્રમાણે થાય છે.

જ્યારે વ્યંજન નીચે (્) આવો છેકો ન હોય, ત્યારે તે વ્યંજનમાં अ મળેલો છે, એમ જાણવું; ઉદાહરણ,–क. आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ॠ, ऌ, ए, ऐ, ओ, औ, આ સ્વરોનું ઉમેરણ છેકા વિનાના વ્યંજનને ा ि, ी, ु, ू, ृ, ॄ, ॢ, े, ै, ो, ौ, એવી નિશાની લાગેલી હોવાથી સમજાય છે; ઉદાહરણઃ— क ક, का કા, कि કિ, की કી, कु કુ, कू કૂ, कृ કૃ, कॄ કૄ, कॢ કૢ, के કે, कै કૈ, को કો, कौ કૌ.

મુખ્ય સંયુક્ત વ્યંજન, કે જોડાક્ષર નીચે પ્રમાણે છેઃ—

क्क	ક્-ક	ग्ध	ગ્-ધ	च्छ्व	ચ્-છ્-વ	ढ्य	ઢ્-ય
क्त	ક્-ત	ग्न	ગ્-ન	च्म	ચ્-મ	ण्ण	ણ્-ણ
क्त्व	ક્-ત્-વ	ग्र	ગ્-ર	च्य	ચ્-ય	ण्म	ણ્-મ
क्न	ક્-ન	ग्र्य	ગ્-ર્-ય	ज्ज	જ્-જ	ण्य	ણ્-ય
क्म	ક્-મ	ग्ल	ગ્-લ	ज्र	જ્-ર	ण्व	ણ્-વ
क्र	ક્-ર	ग्व	ગ્-વ	ज्व	જ્-વ	त्त	ત્-ત
क्य	ક્-ય	घ्य	ઘ્-ય	ट्ट	ટ્-ટ	त्त्र	ત્-ત્-ર
क्ल	ક્-લ	घ्न	ઘ્-ન	ट्य	ટ્-ય	त्र्य	ત્-ર્-ય
क्व	ક્-વ	घ्र	ઘ્-ર	ट्र	ટ્-ર	त्थ	ત્-ર્-ય
क्ष	ક્-ષ	घ्व	ઘ્-વ	ठ्य	ઠ્-ય		ત્-ન
क्ष्ण	ક્-ષ્-ણ	ङ्क	ઙ્-ક	ड्र	ડ્-ર	त्प	ત્-પ
क्ष्म	ક્-ષ્-મ	ङ्क्त	ઙ્-ક્-ત	ड्ग	ડ્-ગ	त्प्र	ત્-પ્-ર
क्ष्य	ક્-ષ્-ય	च्च	ચ્-ચ	ड्म	ડ્-મ	त्फ	ત્-ફ
क्ष्व	ક્-ષ્-વ	च्छ	ચ્-છ	ढ्य	ઢ્-ય	त्स	ત્-સ
ख्य	ખ્-ય	च्छ्र	ચ્-છ-ર	ड्व	ડ્-વ	त्र	ત્-ર

त्व ત્-વ	न्य ન્-ય	य्व ય્-વ	ष्ठ ષ્-ઠ
त्स ત્-સ	न्व ન્-વ	र्ण्य ર્-ણ્-ય	ष्ठ्य ષ્-ઠ્-ય
त्स्न ત્-સ્-ન	प्त પ્-ત	र्ध्य ર્-ધ્-ય	ष्ण ષ્-ણ
त्स्य ત્-સ્-ય	प्त्य પ્-ત્-ય	ल्क લ્-ક	ष्प ષ્-પ
थ्य થ્-ય	प्न પ્-ન	ल्ग લ્-ગ	ष्प्र ષ્-પ્-ર
द्ग દ્-ગ	प्म પ્-મ	ल्प લ્-પ	ष्म ષ્-મ
द्द દ્-દ	प्य પ્-ય	ल्म લ્-મ	ष्य ષ્-ય
द्ध દ્-ધ	प्र પ્-ર	ल्य લ્-ય	ष्व ષ્-વ
द्ब દ્-બ	प्ल પ્-લ	ल्ल લ્-લ	स्क સ્-ક
द्ब्र દ્-બ્-ર	प्स પ્-સ	ल्व લ્-વ	स्ख સ્-ખ
द्भ દ્-ભ	ब्ज બ્-જ	व्य વ્-ય	स्त સ્-ત
द्म દ્-મ	ब्द બ્-દ	व्र વ્-ર	स्थ સ્-થ
द्य દ્-ય	ब्ध બ્-ધ	श्च શ્-ચ	स्न સ્-ન
द्र દ્-ર	ब्य બ્-ય	श्न શ્-ન	स्प्र સ્-પ્-ર
द्र्य દ્-ર્-ય	ब्र બ્-ર	श्म શ્-મ	स्फ સ્-ફ
द्व દ્-વ	भ्ण ભ્-ણ	श्य શ્-ય	स्म સ્-મ
द्व्य દ્-વ્-ય	भ्न ભ્-ન	श्र શ્-ર	स्व સ્-ય
द्व्र દ્-વ્-ર	भ्य ભ્-ય	श्ल શ્-લ	स्र સ્-ર
ध्न ધ્-ન	भ्र ભ્-ર	श्व શ્-વ	ह्ण હ્-ણ
ध्म ધ્-મ	भ्व ભ્-વ	ष्क ષ્-ક	ह्न હ્-ન
ध्य ધ્-ય	म्म મ્-મ	ष्क्र ષ્-ક્-ર્	ह्म હ્-મ
ध्र ધ્-ર	म्र મ્-ર	ष्ट ષ્-ટ	ह्य હ્-ય
ध्व ધ્-વ	म्य મ્-ય	ष्ट्य ષ્-ટ્-ય	ह्र હ્-ર
न्न ન્-ન	म्ल મ્-લ	ष्ट्र ષ્-ટ્-ર્	ह्ल હ્-લ
न्म ન્-મ	म्व મ્-વ	ष्ट्व ષ્-ટ્-વ	ह्व* હ્-વ

* બોલવા સરળ પડે, માટે અંત્યાક્ષરમાં અકાર મેળવી, જોડાક્ષ[ર]
આપ્યા છે.

ભાગ १ लो.

પાઠ ૧ લો.

વર્તમાન કાળ;–પરસ્મૈપદ.*

એકવચન.

પ્રત્યય:–પુરુષ ૧, मि; પુરુષ ૨, सि; પુરુષ ૩, ति.

પહેલા ગણ§ના ધાતુ.

गम् [गच्छ्] ગમન કરવું, જવું.	बुध् (बोध्) બોધ થવો, જાણવું.	वद् વદવું. બોલવું.
नी [नय्]† લેઇ જવું, દોરવું.	भू (भव्) હોવું, થવું.	वस् વસવું, રહેવું.
पत् પતન પામવું, પડવું.	रक्ष् રક્ષણ કરવું, બચાવવું, સંભાળવું.	सृ (सर्) સરકવું ખસવું, જવું.

* સંસ્કૃતમાં ક્રિયાપદના રૂપાખ્યાનના પ્રત્યયો બે પ્રકારના છે:– પરસ્મૈપદ પ્રત્યય, અને આત્મનેપદ પ્રત્યય. કેટલાક ધાતુઓ કેવળ પરસ્મૈપદ પ્રત્યય લેનારા એટલે પરસ્મૈપદી, કેટલાક કેવળ આત્મનેપદ પ્રત્યય લેનારા એટલે આત્મનેપદી, અને કેટલાક બે પ્રકારના પ્રત્યયોમાંથી ગમે તે પ્રકારના પ્રત્યય લેનારા એટલે ઉભયપદી, હોય છે.

§ ગુણકાર્ય થતાં, એટલે વિકરણ પ્રત્યય અથવા ગણની નિશાની લાગતાં, કેટલાક ધાતુને જે વિશેષ રૂપ (જેમ કે गम्‌ને બદલે गच्छ्), અથવા આદેશ (જેમ કે दृश् ને બદલે पश्य) થાય છે, તે કાટખૂણ [ ] કાંઉસમાં બતાવેલ છે.

† પહેલા ગણના વિકરણ પ્રત્યય अ પૂર્વે ધાતુના અંતના હ્રસ્વ કે દીર્ઘ સ્વરનો, તથા ઉપાંત્ય (એટલે છેલ્લા વ્યંજનની પૂર્વેના) હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે. इ ई નો ગુણ ए; उ ऊ નો ओ; ऋ ॠ નો अर्; અને ऌ નો अल् થાય છે.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે नी ધાતુનું ने રૂપ થાય, તેને વિકરણ પ્રત્યય अ અને પછી પુરુષ-બોધક પ્રત્યય ति લગાડવાનો છે. સંસ્કૃતમાં બે સ્વરો લગોલગ આવે, તો સંધિ થાય છે; તેથી કરીને. ने અને अनी

* બીજા ગણના ધાતુ.

अस् થવું હોવું. | अद् ખાવું.

પહેલા ગણના ધાતુઓમાં પ્રથમ વિકરણ પ્રત્યય अ ઉમેરાય છે, ને ત્યારપછી તે તૈયાર થયેલા રૂપને એટલે અંગને પુરૂષબોધક પ્રત્યય લગાડે છે.

બીજા ગણના ધાતુઓને પુરૂષ–બોધક પ્રત્યય લાગલા જ લગાડે છે.

પહેલા પુરૂષના म् અને व् થી શરૂ થતા પ્રત્યયો લગાડવાના હોય, અને, તે म् અને व् ની પહેલાં अ હોય, તો, તે अ નો आ થાય છે.

वदामि ।	सरसि ।	गच्छति ।	भवति ।
रक्षसि ।	नयामि ।	अद्मि ।	अत्ति ।
पतति ।	वससि ।	नयति ।	अस्ति ।
बोधसि ।	सरामि ।	बोधामि ।	

પહેલો ગણ.

चर् ચરવું, ચાલવું. | दह् દાઝવું, બળવું, બાળવું.
जीव् જીવવું. | नम् નમવું.
त्यज् ત્યાગ કરવો, તજવું. | पच् પકાવવું, રાંધવું.

સંધિ કરવી જોઇએ. હવે એક નિયમ એવો છે કે, ए, ऐ, ओ અને औ પછી કોઇ પણ સ્વર આવે, તો, તેમને બદલે અનુક્રમે अय्, आय्, अव्, आव् મુકવામાં આવે છે. તેથી કરીને, ने+अ=नय्+अ=नय, તેને ति લાગવાથી, नयति થાય છે; તેજ પ્રમાણે भू+अ=भो+अ=भव्+अ=भव. આવી રીતના સ્વરવિકારને લીધે, ધાતુનાં જે રૂપ થાય છે, તે અર્ધચંદ્ર () કૌંસમાં આપ્યાં છે.

* બીજા ગણના ધાતુનું રૂપાખ્યાન ઘણું કઠણ હોય છે, તેથી, આ ચોપડીમાં બીજા ગણના બેજ ધાતુ આપ્યા છે, બીજો ગણ બીજી ચોપડીમાં સવિસ્તર આપ્યો છે.

૫ ‡અનુનાસિક સિવાય કોઈ પણ સ્પર્શ વ્યંજન પછી અઘોષ વ્યંજન આવે તો, તે સ્પર્શ વ્યંજનને બદલે તેનાજ વર્ગનો પહેલો અક્ષર મુ-

(તું) બોલે છે.
(તે) બોલે છે.
(તું) જાય છે.
(હું) જાણું છું.
(તે) રહે છે.
(હું) રહું છું.
(તું) પડે છે.
(તું) ચાલે છે.

(તે) જાણે છે.
(તું) દોરે છે.
(તું) ખસે છે.
(હું) થાઉં છું.
(તું) ખાય છે.
(હું) છું
(તું) છે.*
(તે) રહે છે.

(તે) તજે છે.
(તું) નમે છે.
(હું) રાંધું છું.
(તું) ખાળે છે.
(હું) બચાવું છું.
(તે) ચાલે છે.
(હું) જીવું છું.
(તે) રાંધે છે.
(હું) તજું છું.

પાઠ ૨ જો.

બહુવચન.§

પ્રત્યયઃ—પુરુષ ૧, मस्; પુરુષ ૨, थ પુરુષ ૩, अन्ति.+

ચોથો ગણ.

नश् નાશ પામવું.
नृत् નૃત્ય કરવું, નાચવું.
पुष् પોષવું, પોષણ કરવું.
मुह् મોહ પામવો, મુઝાવું, ઘેલા થવું, બેભાન થવું.
लुभ् લોભ કરવો.

છઠો ગણ.

इष् [इच्छ्] ઇચ્છવું.
प्रच्छ् [पृच्छ्] પૂછવું.
मुच् [मुञ्च्] મૂકવું, છોડવું.
विश् પ્રવેશ કરવો. પેસવું.
सृज् છોડી દેવું; સરજવું, પેદા કરવું.
स्पृश् સ્પર્શ કરવો, અડકવું.

વામાં આવે છે; ઉ. ककुभ्×प्रान्त=ककुप्प्रान्त અને दूराद्×पतति=दूरात्पतति.

* सि પ્રત્યયની પહેલાં अस् ધાતુનો અંત્ય स લોપાય છે.

§ સંસ્કૃત ભાષામાં દ્વિત્વ (બે-પણું) દર્શાવવું હોય, ત્યારે દ્વિવચન વાપરવામાં આવે છે. એ દ્વિવચન નવા વિદ્યાર્થીઓને કેવળ નવતર હોવાથી, તે ત્રીજા પાઠમાં આપ્યું છે. ખરો અનુક્રમ તો એવો છે કે, એકવચન, દ્વિવચન, ને બહુવચન.

\+ अ થી શરૂ થતા પ્રત્યયની પહેલાં अ આવે, તો તે अ લોપાય બુધ્+अ+अन्ति=बोध्+अन्ति=बोधन्ति.

પુરુષ--બોધક પ્રત્યય લગાડતાં પહેલાં, ચોથા ગણના ધાતુમાં य, અને છઠ્ઠા ગણના ધાતુમાં अ, લગાડવો જોઇએ.*

દ્વિવચનના તથા બહુવચનના પુરુષબોધક પ્રત્યયોની પહેલાં, अस् (ગ. ૨) નો લોપ થાય છે.

वदामः§ ।	दहामः ।	लुठ्यन्ति ।
गच्छन्ति ।	सन्ति ।	स्पृशामः ।
बोधथ ।	जीवथ ।	सृजथ ।
नयामः ।	नमन्ति ।	इच्छन्ति ।
भवथ ।	पुष्यामः।	पृच्छथ ।
वसन्ति ।	नश्यन्ति।	मुञ्चामः ।
स्थ ।	नृत्यथ ।	विशन्ति ।
अदन्ति ।	मुह्यामः ।	

પહેલો ગણ.

जि (जय्) જય પામવો, જીતવું.

दृश् (पश्य) દર્શન કરવું જોવું.

धाव् ધાવું, દોડવું.

पा (पिब्) પાન કરવું, પીવું.

यज् યજ્ઞ કરવો, પૂજવું.

वह् વહેવું, વાવું, લેઇ જવું.

स्मृ (स्मर) સ્મરણ કરવું, સંભાળવું.

हृ (हर्) હરણ કરવું, લેઇ લેવું, લઇ જવું.

ચોથો ગણ.

अस् ફેંકવું.

कुस् ભેટવું.

तुष् સંતોષ પામવો, પ્રસન્ન થવું.

लुट्, लुठ्, લોટવું, આળોટવું.

शुष् સુકાઈ જવું. સોસાવું.

છઠ્ઠો ગણ.

क्षिप् ફેંકવું.

तुद् પીડવું, કનડવું, સતાવવું.

दिश् દેખાડવું, બતાવવું.

सिच् (सिञ्च्) સીંચવું. છાંટવું.

---

* આ બે ગણોમાં, પહેલા ગણમાં જેમ ગુણ થાય છે, તેમ ધાતુના સ્વરનો ગુણ થતો નથી.

§ પદને અંતે स् હોય તો, તેનો વિસર્ગ થાય છે, તેમજ, પદાંત र્નો અઘોષ વ્યંજનની પહેલાં, અગર કશુંએ ન આવે, તો વિસર્ગ થાય છે.

(તમે) બોલો છો.
(અમે) જઈએ છિયે.
(તેઓ) સમજે છે.
(તમે) દોરો છો.
(તેઓ) થાય છે.
(અમે) રહિયે છિયે.
(તમે) ખાઓ છો.
(અમે) છિયે.
(તેઓ) બાળે છે.
(અમે) જીવિયે છિયે.
(તેઓ) પીડે છે.
(તમે) જીવો છો.

(તેઓ) પોષે છે.
(અમે) નાશ પામિયે છિયે.
(તેઓ) નાચે છે.
(તમે) ઘેલા થાઓ છો.
(અમે) લોભ કરિયે (છિયે.
(તેઓ) અડકે છે.
(અમે) જીતિયે છિયે.
(તમે) હરી જાઓ છો.
(તેઓ) જુએ છે.

(અમે) ફેંકિયે છિયે.
(અમે) પિયે છિયે.
(તમે) યત્ન કરો છો.
(તેઓ) વહે છે.
(અમે) સંભારિયે છિયે.
(તમે) ફેંકો છો.
(તેઓ) ભેટે છે. [યે.
(અમે) સંતોષ પામિયે (છિ
(તેઓ) સુકાય છે.
(તમે) આળોટો છો.
(તમે) છાંટો છો;.

પાઠ ૩.

દ્વિવચન.

પ્રત્યય—પુરુષ ૧, વસ્; પુરુષ ૨, થસ્; પુરુષ ૩, તસ્.

દશમા ગણના ધાતુ *

કથ્ કથન કરવું, કહેવું.	ચિન્ત્ ચિંતન કરવું, વિચારવું	પ્રી (પ્રીણ્) પ્રેમ ઉપજાવવો, ખુશ કરવું.
ગણ્ ગણવું, ધારવું.	§ચુર્ (ચોર્) ચોરવું.	સ્પૃહ્ ઝંખવું તૃષ્ણા રાખવી.
ઘુષ્ (ઘોષ્) ગોખવું, જાહેર કરવું.	પીડ્ પીડવું, દુઃખ દેવું.	રચ્ રચવું, ગોઠવવું.
	પ્રથ્ પ્રસિદ્ધ કરવું.	

---

* સામાન્ય રીતે કહેતાં, દશમા ગણના ધાતુઓ ઉભય પદી છે.

§ વિકરણ પ્રત્યય અય લગાડવો હોય, ત્યારે ધાતુના અંત્ય સ્વરની, તથા ઉપાંત્ય અ ની વૃદ્ધિ થાય છે; અને અ સિવાય બાકીના ઉપાંત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે. આ ફેરફાર કથ્, ગણ્, રચ્, પ્રથ્, સ્પૃહ્, મૃગ્, તથા બીજા કેટલાક ધાતુમાં થતો નથી, અર્થાત્ આ ધાતુનો સ્વર બદલાતો નથી. અ, ઇ ઈ, ઉ ઊ, ઋ ૠ અને ઌ ની વૃદ્ધિ અનુક્રમે આ, ઐ, ઔ, આર્ અને આલ્ છે. એનાં ઉદાહરણો:—

દશમા ગણના ધાતુમાં વિકરણ પ્રત્યય अय ઉમેરાય છે.

चोरयावः।	घोषयथः।	नमथः।
पीडयथः।	स्पृहयावः।	स्नः।
कथयतः।	चिन्तयतः।	स्मरावः।
गणयावः।	प्रीणयथः।	जयथः।
प्रथयावः।	गच्छतः।	नश्यतः।
रचयतः।	नयावः।	नृत्यावः।
अद्मः।	विशतः।	पृच्छतः।

પહેલો ગણ.	ચોથો ગણ.	છઠ્ઠો ગણ.
अट् અટન કરવું.	कुप् કોપ કરવો, કોપવું.	उञ्छ् વીણવું.
चल् ચાલવું, ખસવું.	क्षुभ् ખળભળવું, ગભરાવું.	कृष् આકર્ષણ કરવું. ખેંચવું, ખેડવું.
जल्प् બબડવું.	श्लिष् ભેટવું.	स्फुर् સ્ફુર્તિ થવી. ધડકવું, ફરકવું, તરફડવું.
निन्द् નિંદવું.		
शंस् પ્રશંસા કરવી.		

દશમો ગણ.

पूज् પૂજવું. वर्ण् વર્ણવવું, વખાણવું. सान्त्व् શાંત પાડવું.

(તમે બે) ચોરો છો.	(તમે બે) ઝંખો છો.	(અમે બે) નિંદીયે છીયે.
(તેઓ બે) કનડે છે.	(તેઓ બે) જાહેર કરે છે.	(તમે બે) કોપો છો.
(અમે બે) કહિયેછિયે.	(અમે બે) વિચારિયે છિયે.	(તેઓ બે) ખેડે છે.
(તમે બે) ગણો છો.	(તમે બે) પ્રસિદ્ધ કરો. [દો.	(આપણે બે) પૂજિયે છિયે.
(તેઓ બે) જુએ છે.	(તેઓ બે) ખુશ કરે છે.	(તમે બે) ભટકો છો.
(અમે બે) રચિયે છિયે.		

चि + अय + ति=(વૃદ્ધિ થવાથી) चै+अय + ति=चाय् + अय+ति=चाययति; तड् + अय + ति=(વૃદ્ધિ થવાથી) ताड्+ अय+ति; ताडयति; घुष् + अय + ति=(ગુણ થવાથી) घोष् + अय+ति=घोषयति.

(તેઓ બે) ગભરાય છે.
(અમ બે) વીણીએ છિએ.
(તેઓ બે) વર્ણવે છે.
(તમે બે) ભેટિયે છિએ.
(તમે બે) બખડો છો.
(તેઓ બે) શાંતપાડેછે.

(અમે બે) વખાણિયે છિયે.
(તમે બે) બોલો છો.
(તેઓ બે) થાય છે.
(તમે બે) રાંધો છો.
(અમ બે) સમજીયે છિયે.
(તેઓ બે) ખાય છે.

(અમે બે) સંતોષ પામિયે છીએ.
(તમે બે) લોભ કરો છો.
(તેઓ બે) લોટે છે.
(અમે બે) અડકિયે છિયે.
(તમે બે) પૂછો છો.

પાઠ ૪.

વર્તમાનકાળ સંબંધ.

પહેલો ગણ.

क्षि (क्षय्) ક્ષય થવો, ઘસાઇ જવું
द्रु (द्रव्) ભિંજાવું.
रुह् (रोह्) આરોહણ કરવું, ઊગવું, વધવું.
स्था (तिष्ठ्) સ્થાનમાં હોવું. સ્થિતિમાં હોવું. ઉભા રહેવું.
ह्वे (ह्वय्) બોલાવવું.

ચોથો ગણ.

मद् [माद्] મસ્ત થવું, ગાંડા થવું, ભૂલવું, ચૂકવું.
शम् [शाम्] શાંત હોવું, સાંસતા રહેવું—થવું. [કી જવું.
श्रम् [श्राम्] શ્રમ લાગવો, થા-

દશમો ગણ.

क्षल् (क्षाल्) પખાળવું, ધોવું.
तड् [ताड्] તાડન કરવું, મારવું ઠોકવું, માર મારવો.
तुल् [तोल] તોળવું, જોખવું.
भूष् આભૂષણ પહેરાવવું; શણગારવું. શુ શોભિત થવું.

वदसि ।	इच्छामि ।	रोहन्ति ।	पिबन्ति ।
वसथ	मुञ्चथ ।	पूजयन्ति ।	पश्यावः ।
बोधामः ।	स्पृशति ।	तिष्ठामि ।	ह्वयति ।
रक्षति ।	स्मरथ ।	स्पृहयथ ।	नयसि ।
पतामि ।	ताडयति ।	हरतः ।	अत्थ ।
मुष्णाति ।	चोरयथ ।	जयति ।	गणयति ।

सन्ति ।	सिञ्चसि ।	शंसथ ।	पचन्ति ।
नश्यसि ।	लुभ्यन्ति ।	क्षालयति ।	पुष्यामि ।
नृत्यति ।	तुष्यामि ।	क्षयतः ।	पीडयन्ति ।
विशामः	अस्यथः ।	अद्मि ।	यजामः ।
पृच्छथः ।	कथयामि ।	जीवामः ।	श्राम्यामि ।
वहतः ।	कृषामः ।	त्यजथ ।	द्रवन्ति ।

चिन्तयति ।

(તે) પોષે છે.	(તું) થાકે છે.	(અમે) હરી જઈયે છિયે.
(હું) નાચું છું.	(હું) ઇચ્છું છું.	(તમે) કહો છો.
(તમે) ક્ષોભ કરોછો.	(અમેબે) પિયે છિયે.	(તું) અડકે છે.
(તે) પેસે છે.	(તમે) બાળો છો.	(તેઓ) ઝંખે છે,
(તું) ઇચ્છે છે.	(તેઓ) ધુએ છે.	(તમેબે) જાઓછો.
(હું) પૂજું છું.	(તે) ધસાઇ જાયછે.	(તે) ચોરે છે.
(તું) નડે છે.	(તું) કહે છે.	(આપણે બે) છિયે.
(તે) ઊગે છે.	(તે) તોળે છે.	(તું) ખુશ કરે છે.
(અમે) બોલાવિયે છિયે.	(તેઓ) ચોરે છે.	(હું) પેસું છું.
(તે) ઘેલો થાય છે.	(તમે) ગોઠવો છો.	(તેઓ) મારે છે.
(તેઓ)સંતોષપામેછે	(તે) જાહેર કરે છે.	(અમે બે) રાંધિયે છિયે.
(હું) જીતું છું.	(હું) સંભારૂં છું.	(તમે) પૂજો છો.
(તમે) જાઓ છો.	(તેઓ બે) વસે છે.	

સારાંશ તથા સવાલ.

પહેલો ગણ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુરુષ ૧.	बोधामि	बोधावः	बोधामः
પુરુષ ૨.	बोधसि	बोधथः	बोधथ
પુરુષ ૩.	बोधति	बोधतः	बोधन्ति

ચોથો ગણ.

પુરુષ ૧.	पुष्यामि	पुष्यावः	पुष्यामः
પુરુષ ૨.	पुष्यसि	पुष्यथः	पुष्यथ
પુરુષ ૩.	पुष्यति	पुष्यतः	पुष्यन्ति

છઠો ગણ.

પુરુષ ૧.	विशामि	विशावः	विशामः
પુરુષ ૨.	विशसि	विशथः	विशथ
પુરુષ ૩.	विशति	विशतः	विशन्ति

દશમો ગણ.

પુરુષ ૧.	चोरयामि	चोरयावः	चोरयामः
પુરુષ ૨.	चोरयसि	चोरयथः	चोरयन्ति
પુરુષ ૩.	चोरयति	चोरयतः	चोरयन्ति

૧. કંઠ્ય, તાલવ્ય. મૂર્ધન્ય, ઓષ્ઠ્ય, અંતઃસ્થ, ઘોષ વ્યંજન, અને અઘોષ વ્યંજન કયા છે, તે ગણાવો.

૨. इ, उ, ऋ અને लृ નાં ગુણ અને વૃદ્ધિનાં રૂપ આપો.

૩. પહેલા, ચોથા, છઠ્ઠા, દશમા તથા બીજા ગણનાં વિશેષ લક્ષણ (विकरण प्रत्यय) શો છે ?

૪. વર્તમાનકાળના પુરૂષબોધક પ્રત્યયો આપો.

૫. પહેલા પુરૂષના व् અને म् થી શરૂ થતા પ્રત્યયની પહેલાં પૂર્વના अ માં શો ફેરફાર થાય છે !

૬. ए, ओ, ऐ, અને औ પછી સ્વર આવે, તો, તેમને ઠેકાણે અનુક્રમે શાં રૂપ મૂકવામાં આવે છે? ઉદાહરણો આપો.

૭. કોઇ પણ વ્યંજન પછી અઘોષ વ્યંજન આવે તો પૂર્વના વ્યંજનમાં જે ફેરફાર થાય છે, તે ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.

૮. પદાંત स् અને નું શું થાય છે ? એ ફેરફાર र् ના સંબંધમાં ક્યારે થાય છે ?

૯. નીચેના ધાતુનાં વર્તમાનકાળનાં રૂપ આપોઃ—

(વિદ્યાર્થીના મનમાં પાકા ઠસી જાય, તેટલા માટે માટે શિક્ષકની નજરમાં જેટલા ધાતુ આપવાની જરૂર જણાય, તેટલા અહિં આપવા.)

ઉપસર્ગ.

ઉપસર્ગ, ધાતુની પૂર્વે આવી, ઘણું કરીને, ધાતુના અસલ અર્થમાં ન્યૂનાધિક્ય કરી, વિશેષ અર્થ ઉપજાવે છે. મુખ્ય ઉપ**સર્ગ** નીચે આપ્યા છેઃ—

अति—હદ બહાર; **अतिक्राम्यति** તે હદ બહાર પગલું ભરે છે, તે ઉલ્લંઘન કરે છે.

अधि—ઉપર; **अधिगच्छति** તે ઉપર થઇ જાય છે, તે મેળવે છે, એટલે જાણી જાય છે.

अनु—પાછળ, સરખું, જેવું; **अनुसरति, अनुगच्छति**, તે પાછળ જાય છે, તે અનુસરે છે.

अभि—તરફ, પાસે; **अभिगच्छति** તે તરફ જાય છે, અથવા પાસે જાય છે.

अव—નીચે, દૂર; **अवतरति** તે નીચે જાય છે, ઉતરે છે.

आ—હદ અથવા મર્યાદાના અર્થે, ઉલટાપણાના અર્થે, "સુધી"ના અર્થે; **आगच्छति** તે આવે છે; **आरोहति** તે (અમુક ઉંચાઈ) સુધી વધે છે, ચઢે છે.

उत्—ઉંચે, ઉપર વિશેષ; **उत्पतति** તે ઉંચે જાય છે, કુદે છે; **उद्गच्छति** તે ઉપર જાય છે, ઉંચે ચઢે છે.

उप—પાસે; **उपगच्छति** તે પાસે જાય છે, જઇ મળે છે.

नि—અંદર, નીચે; **निषीदति** તે નીચે બેસે છે.

परा—"પાછું" એવા અર્થે, ઉલટાપણાને અર્થે; **पराजयते** તે હારે છે.

प्रति—સામાં, ઉલટું; **प्रतिभाषते** તે સામાં કહેછે, જવાબ દે છે.

प्र—આગળ; **प्रयाति** તે આગળ જાય છે.

वि—નહિ, જૂદું, દૂર, વિશેષે કરીને; **विश्लिष्यति** તે જૂદા પડેછે.

सम्—સાથે, એકઠાં; § **संगच्छते** તે સાથે જાય છે, મળે છે.

§ પદાંત **म्** પછી કોઈ પણ સ્પર્શ વ્યંજન આવ્યો હોય, તો તે **म्**ને

ભાગ ૨ જો.

પાઠ ૫ મો.

* પ્રથમા વિભક્તિ.

૧. અકરાંત નામ.

પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
*પુલ્લિંગ.	स्	औ	अस्.
*નપુંસકલિંગ.	म्	ई	आनि.
	नृपः	नृपौ †	नृपाः ‡

બદલે વિકલ્પે પૂર્વના અક્ષર ઉપર અનુસ્વાર થાય છે; અથવા म् ને ઠેકાણે પછીના વ્યંજનના સ્થાનનો અનુનાસિક થાય છે. જો પદાંત म् પછી य्, व् કે ल्, હોય, તો म् ને બદલે પૂર્વના અક્ષર ઉપર અનુસ્વાર, અથવા વિકલ્પે म्ને ઠેકાણે અનુક્રમે નાસિકાસ્થાને બોલાતો य्, व्, કે ल् થાય છે પરંતુ, જો પદાંત म् પછી श्, ष्, स्, र्, ह्, હોય, તો મને બદલે અવશ્યે પૂર્વના અક્ષર ઉપર અનુસ્વાર જ લખાય છે.

* ગુજરાતી ભાષામાં સાત વિભક્તિઓને માટે પહેલી, બીજી, ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી, અને સાતમી, એ શબ્દો વપરાય છે; તે બદલ સંસ્કૃત ભાષામાં પ્રથમા, દ્વિતીયા, તૃતીયા, ચતુર્થી, પંચમી, ષષ્ઠી સપ્તમી, એ શબ્દ વાપરવામાં આવે છે. તેમજ, નરજાતિ, ને નાન્યતરજાતિ કહેવા બદલ, પુલ્લિંગ, સ્ત્રીલિંગ, ને નપુંસકલિંગ, એમ કહેવાય છે.

† अ કે आ પછી ए કે ऐ આવે, તો પાસે આવેલા સ્વરો ભળી જઇને, તે બંનેને ઠેકાણે ऐ થાય છે; વળી, अ કે आ પછી ओ કે औ આવે, તો પાસે આવેલા સ્વરો ભળી જઇને औ થાય છે; અર્થાત્ अ કે आ+ए કે ऐ=ऐ અને अ કે आ+ओ કે औ=औ.

§ છેલ્લા ચાર સ્વરો (ए, ऐ, ओ, औ,) સિવાય બાકીના કોઈ પણ

फलम् फले* फलानि.

નામ (પુલ્લિંગ).

अनल અગ્નિ.	नृप રાજા.	मेघ વાદળું.
अश्व ઘોડો.	पवन પવન.	राम રામ.
ईश्वर ઇશ્વર.	पुत्र પુત્ર.	वृक्ष વૃક્ષ, ઝાડ.
कूर्म કાચબો.	बाल બાળક, છોકરો.	समुद्र સમુદ્ર, દરિયો.
जन જન, લોક.	बुध ડાહ્યો માણસ.	सूद રસોઇયો.
जीव જીવ, પ્રાણી.	मूर्ख મૂર્ખ, મૂરખ.	हस्त હસ્ત, હાથ.
नर નર, પુરૂષ.		

(નપુંસકલિંગ.)

कमल કમળ.	धन ધન, દોલત.	मित्र મિત્ર.
गृह ઘર.	नेत्र નેત્ર. આંખ.	मुख મુખ, મ્હોડું.
जल જળ, પાણી.	पर्ण પાંદડું.	सुख સુખ.
दुःख દુઃખ.	फल ફળ.	हृदय હૃદય, હૈડું.

વાક્ય.

नृपो× जयति । | सुखं § प्रीणयति | कूर्मःसरति ।

હ્રસ્વ અથવા દીર્ઘ સ્વર પછી સજાતીય સ્વર હ્રસ્વ કે દીર્ઘ આવે, તો પાસે આવેલા બે સ્વરો મળી જઇ, બંનેને ઠેકાણે દીર્ઘ સ્વર થાય છે. ઉ:—दैत्य+अरि=दैत्यारि; कवि+ईश=कवीश, ઇ૦. (પૃ ૬ ટીપ × પ્રથમા તથા દ્વિતીયાનાં રૂપને લાગુ નથી).

* જો अ કે आ પછી હ્રસ્વ કે દીર્ઘ इ, उ, ऋ, કે ऌ આવ્યો હોય, તો પાસે આવેલા બે સ્વરને બદલે પર (પછીના) સ્વરનો ગુણ મૂકાય છે; અર્થાત્, अ કે आ+इ કે ई=ए;+उ કે ऊ=ओ+ऋ કે ॠ =अर्;+ऌ=अल्.

× વિસર્ગની પૂર્વે अ હોય, તેમજ પછી अ કે ઘોષવ્યંજન આવ્યો હોય, ત્યારે વિસર્ગનો उ થાય છે, અને તે उ પૂર્વના (પહેલાંના) अમાં મળી, ओ થાય છે (ઉપરની ટીપ* જુઓ).

§ પૃ. ૧૩ ની ટીપ § જુઓ.

अश्वा § उत्पततः ।	जीवो मुह्यति ।	फले पततः ।
जना × वदन्ति ।	हस्तौ हरतः ।	धनं नश्यति ।
बालः स्पृहयति ।	सुखानि द्रवन्ति ।	नरा गच्छन्ति ।
गृहाणि§ रक्षन्ति ।	दुःखं पीडयति ।	कमले नृत्यतः ।
नेत्रे पश्यतः ।	रामः पूजयति ।	मित्राणि कथयन्ति ।
मेघः सिञ्चति ।	पुत्रौ तुष्यतः ।	सूदो विशति ।
वृषौ क्रुध्यतः ।	जलं शुष्यति ।	समुद्रः शाम्यति ।
पवनो हरति ।	मूर्खौ कुप्यतः ।	
રાજાઓ રક્ષે છે. [છે.	પ્રાણીઓ નાશ પામેછે.	મિત્ર પૂછે છે.
(બે) છોકરા આળોટે	હાથ ફેંકે છે.	પાંદડાં પડે છે.
દીકરો ખુશ કરે છે.	અગ્નિ બળે છે.	હૈયું ધરાય છે.
ઘોડાઓ કૂદે છે.	આંખ ફરકે છે.	રસોઇયા રાંધે છે.
પવનો વાય છે.	(બે) સમુદ્રો ખળ-	લોકો નીંદે છે.
ઈશ્વર સરજે છે.	ભળે છે. [રહે છે.	માણસ કહે છે.
વૃક્ષો ઊગે છે.	ડાહ્યો માણસ શાન્ત	કમળ શણગારે છે.
બે કાચબાઓ સરે છે.	મૂરખાઓ બકે છે.	મુખ બોલે છે.

૨. इकारान्त નામ.

પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુલ્લિંગ.	स्	०	अस्.

§ પૃ. ૪ ટીપ + જુઓ.

× વિસર્ગ પૂર્વે आ હોય ને પછી સ્વર કે ઘોષ વ્યંજન આવે, તો વિસર્ગ ઉડી જાયછે. વળી વિસર્ગની પૂર્વે अ હોય, ને પછી अ સિવાય કોઈ પણ સ્વર હોય, તોપણ વિસર્ગ લોપાય છે; વિસર્ગનો લોપ કર્યાથી પાસે આવેલા સ્વરોની સંધિ થતી નથી. ઉ૰ नराः इमे=नरा इमे; सुख इच्छति=सुख इच्छति.

§ સમાનપદે (એક ને એક જ શબ્દમાં) ऋ, र्, ष् પછી લાગલો જ न् આવ્યો હોય, તો તે न्નો ण् થાય છે. વળી ऋ, र्, ष् અને न्ની વચ્ચે સ્વર, ल् સિવાય અર્ધસ્વર, મહાપ્રાણ ह्, તેમજ કંઠ્ય કે ઓષ્ઠ્ય વર્ગનો વ્યંજન હોય, તો પણ न् નો ण् થાય છે પરંતુ, જો न् પદાંતે આવ્યો હોય, તો તે न् નો ण् થતો નથી; ઉ૰ नरान्

પ્રથમાના દ્વિવચનમાં इ દીર્ઘ થાય છે, અને બહુવચનમાં अस् પ્રત્યય લાગતાં इનો ગુણ થાય છે; એ નિયમ પ્રમાણે—

हरिः हरी (हरे+अस्=)हरयः

નપુંસકલિંગ. ० ई इ.

इકારાંત નપુંસક નામોને સ્વરાદિ પ્રત્યય લાગતાં, न् ઉમેરવામાં આવે છે; વળી, પ્રથમા અને દ્વિતીયાના બહુવચનમાં इ દીર્ઘ થાય છે. તેને લીધે—

वारि वारिणी वारीणि.

નામ. (પુંલિંગ)

अग्नि અગ્નિ, દેવતા	कपि વાંદરો, વાનર	पवि ઇંદ્રનું વજ્ર.
अरि શત્રુ, દુશ્મન.	कवि કવિ. હાથી.	पाणि હાથ.
असि તરવાર.	गिरि ગિરિ, પર્વત.	यति જતી, યોગી.
उदधि મહાસાગર.	धूर्जटि શિવ.	व्याधि વ્યાધિ, રોગ.
ऋषि ઋષિ.	नृपति રાજા.	हरि હરિ, ઇંદ્ર.

न (અવ્યય÷) નહિ. वारि (નપુંસકલિંગ) પાણી.

વાક્ય.

उदधिः क्षुभ्यति।	नृपतिर्*यजति।	गिरि वहति।
कपयः क्षिपन्ति।	वारीणि क्षुभ्यन्ति।	व्याधयो नश्यन्ति।
ऋषी चिन्तयतः।	अग्निर्दहति।	पविः पतति।
अरिः पीडयति।	कवयः शंसन्ति।	असयः पतन्ति।
पाणी हरतः।	वारि नास्ति।	यती चिन्तयतः।

÷ જેમને વિભક્તિના પ્રત્યય લાગતા નથી, એટલે જેમનું ભિન્ન ભિન્ન રૂપાખ્યાન થતું નથી. તેમને અવ્યય કહે છે.

* र् અથવા વિસર્ગની પહેલાં अ કે आ સિવાય કોઇ પણ સ્વર હોય, ને પછી સ્વર કે ઘોષ વ્યંજન આવે, તો તે र् અથવા વિસર્ગનો र् થાય છે.

ધૂર્જટિ+ રક્ષે છે.
ઋષિયો× શાન્ત હોય છે.
વાંદરાઓ દોડે છે.
કવિ વર્ણવે છે.
રાજાઓ લેઈ જાયછે.
(બે)અગ્નિ શાન્ત થાયછે.
વ્યાધિ દુઃખ દે છે.
યોગીઓ તૃષ્ણા રાખતા નથી
તરવાર પડે છે.
(બે) દુશ્મનો જીતે છે.
હરિ કોપ કરે છે.
હાથ છાંટે છે.
પર્વત ઉભો રહે છે.*

દ્વિતીયા વિભક્તિ.

૧. અકારાંત નામ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુલ્લિંગ.	म्	औ	आन्.
	बुधम्	बुधौ	बुधान्.

નપુંસકલિંગ.—પ્રથમા પ્રમાણે.

નપુંસક નામોની દ્વિતીયા વિભક્તિનાં રૂપો હમેશાં પ્રથમા વિભક્તિ જેવાં જ હોય છે.

નામ (પુલ્લિંગ.)

अगद ઓસડ.
ओदन ભાત, રાંધેલા ચોખા.
किङ्कर ચાકર.
कोश ખજાનો, ભંડાર.
गज હાથી.
ग्राम ગામ
जनक બાપ.
देह દેહ, શરીર.
पाद પગ.
पुरुष પુરુષ, મરદ.
प्राज्ञ ડાહ્યા માણસ.
बिडाल બિલાડો
ब्राह्मण બ્રાહ્મણ.
भार ભાર, બોજો.
मोक्ष મોક્ષ, મુક્તિ.
योध યોધો, લડવૈયો.
वेद વેદ.
व्याघ्र વાઘ.
व्याध શિકારી.
शठ ખળ, લુચ્ચો.
शर તીર.
शिष्य શિષ્ય.
सिंह સિંહ.
सूर्य સૂર્ય, સૂરજ.
स्तेन ચોર.
स्वर्ग સ્વર્ગ.

* र् પછી र् આવે, તો પૂર્વે (પહેલાંનો) र् લોપાય છે; તથા તેના પૂર્વેનો સ્વર હ્રસ્વ હોય, તો દીર્ઘ થાય છે.

× વિસર્ગ પછી श्, ष् કે स् આવે તો વિસર્ગ કાયમ રહે છે; અથવા વિકલ્પે તે વિસર્ગને બદલે અનુક્રમે श्, ष्, स् મૂકાયછે.

+ વિસર્ગની પછી च કે छ આવે તો વિસર્ગનો श् થઈ જાય છે; ट કે ठ् આવે તો ष् ને त् કે थ् આવે તો स् થઈ જાય છે, જેમકે हरिः चरति: हरिश्चरति, रामः तरति: रामस्तरति અને रामः टीकते रामष्टीकते.

(નપુંસકલિંગ.)

अरण्य અરણ્ય, જંગલ.	नगर નગર, શહેર.	वस्त्र વસ્ત્ર, લુગડું
तत्त्व તત્ત્વ.	पाप પાપ	विष વિષ, ઝેર.
तृण તરણું, ઘાસ.	पुस्तक પુસ્તક.	सुवर्ण સોનું.
धान्य ધાન્ય, અનાજ	मांस માંસ.	

दण्ड् ગ ૧૦ શિક્ષા કરવી; भक्ष् ગ ૧૦ ખાવું; मार्ग् ગ ૧૦ શોધવું.

વાક્ય.

ईश्वरं जनः पूजयति । | कविः बुधौ शंसति ।
नृपः शठान् दण्डयति । | पुत्रो जनकं सान्त्वयति ।
रामो+ऽश्वमारोहति । | पुस्तकं मार्गयामि ।
व्याघ्रो मांसमत्ति । | सुवर्णं तोलयामः ।
हरि हस्तौ क्षालयति । | ग्रामान्नटावः ।
योधः शरान् क्षिपति । | फलं भक्षयामि ।
धनं लुभ्यति । | कमलानि पश्यति ।
स्तेनो धान्यं चोरयति । | भारं वहति किङ्करः ।
नगरं *गच्छामि । | प्रज्ञान् वर्णयन्ति जनाः ।
पापं वदसि । | वस्त्रं त्यजति मूर्खः ।
स्मरसि मित्राणि । | तृणान्यत्त्यश्वः × ।
बुधो मोक्षमिच्छति । | यतिर्देहं मुञ्चति ।

+ પદાન્તે ए કે ओ હોય, ને પછી अ આવે, તો તે अ, પૂર્વના સ્વરમાં એટલે ए કે ओમાં ડુબી જાય છે; એટલે તે બોલાતો નથી. લખાતોએ નથી; પણ, તેને ઠેકાણે (ऽ) અવગ્રહ ચિન્હ ઘણું કરીને મૂકવામાં આવે છે.

* ક્રિયાપદ ગતિવાચક હોય તો, જે સ્થાને જવાનું હોય, તે સ્થાન બતાવનાર શબ્દ દ્વિતીયા વિભક્તિમાં, ને કોઈ વખત ચતુર્થી વિભક્તિમાં આવે છે.

× હ્રસ્વ કે દીર્ઘ इ, उ, ऋ, ને ऌ પછી વિજાતીય (જુદી જાતના) સ્વર આવે તો, તે इ, उ, ऋ ને ऌને ઠેકાણે અનુક્રમે य्, व्, र्, ल् મૂકાય છે.

व्याघ्रयो नरान् पीडयन्ति । | विद्वांस्ताडयति पुरुषः ।
जलं पिबथ । | गृहं प्रविशामः ।

નામ વાઘો જુએ છે.	(બે) મૂર્ખો ઝેર પીએ છે.
ઘોડા ખજાનો વહે છે.	રાજાઓ ચોરને સજા કરે છે.
ડાહ્યો માણસ સ્વર્ગે ÷ ચઢે છે.	(તેઓ) પુસ્તકો ગોઠવે છે.
સિંહો હાથિયોને ખાઇ જાય છે.	(તમે) ભાત ખાઓ છો.
(તે) ફળો ગણે છે.	રામને મિત્રો સંભારે છે.
યોગી વન જાય છે.	લોકો રાજાઓને વખાણે છે.
યોધો (બે) તીર ફેંકે છે.	ડાહ્યા માણસો લોકોને દોરે છે.
પરમેશ્વર માણસોને સંભાળે છે.	(હું) સત્ય સમજું છું.
(બે) ગામોમાં * (અમે) પેસીએ [છિયે.	વૈદો સર્જનને વખાણે છે.
(તેઓ) પગ ધુએ છે.	બાપ (પોતાનાં બે) છોકરાંને બોલાવે છે.
દીકરો બાપને ખુશી કરે છે.	મૂર્ખાઓ ડાહ્યા માણસોને નિંદે છે.
માણસો શાકભાજી ખાય છે.	રાજા યોદ્ધાને કહે છે.
વાંદરાઓ ઝાડોપર ચઢે છે.	
(તે) ચાકરોને પૂછે છે.	

૨. इકારાંત નામ.

પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુલ્લિંગ.	स्	०	न्

બહુવચનમાં न् પ્રત્યય લાગતાં इકાર દીર્ઘ થાય છે; તેમજ દ્વિવચનમાં પણ इકાર દીર્ઘ થાયછે; તેથી કરીને—

हरिम् हरी हरीन्.

× પદાન્ત न् પછી च् छ्, ट् ठ्, त् थ् તથા ङ् ह् આવે તો, તે न् ને ઠેકાણે અનુસ્વારને વિસર્ગ થાય છે.

÷ દ્વિતીયા વાપરવી, કેમકે रुह् (=ઉપર ચઢવું, પલાણવું) ધાતુ ગતિવાચક છે.

* विश् (પ્રવેશ કરવો, પેસવું) સકર્મકછે, માટે દ્વિતીયા વાપરવી.

નામ (પુલ્લિંગ).

अतिथि પરોણો.
अधिपति ઉપરી, ધણી.
अलि ભમરો, મધમાખ.
कलि કજીઓ.
किरि ભૂંડ, ડુક્કર.
बलि બળિદાન.
भिक्षुक ભિખારી, યાચક.
मणि મણિ.
रवि રવિ, સૂરજ.
राशि ઢગ, ઢગલો.
वायस કાગડો.
विधि અદૃષ્ટ નશીબ.
व्रीहि જુદી જુદી જાતના ચોખા કે દાણો.
सारथि સારથી, રથ હાંકનારો.

प्र+क्षल् ગ. ૧૦, પખાળવું, ધોવું.
गण् ગ. ૧૦, ગણકારવું.
दा [यच्छ्] ગ. ૧. દેવું, આપવું.
अभि+नन्द्. ગ. ૧, આનંદ પામવો, ચહાવું.
आ+नी ગ. ૧, આણવું, લાવવું.
अनु+सृ ગ. ૧, અનુસરવું.
अपि (અવ્યય), પણ, એ.

वायसो बलिं भक्षयति ।
नृपतिररीञ्ज*जयति ।
हरिं पीडयति व्याधिः ।
मेघो वारि सिञ्चति ।
कमलमलीन् प्रीणयति ।
रामो रविं नमति ।
पाणी प्रक्षालयामः
असीन्वहन्ति योधाः ।
कपिं मुञ्चामः ।
नृपतिं वर्णयन्ति कवयः ।
मणिं चोरयति स्तेनः ।
अधिपतीन्किंकरा अनुसरन्ति ।
उदधिं गच्छावः ।
ऋषी नमामः ।
व्याघ्रः किरीनत्ति ।
सारथीनाह्वयामः ।
ईश्वरो विधिं जयति ।
राशिं नयतः ।
व्रीहीनुञ्छति भिक्षुकः ।

---

* જ્યારે स् કે અન્ય દંત્ય વ્યંજન, श् કે અન્ય તાલવ્ય વ્યંજન સાથે જોડાય ત્યારે દંત્યને ઠેકાણે મળતો તાલવ્ય મૂકાય છે—એટલે કે, स्‌ને ઠેકાણે श्, त् ને ઠેકાણે च्, ને ઠેકાણે ज् ઈ૦, થાય છે, જ્યારે દંત્ય ને મૂર્ધન્ય જોડાય ત્યારે પણ, એવીજ રીતે દંત્યને ઠેકાણે મૂર્ધન્ય થાય છે—એટલે કે स् ને ઠેકાણે ष्, त् ને ઠેકાણે ट्, थ् ને ઠેકાણે ठ्, ઈ૦, થાય છે. અર્થાત્, તાલવ્ય કે મૂર્ધન્ય સાથે દંત્યના યોગમાં દંત્યનો અનુક્રમે મળતો તાલવ્ય કે મૂર્ધન્ય થાય છે.

गिरी§ आरोहन्ति ।
कविं जनः पूजयति ।
यतिं पृच्छन्ति शिष्याः ।
કવિયો ઋષિઓને વખાણે છે.
રામ કવિઓને નમે છે.
યોગી પર્વત (તરફ)* જાય છે.
(બે) વાંદરાને (હું) મારૂં છું.
હરિ ઢગલા લાવે છે.
તે હાથને સ્પર્શ કરે છે.
ઓસડો રોગોને હરણ કરે છે.
(તે)પારધી(બે) ડુક્કરોને જુએ છે.
હરિ (પોતાના) શત્રુને મારે છે.

व्याधिं न गणयामि ।
अतिथीन्पूजयन्ति ब्राह्मणाः ।
कवीन्नाभिनन्दति बुधः
યોધો તરવાર ફેંકે છે.
(હું) મણિઓ ઇચ્છું છું.
(તે) દરિયાઓ (ઉપર)÷ ભટકે છે.
માણસ અગ્નિમાં પેસે છે×
(બે) સારથીઓને (તે) પૂછે છે.
લોકો રાજાઓને ખુશી કરે છે.
રાજાઓ પણ યોગીઓને નમેછે.
ઘોડાઓ પાણી પીએ છે.
માણસો બળિદાનો આપે છે.

પાઠ ૭ં.

તૃતીયા વિભક્તિ.

અકારાંત તથા ઇકારાંત નામ.

પ્રત્યય.

		એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુલ્લિંગ.	અકારાંત	इन	भ्याम्	ऐस्
	ઇકારાંત	ना	,,	भिस् ।

भ्याम् પ્રત્યય લાગતાં પૂર્વનો अ દીર્ઘ થાય છે.

---

§ બે સ્વરો પાસે આવ્યા છતાં સંધિ થતી નથી, એવું થોડેજ પ્રસંગે બને છે. તેમાં આ ઠેકાણે એવો નિયમ લાગુ થાય છે કે જ્યારે નામ કે ક્રિયાપદના દ્વિવચનને છેડે દીર્ઘ ई, ऊ, કે ए આવ્યો હોય ત્યારે પછીના સ્વર સાથે તેવી સંધિ થતી નથી.

* પૃ. ૧૯ ટીપ *જુઓ.

÷ દ્વિતીયા વાપરવી; કારણ કે अट् ગતિવાચક છે.

× પૃ. ૨૦ ટીપ જુઓ.

दण्डेन	दण्डाभ्याम्	दण्डैः;
मणिना	मणिभ्याम्	मणिभिः;

નપુંસકલિંગ. ૨૨ અકારાંત નપુંસક નામોનાં રૂપો પહેલી બે વિભક્તિ સિવાય. બાકીની બધી વિભક્તિઓમાં અકારાંત પુલ્લિંગ નામ જેવાંજ થાય છે.

નપુંસકલિંગ इकारांत—आ	भ्याम्	भिस्
वारिणा§	वारिभ्याम्	वारिभिः

नाम (પુલ્લિંગ).

अलंकार અલંકાર, ઘરેણું.
आतप તડકો.
इन्द्र ઇંદ્ર.
उपहार ભેટ.
कर હાથ.
कासार તળાવ.
कौशिक કુશનો વંશજ, કૌશિક, ગોત્રનો પુરુષ.

दण्ड લાકડી.
देव દેવ, ઈશ્વર.
नद નદી. [નાર.
नाविक નાવ ચલાવનાર.
पत्ति પાળો.
बाण બાણ, તીર.
मन्त्र મંત્ર, (વેદના) સૂક્તની કડી.

यजमान જજમાન, ધરધણી.
यत्न પ્રયત્ન, મહેનત.
रथ રથ. [રાજા.
रावण રાવણ લંકાનો રાજા.
विधि વિધિ, શાસ્ત્રની આજ્ઞા.
श्लोक શ્લોક, કવિતાની કડી.

(નપુંસકલિંગ.)

अन्न અન્ન, ખોરાક.
अर्घ्य અર્ઘ્ય પુજાનો સામાન.
इन्धन બળતણ.
खनित्र કોદાળો.
गोत्र ગોત્ર, વંશકુળ.

चक्र ચક્ર, પૈડું.
नख નખ.
पुण्य પુણ્ય.
यन्त्र યંત્ર, સાંચા.
रत्न રત્ન, જવાહિર.

शरीर શરીર.
शास्त्र શાસ્ત્ર.
शीर्ष શીષ: માથું.
सूक्त સૂક્ત, વેદની કવિતાનું પદ.

વિશેષણ—खञ्ज લંગડો. प्रभूत પુષ્કળ.

ટીપ-વિશેષણ વિશેષ્યની જાતિ, વચન, અને વિભક્તિ લાગે છે

§ પૃ. ૧૭ નો નિયમ, તથા પૃ. ૧૯ ની ટીપ ÷ જુઓ.

ધાતુ.

खन् ગ. ૧, ખાણવું ખોદવું.
अव (ઉપ.)+गम् ગ. ૧, જાણવું.
चल् ગ. ૧, ચાલવું, ખસવું.
प्र (ઉપ.)+हृ ગ. ૧, પ્રહાર કરવો; મારવું; માર મારવો.
अव+नम् નમવું, નમી જવું.
वि+राज् ળીરાજવું,બીરાજમાન થવું.
दृ (दार्) ગ. ૧૦, ફાડવું.
सह (અવ્યય) સહિત, સાથે,

વાક્ય.

पुरुषः स्तेनं दण्डेन ताडयति।
शरीरमलङ्कारैर्भूषयति। [न्ति।
नाविका नक्रेन समुद्रं प्रविश-
योधोवाणैररिं जयति।
पादेन खञ्जः। [हारिः।
पुत्रैः * सह ग्रामं गच्छति
चक्राभ्यां चलति रथः।
खनित्रेण खनति।
रामो ऽर्घ्येण § ऋषिं पूजयति।
कवयः श्लोकै नृपं वर्णयन्ति।
बुधा सुखेन जीवन्ति।
नेत्राभ्यां पश्यति जनः।
वारिणा हस्तौ क्षालयति।
पाणिभ्यां स्पृशति शीर्षम्।
सिंहो नखैर्गजान् दारयति।
अग्निना गृहं दहति। [ति।
बुधः शास्त्रै÷स्तत्त्वमवगच्छ-
पत्तिर्निर्गच्छति योद्धः
पादाभ्यां धावन्ति बालाः
पुण्येन हरिं पश्यति।
करेणाह्वयति रामं हरिः। [मू
रामः कपिभिर्जयति रावण-
गोत्रेण कौशिकोऽस्मि।
दुःखेन मुह्यति जीवः।
इन्धनैः पचत्योदनम्।

* જે નામને सह અવ્યય જોડવામાં આવે છે, નામ તૃતીયા વિભક્તિમાં મૂકવું જોઇએ.

§ છેલ્લા ચાર સ્વર (ए, ऐ, ओ, औ) સિવાય બીજા કોઈ પણ સ્વર પછી ऋ આવે તો સંધિ કરવી, અથવા તો સંધિ ન કરતાં માત્ર પૂર્વનો સ્વર દીર્ઘ હોય તો હ્રસ્વ કરવો.

÷ ટીપ્ ૧૯ પ ૪ જુઓ

રામ મણીઓ વડે શરીર શણગારેછે.
માણસ મુખવડે બોલે છે.
માણસો અન્નવડે શરીર પોષેછે.
(તેઓ) માથે ભાર વહે છે.
હરિ પ્રયત્નોએ ઋષિને સંતુષ્ટ કરે છે.
રાજાઓ ભેટોવડે સંતુષ્ટ થાય છે.
સ્ત્રી યંત્રોવડે ચાલે છે.
બ્રાહ્મણો (બે) સૂક્તોવડે દેવને બોલાવે છે.
તે વિધિએ ઇશ્વરને પૂજે છે.
બે શ્લોકવડે (તે)રામને વખાણેછે.
માણસ શત્રુને તરવારવડે મારે છે.
રામ સારથિ સાથે જાય છે.
તળાવ કમળોવડે શોભે છે.

લોકો ઘણા મણીઓથી પણ ખુશી થતા નથી.
(અમે) રથમાં (બેસીને) ગામ જઇએ છીએ.
તે દેવોને બળિદાન વડે [illegible] કરેછે.
વાઘ માંસવડે જીવે છે.
તે ચિત્તમાં ઇશ્વરનું ચિંતન કરેછે.
ઇંદ્ર (પોતાના) વજ્રવડે પર્વતોને મારે છે.
વૃક્ષો પાણીવડે ઉગે છે.
વાંદરાઓ ફળોવડે સંતોષ પામેછે.
વસંત ઋતુ ઝાડોને પાંદડાંવડે શણગારે છે.
તળાવો તડકાવડે સુકાઇ જાયછે.
માથું ભાર વડે નીચે નમી જાય છે.

ચતુર્થી અને પંચમી વિભક્તિ.

પ્રત્યય.

		એકવચન.	દ્વિવચન	બહુવચન.
અકારાંત પુલ્લિંગ.	ચ૦	य	भ्याम्.	भ्यस्.
	પં૦	आत्	,,	,,
અકારાંત નપુંસક.	ચ૦ પં૦	પુલ્લિંગ પ્રમાણે.		

य તથા भ्याम् પ્રત્યય લાગતાં પૂર્વનો अ દીર્ઘ થાય છે. અને भ्यस् પ્રત્યય લાગતાં अનો ए થાય છે.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
	रामाय	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
	रामात्	,,	,,
ઉકારાંત પુલ્લિંગ, તથા નપુંસકલિંગ. ચ૦	ए	भ्याम्	भ्यस्.
પં૦	अस्	,,	,,

ચ૦—हरे*+ए=हरये हरिभ्याम् हरिभ्यः

પં૦—हरे+अस्=हरेः† " "

ચ૦—वारिणे वारिभ्याम् वारिभ्यः

પં—वारिणः " "

નામ:—પુલ્લિંગ.

अश्वपति વિશેષ નામ.
आचार्य આચાર્ય, ધર્મગુરુ.
कृषीवल ખેડુત.
कृष्ण વિશેષ નામ.
क्रोध ક્રોધ.
क्रोश કોશ, બે માઇલ.
तिल તલ
द्वीप દ્વીપ, બેટ, ખંડ.
निष्क સોના મહોર.
पर्वत પર્વત.
पाप પાપી દુષ્ટ.
प्रासाद મહેલ.
भृत्य ચાકર.
माष અડદ.
मोदक લાડુ.
याचक યાચક, માગણ.
लोक લોક, દુનિયા.
वध વધ, ઘાત.
वराह ભૂંડ.
विनय વિનય, નમ્રતા.
शिखर શિખર, ટોચ.
सार्थ સાથ, કાફલો, ટોળું
सेनापति સેનાપતિ
सैनिक લશ્કરી સિપાઇ.

નપુંસક લિંગ.

अज्ञान અજ્ઞાન.
आकाश આકાશ.
आसन આસન, બેઠક.
उद्यान વાડી.
कल्याण કલ્યાણ.
कुसुम ફૂલ.
क्षेत्र ખેતર.
जाड्य આળસ.
ज्ञान જ્ઞાન.
तारक તારો, ચાંદરણી,
पद પગલું.
पल्वल તળાવડું, ખાબોચિયું.
भोजन ભોજન.
मौन શાંતતા.
योजन જોજન, ચાર કોશ.
राज्य રાજ્ય.
वन વન.
शत સો.
सिंहासन સિંહાસન
स्वकृत्य સ્વધર્મ, ફરજ.

* ચતુર્થી. પંચમી. અને ષષ્ઠીના એકવચનના પ્રત્યય લાગતાં, હ્રસ્વ इકારાંત તથા उકારાંત પુલ્લિંગ નામોના અત્યંત સ્વરનો ગુણ થાય છે.

† अस् પ્રત્યયની પૂર્વે ए કે ओ હોય, તો अ લોપાય છે.

વિશેષણ.

मूक મુંગો.

ધાતુ.

ગણ ૧.

अधि (ઉપ.)+**गम्** મેળવવું.

प्रति+आ (ઉપ.)+**गम्** પાછું આવવું.

दा [**यच्छ्**] દાનકરવું,આપવું.

प्रति (ઉપ.)+**दा** બદલે આપવું.

भज् ભજવું.

उत् (ઉપ.)+**भू** ઉદ્ભવ થવો. ઉત્પન્ન થવું. નીપજવું.

उत् (ઉપ.)+**स्था** [**तिष्ठ्**] ઉઠવું, ઉભા થવું.

उप (ઉપ.)+**दिश्** ગ. ૬. ઉપદેશ કરવો, શિખવવું, સમજાવવું.

धृ ગ ૧૦, ધારણ કરવું, પહેરવું; દેણદાર હોવું*, દેવું હોવું.

અવ્યય.

नमस् ÷ નમસ્કાર. **विना** સિવાય **स्वस्ति**, સ્વસ્તિ, અખંડ કલ્યાણ.

વાક્ય.

हरिर्ब्राह्मणेभ्यो निष्कान् यच्छति ।

मनुष्यो ग्रामाय गच्छति ।

कल्याणाय हरिं भजति ।

फलेभ्यो गच्छामि ।

हरये नृपतिः कुप्यति+ ।

मोदकेभ्यो बालः स्पृहयति ।

नगरादागच्छति §

अश्वात्पतति ।

अतिथिभ्योऽन्नं यच्छति ।

तिलेभ्यः प्रतियच्छति माषान् ।

आसनेभ्य उत्तिष्ठन्त्याचार्याः ।

---

૩૨ * જ્યારે **धृ** ધાતુનો અર્થ દેણદાર હોવું થાય છે, ત્યારે લેણદારનું નામ ચતુર્થીમાં આવે છે; અને લેણું બતાવનાર શબ્દ દ્વિતીયામાં આવેછે. તથા દેવાદાર પ્રથમામાં આવે છે.

૩૯ ÷ જે નામને **नमः** કે **स्वस्ति** જોડવામાં આવે, તે ચતુર્થીમાં આવે છે. **विना** જોડવામાં આવે,તે બીજી, ત્રીજી, કે પાંચમીમાં આવેછે.

§ અનુનાસિક તથા અંતઃસ્થ સિવાયના કોઈપણ વ્યંજન પછી ઘોષ વ્યંજન કે શબ્દનો પ્રથમાક્ષર સ્વર આવે તો પૂર્વના વ્યંજનને બદલે પૂર્વ વ્યંજનના વર્ગનોજ ત્રીજો અક્ષર મૂકાય છે,

+ ક્રોધ, દ્રોહ (=દ્વેષ), ઈર્ષ્યા (=ચડસાચડસી). કે અસૂયા (=અદેખાઇ) ના અર્થનાં ક્રિયાપદો સાથે, ક્રોધ વગેરે જેના પ્રત્યે બતાવવામાં આવે છે તેને ચતુર્થી લગાડવામાં આવે છે. **स्पृह** ક્રિયાપદની સાથે ઇચ્છિત વસ્તુવાચક શબ્દ પણ ચોથીમાં આવે છે.

वधाड्विकारिर्न शाम्यति ।
स्वर्लोकः सुखमधिगच्छति ।
प्रासादा*ज्जनं पश्यति नृपः ।
शिष्याय शास्त्रमुपदिशति ।
कलिभ्यो दुःखान्युद्भवन्ति ।
शिखरात्पतन्ति गजाः ।
द्वीपाद् द्वीपमटति सार्थः ।
भृत्यं क्रोधाद्ग्रामस्ताडयति ।

नगरं वनाद्योजनम् ।
नमो देवेभ्यः ।
स्वस्ति हरये ।
पल्वलेभ्यो वराहा उत्तिष्ठन्ति ।
विनयः सुखाय भवति ।
निष्कान् धारयति रामाय हरिः ।

સુસ ભોજનને વાસ્તે ઘેર જાય છે.
ફળો વૃક્ષો ઉપરથી પડે છે.
(હું) યાચકોને ધન આપું છું.
હરિને અશ્વપતિની સો (મોહોરો) દેવી છે ×
ડાહ્યો માણસ મોક્ષ સારૂ ઇશ્વરને ભજે છે.
સેનાપતિ લસ્કરી સિપાઇઓને (એક) ગામથી (બીજે) ગામ લઇ જાય છે§.

બ્રાહ્મણો રાજાઓ પાસેથી ધન મેળવે છે.
પર્વત સમુદ્રથી (બે) યોજન છે.
હરિ ફુલોનેમાટે બાગતરફ જાય છે.
દુઃખ પાપથી નિપજે છે.
દેવો પાપીઓને સ્વર્ગમાંથી ફેંકી દે છે.
રામ સ્વધર્મથી ચૂકે છે.
(બે) ઢગલામાંથી (તે) ચોખા લાવે છે.

---

* પૃ૦ ૨૧ ની ટીપ * જુઓ.

× પૃ૦ ૨૭ ની ટીપ * જુઓ.

§ કેટલાક ધાતુ દ્વિકર્મક છે; જેમકે. नी, प्रच्छ्, याच्, વળી, આ [illegible] જેવા અર્થવાળા બીજા ધાતુ પણ દ્વિકર્મક છે.

શિષ્યો (પોતાના) આચાર્યો પાસેથી જ્ઞાન મેળવે છે.
રાજાઓ (પોતાના) રાજ્યોનું શત્રુઓથી રક્ષણ કરેછે.
રાજા સિંહાસન ઉપરથી (પોતાના) સેનાપતિને કહે છે.
આળસને લીધે (તે)(એક)પગલું પણ ચાલતો નથી.
વિનયને લીધે(તે)મુંગો બેસે છે.

(હું) બાગમાંથી પાછો ફરૂં છું
ખેડુતો ધાન્યનેમાટે ખેતર ખેડે છે.
છોકરો બાપ પાસેથી ધન મેળવે છે.
મૂર્ખાઓ અજ્ઞાનને લીધે બડબડે છે.
ડુક્કરો તળાવમાંથી પાણી પીએછે.
આકાશમાંથી તારાઓ પડે છે.
કવિઓને અખંડ કલ્યાણ !

પાઠ ૯.

ષષ્ઠી, સપ્તમી, અને સંબોધન.

પ્રત્યય.

		એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
અકારાંત પુલિંગ.	પ૦	स्य	ओस्	नाम्
	સ૦	इ	,,	सु

અકારાંત નપુંસક—પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

नाम् પ્રત્યયની પહેલાં અંત્ય હ્રસ્વ સ્વર દીર્ઘ થાય છે; ओस् તથા सु પ્રત્યય લાગતાં અંત્ય अ નો ए થાય છે.

इકારાંત પુલ્લિંગ	પ૦	अस्	ओस्	नाम्
	સ૦	औ	,,	सु

औ પ્રત્યય લાગતાં પૂર્વની इ લોપાય છે.

અકારાંત નામના સંબોધનમાં મૂળરૂપ જ વપરાય છે; અને इકારાંત નામનું સંબોધન મૂળરૂપના અંત્ય इ કારનો ए કરવાથી થાય છે; બંનેનાં દ્વિવચન ને બહુવચન, પ્રથમાનાં તે તો રૂપો જેવાંજ છે.

ષષ્ઠી	रामस्य	रामयोः	रामाणाम्
સપ્તમી	रामे	,,	रामेषु
સંબોધન	राम	रामौ	रामाः
ષષ્ઠી	हरेः*	हर्योः	हरीणाम्
સપ્તમી	हरौ	,,	हरिषु
સંબોધન	हरे	हरी	हरयः

इ કારાંત નપુંસક. { ૫૦ अस् ओस् नाम् / સ૦ इ ,, षु }

* ઇકારાંત નપુંસક લિંગના સંબોધનનું એકવચન, મૂળરૂપના અંત્ય इકારનો વિકલ્પે ગુણ કરવાથી, થાય છે; અને દ્વિવચન ને બહુવચન, પ્રથમનાં તે. તે રૂપો જેવાં જ છે.

ષષ્ઠી	वारिणः	वारिणोः	वारीणाम्
સપ્તમી	वारिणि	,,	वारिषु
સંબોધન	वारे, वारि,	वारिणी	वारीणि

નામ. (પુંલ્લિંગ.)

अवकाश જગ્યા, અવકાશ.
आचार આચાર, યોગ્ય ચાલ.
खड्ग ખડગ,તરવાર.
ग्रीष्म ગ્રીષ્મ, ઉષ્ણ ઋતુ.
चन्द्र ચંદ્ર.
दीप દિવો.
धनपति કુબેર

धनिक ધનિક, પૈસાદાર, તવંગર.
धर्म ધર્મ ફરજ.
निधि ભંડાર,ખજાનો.
पराक्रम પરાક્રમ, પુરૂપાર્થ.
पालक પાળનાર, રક્ષણ કરનાર.
प्रकाश પ્રકાશ, તેજ.

प्रसाद મહેરબાની,
यक्ष કુબેરનો ચાકર.
वर्ग વર્ણ, જાતિ,રંગ
वास વાસ,રહેઠાણ.
वीर વીર, લડવૈયો.
वृष બળદ.
श्वापद શિકારી પશુ.
सुमन्त्र રામનો સારથિ (વિ. ના.)

* પૃ. ૨૬ ટીપ જુઓ.

નપુંસકલિંગ.

औषध ઔષધ, ઓસડ.	चित्त ચિત્ત.	वचन વચન.
कारण કારણ.	प्रमाण પ્રમાણ, સાબિતી.	वैर વેર, દુશ્મનાઇ.
घृत ઘી.	युद्ध યુદ્ધ, લડાઇ.	सौन्दर्य સુંદરપણું, ખુબસુરતી.
चरित સંસારમાં વર્તવાની રીત.	यूथ જથો. ટોળું.	हिम હિમ, બરફ.
	लाङ्गूल પૂછડું.	हर्म्य ઘર, હવેલી.

વિશેષણ.

आह्लादक હર્ષ ઉપજાવનારૂં, ખુશકારક.	चण्ड પ્રચંડ, ગરમ, ઉગ્ર,	प्रशस्य પ્રશંસાને પાત્ર, વખાણવા લાયક.
गर्ह्य નિંદવાલાયક.	दीर्घ દીર્ઘ, લાંબુ.	लवण ખારૂં.
	प्रथम પ્રથમ, પહેલું.	

श्रेष्ठ શ્રેષ્ઠ, સર્વોત્તમ, ઉત્તમ,	प्र+रुह् ઉગવું.
क्षम् [क्षाम्] ગ. ૪ ક્ષમા કરવી, માફ કરવી.	उप (ઉપસર્ગ)+विश् બેસવું.
	क्व (અવ્યય) ક્યાં ?

नराणां पालको नृपः ।
समुद्रस्य जलं लवणम् ।
देवस्य प्रसादेन जीवामि ।
शास्त्राणां तत्त्वं प्राज्ञो बोधति
वीरयोर्युद्धं भवति ।
वारीणां निधिरुदधिः ।
आसनेषूपविशन्ति ।
गिरेः शिखराद् वृक्षः पतति ।
कासारे कमलान्युद्भवन्ति ।
गजानां यूथं चरति ।
ग्रीष्मे सूर्यस्य प्रकाशश्चण्डो भवति ।
वर्णानां ब्राह्मणः श्रेष्ठः ।
ऋषीणां वचनं प्रमाणम् ।
शठानां चरितं गर्ह्यम् ।
कवयो लोकेषु वीराणां पराक्रमान् प्रथयन्ति ।
हरेः पुस्तकं क्वास्ति ?
नगरे जना वसन्ति ।
रामस्य पुत्रा ग्रामं गच्छन्ति ।
वनेषु श्वापदाः सन्ति ।

आचार्याः शिष्याणां धर्मं कथयन्ति । [नश्यन्ति ।
मनुष्याणामगदेन व्याधयो
रामस्य सारथिः सुमन्त्रो वनं रथं* नयति ।
चन्द्रस्य प्रकाशो जनाना-

माह्लादको भवति ।
गिरिषु वसन्ति सिंहाः ।
अरीणां सैनिकान् नृपति-र्जयति ।
योधस्य पाणौ खड्गोऽस्ति ।
धूर्जटौ यतीनां चित्तमस्ति ।

હરિના (બે) છોકરાની ચાલ વખાણવા લાયક છે.
ઘરોમાં દિવા છે.
યક્ષો કુબેરના ચાકરો છે.
વાંદરાઓનાં પુછડાં લાંબાહોયછે.
કવિઓમાં કાલિદાસ પ્રથમ છે.
માણસનો ચાકર ગામ જાય છે.
રાજાઓ મહેલમાં રહે છે.
પૈસાવાળા હવેલીઓમાં રહે છે.
રામ માણસોમાં શ્રેષ્ઠ છે.
સરોવરનું પાણી ખારૂં છે.
પર્વતોનાં શિખરો ઉપર બરફ છે.
ચોર બ્રાહ્મણનું ધન ચોરે છે.
(હું) વાડીઓની સૌન્દર્યવડે ખુશ થાઉં છું.
(તે) ઝાડનું પાંદડું હલાવે છે.

(હું) દેવતામાં ઘી નાખું છું.
ખલાસીનું વેર લઢાઇનું કારણ છે.
મૂર્ખાને (સુધારવાને) માટે કશું ઓસડ નથી.
ઓ હરિ, લોકો વિનયથી સંતુષ્ટ થાય છે.
વાદળાંઓ આકાશમાં ચાલે છે.
યોગીઓનું રહેઠાણ જંગલોમાં હોય છે.
દરિયામાં ઘણા રત્નો હોય છે.
ફુલો બાગમાં ઝાડોને શણગારે છે.
ડાહ્યો માણસ(પોતાના) મનમાં ક્રોધને જગ્યા આપતો નથી.
ઇશ્વર પાપીઓનાં પાપ ક્ષમા કરતો નથી.
કમળો પાણીમાં ઉગે છે.

સારાંશ તથા સવાલ.

નૃપ—પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	नृपः	नृपौ	नृपाः

* પૃ. ૨૮ ટીપ § જુઓ.

દ્વિતીયા	नृपम्	नृपौ	नृपान्
તૃતીયા	नृपेण	नृपाभ्याम्	नृपैः
ચતુર્થી	नृपाय	,,	नृपेभ्यः
પંચમી	नृपात्	,,	,,
ષષ્ઠી	नृपस्य	नृपयोः	नृपाणाम्
સપ્તમી	नृपे	,,	नृपेषु
સંબોધન	नृप	नृपौ	नृपाः

कलि—પુલ્લિંગ.

પ્રથમા	कालिः	कली	कलयः
દ્વિતીયા	कलिम्	,,	कलीन्
તૃતીયા	कलिना	कलिभ्याम्	कलिभिः
ચતુર્થી	कलये	,,	कलिभ्यः
પંચમી	कलेः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	कल्योः	कलीनाम्
સપ્તમી	कलौ	,,	कलिषु
સંબોધન	कले	कली	कलयः

वन—નપુંસકલિંગ.

પ્રથમા	वनम्	वने	वनानि
દ્વિતીયા	,,	,,	,,
તૃતીયા	वनेन	वनाभ्याम्	वनैः
ચતુર્થી	वनाय	,,	वनेभ्यः
પંચમી	वनात्	,,	,,
ષષ્ઠી	वनस्य	वनयोः	वनानाम्
સપ્તમી	वने	,,	वनेषु
સંબોધન	वन	वने	वनानि

सुरभि—નપુંસકલિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	सुरभि	सुरभिणी	सुरभीणि
દ્વિતીયા	,,	,,	,,
તૃતીયા	सुरभिणा	सुरभिभ्याम्	सुरभिभिः
ચતુર્થી	सुरभिणे	,,	सुरभिभ्यः
પંચમી	सुरभिणः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	सुरभिणोः	सुरभीणाम्
સપ્તમી	सुरभिणि	,,	सुरभिषु
સંબોધન	सुरभि, सुरभे	सुरभिणी	सुरभीणि

(क) છેલ્લા ચાર સિવાય સજાતીય સ્વરની સંધી શી?

(ख) अ કે आ પછી હ્રસ્વ કે દીર્ઘ इ, उ, ऋ કે ऌ આવે તો, સંધિ શી ?

(ग) अ કે आ પછી ए, ऐ, ओ, औ આવે, તો સંધિ શી ?

(घ) હ્રસ્વ કે દીર્ઘ इ, उ, ऋ, ऌ પછી કોઇ પણ વિજાતીય સ્વર આવે, તો સંધિ શી ?

(ङ) ए કે ओ પછી अ આવે તો, સંધિ શી ?

(च) નામના દ્વિવચનને છેડે આવેલા ई ऊ, ए પછી કોઇપણ સ્વર આવે તો. અને છેલ્લા ચાર શિવાય કોઇપણ સ્વર પછી ऋ આવે, તો સંધિ શી ?

(छ) પદને અંતે म આવે તો, શું થાય ?

(ज) જોડે આવેલા દંત્ય અને તાલવ્ય વ્યંજનની સંધિ શી ?

(झ) જોડે આવેલા દંત્ય અને મૂર્ધન્ય વ્યંજનની સંધિ શી ?

(ञ) પહેલા પાંચ વર્ગના અનુનાસિક સિવાય કોઇપણ

વ્યંજન પછી ઘોષ વ્યંજન કે શબ્દનો પ્રથમાક્ષર સ્વર આવે, તો સંધિ શી ?

(ट) र् પછી र् આવે, તો સંધિ શી ?

૨. न् નો ण् ક્યારે થાય છે ?

૩. ક્યારે વિસર્ગનો ओ ક્યારે र्, અને ક્યારે श्, ष्, स् થાય છે ? અને ક્યારે તે લોપાય છે ?

૪. પદાંત न् નો ક્યારે અનુસ્વર અને વિસર્ગ થાય છે ?

૫. નીચેનાં ક્રિયાપદો સાથે, ને અવ્યયો સાથે, સંબંધ ધરાવતાં પદો કંઇ વિભક્તિમાં આવે છેઃ—

(क) ગતિવાચક ક્રિયાપદો;

(ख) ગુસ્સો દ્વેષ, ચડસાચડસી, અને અદેખાઇના અર્થનાં ક્રિયાપદો;

(ग) " દેણદાર હોવું " એવા અર્થમાં धृ ધાતુ તથા स्पृह् ધાતુ;

(घ) सह, नमः, स्वस्ति, અને विना.

૬. કેટલાએક દ્વિકર્મક ધાતુ ગણાવો.

૭. નીચેનાં નામોનાં રૂપાખ્યાન કરોઃ—[अ કારાંત કે इ કારાંત પુલ્લિંગ તથા નપુંસક નામો જરૂર તેટલાં મૂકવાં.]

કેટલાંએક સાધારણ રીતે વપરાતાં અવ્યયો.

अव्ययानि.

अतः આથી; અહિંથી.	अपि બિ, પણ.	एव નક્કી.
अत्र આહિં.	इति ઇતિ, એમ, આ પ્રમાણે.	एवम् એ પ્રમાણે.
अद्य આજ.	इत्थम् આવી રીતે.	कथम् કેમ, શીરીતે?
अधुना હમણાં.	इव પેઠે, જેમ, જાણે.	कदा ક્યારે ?
		किन्तु પરંતુ, પણ

कुतः શાથી? ક્યાંથી?	तदा ત્યારે.	वृथा વૃથા, ફોગટ.
कुत्र, क्व ક્યાં?	पुनर् ફરીને.	श्वस् આવતી કાલે.
च* અને.	पुरा પહેલાં.	सदा સદા, હમેશાં.
चिरम् લાંબા વખત ત સુધી.	यतः જેથી, જ્યાંથી.	सर्वत्र સર્વ ઠેકાણે, બધે
ततः તેથી, ત્યાંથી.	यत्र જ્યાં.	सुष्ठु સારી રીતે, બેશ. બેશ.
तत्र ત્યાં [માણે.	यथा જેપ્રમાણે, જેમ.	हे હે. અરે.
तथा તેમજ, તે પ્ર-	यदा જ્યારે.	ह्यस् ગઈ કાલે.
	वा* અથવા, કે,	

भाग २ जो.

પાઠ ૧૦ મો.

વર્તમાનકાળ;—આત્મનેપદ પ્રત્યય.§

એકવચન.

પુરુષ ૧.	પુરુષ ૨.	પુરુષ ૩.
इ	से	ते
वन्दे	वन्दसे	वन्दते

ધાતુ.

ગણ ૧.

ईक्ष् જોવું.	परि (ઉપ)+ईक्ष् પરીક્ષા કરવી,	भाष् ભાખવું કહેવું.
अप (ઉપ.)+ईक्ष् આશા રાખવી.	कम्प् ધ્રૂજવું, હાલવું.	मुद् (मोद्) ખુશથવું.
प्र (ઉપ)+ईक्ष् પેખવું, જોવું.	प्र (ઉપ) +काश् પ્રકાશવું, ચળકવું.	यत् યત્ન કરવો.
		आ (ઉપ).+रभ् આરંભ કરવો, શરૂ કરવું.

---

* જે પદો જોડવાનાં હોય કે છૂટાં પાડવાનાં હોય, તે સઘળાંને છેડે એકજ વાર, કે તે દરેકને છેડે જુદી જુદી વાર च કે वा મૂકાય છે. ઉદાહરણ, हरिश्च गोविन्दश्च जल्पतः

+ આત્મનેપદમાં રૂપાખ્યાન કરતાં પણ, પહેલ વિકરણ પ્રત્યયો ધાતુઓમાં ઉમેરવા જોઇએ.

रम् રમવું.
रुच् (रोच्) રુચિ હોવી, પસંદ પડવું.
लभ् લાભ થવો, મેળવવું.
वन्द् વંદન કરવું, નમવું.
वृत् (वर्त्) વર્તવું; હોવું.
वृध् (वर्ध्) વધવું.
वेप् ધ્રુજવું, થરથરવું.
शङ्क् શંકા લેવી, વહેમ આણવો.
आ (ઉપ.) + शंस् આશા રાખવી, તકાસવું.
शुभ् (शोभ्) શોભવું. લાયક હોવું.
शिक्ष् શિક્ષણ લેવું, શિખવું.
श्लाघ् વખાણવું.
सह् સહન કરવું.
सेव् સેવા કરવી.

ગણ ૪.

जन् (जा) જન્મ થવો.
युध् યુદ્ધ કરવું, લઢવું.

ગણ ૬.

मृ* [म्रिय्] મરવું.
विद् [विन्द्] મેળવવું.

ગણ ૧૦.

अव (ઉપ.) + धीर् તિરસ્કારવું.
मृग् † માર્ગ શોધવો, શોધવું.
नि (ઉપ.) + सूद् [निषूद्] નાશ કરવો.

નામ.

अध्ययन ન૦ અભ્યાસ,
अर्चन ન૦ અર્ચા, પૂજા.
असंख्येय (વિશેષણ) અસંખ્ય, અગણિત, ઘણા.
असत्य ન૦ અસત્ય, જૂઠું.
अस्त्र ન૦ અસ્ત્ર, મંત્ર ભણીને ફેંકવાનું ચમત્કારીક હથિયાર.
आध्यात्मिक (વિશે.) અધ્યાત્મિક, આત્માની સાથે સંબંધ રાખનારૂં.
उद्गम પુ૦ ઉગમ; ઉત્પત્તિ; દેખાવું.
उद्यम પુ૦ ઉદ્યમ, મહેનત.
कट પુ૦ સાદડી.
कृष्ण પુ૦ કૃષ્ણ.
क्लेश પુ૦ ક્લેશ, દુઃખ.
दण्ड પુ૦ દંડ; શિક્ષા.

---

* છઠ્ઠા ગણના ધાતુના અંત્ય ऋ નો रि થાય છે, અને તેમાં વિકરણ પ્રત્યય अ ઉમેર્યાથી, रिय થાય છે; જેમકે, हृ અને पृનાં ह्रियते અને प्रियते એવાં રૂપ થાય છે.

† આ ધાતુના ઉપાન્ત્ય સ્વરનો ગુણ થતો નથી; પૃ. ૮ ની ટીપ § જુઓ. આ ધાતુ કેવળ આત્મનેપદી છે.

दुराचार પુ૦ દુરાચાર.
ध्यान ન૦ ધ્યાન, વિચાર.
नारायण નારાયણ માણસનું નામ.
नाश પુ૦ નાશ, નુકશાન.
न्याय પુ૦ ન્યાય, ન્યાયશાસ્ત્ર.
पारितोषिक ન૦ ઇનામ, [જખુત.
प्रबल (વિશે.) પ્રબળ, જોરાવર મ-
प्रयास् (અવ્યય) ઘણુંકરીને.
बिम्ब ન૦ બિંબ,
भक्त પુ૦ ભક્ત, ભગત.
भय ન૦ ભય, બીક.
मणिकार પુ૦ ઝવેરી; હીરા મા-
 ણેકનો વેપારી.
मास પુ૦ માસ, મહીનો
लाभ પુ૦ લાભ, ફાયદો.
वात પુ૦ વાયુ, પવન.
विश्वामित्र પુ૦ ઋષિનું નામ.
शासन ન૦ શાસન, હુકમ.
शुक्लपक्ष પુ૦ શુકલ પક્ષ, શુદ.
सदाचार પુ૦ સારી ચાલ.
स्नेह પુ૦ સ્નેહ, પ્રેમ.
स्वास्थ्य ન૦ સ્વસ્થતા, શાંતિ.

देवं वन्दे।
भयं शङ्कसे।
भयाद् वेपते हृदयम्।
सूर्यः प्रकाशते।
व्याघ्रो म्रियते।
असत्यं भाषसे।
हरेरुद्यमं श्लाघे।
पुस्तकानि मृगयसे।
वीरोऽरिं निषूदयते।
मोदको बालकाय* रोचते।
कटः कुत्र वर्तते।
मणीन् परीक्षते मणिकारः।
पुत्रस्य लाभेन मोदते।
बुधो मोक्षं लभते।
हे राम सुष्ठु शोभसे विनयेन।
ज्ञानात् सुखं जायते [ते।
नारायणे रामस्य स्नेहो वर्ध-
जनानां कल्याणाय नृपो य-
 तते।
आचार्यं शिष्यः सेवते।
विश्वामित्रादस्त्राणि शिक्षते
 रामः।
सदाचारेण मनुष्यः स्वा-
 स्थ्यं लभते।
पुत्रस्य दुराचारात् सुखं ना-
 शंसे।
देवानामर्चनमारभे।
प्रबलेनापि वातेन पर्वता न
 कम्पते।
ईश्वरस्य ध्याने रमे।

* रुच् અને એવા અર્થનાં બીજાં ક્રિયાપદો સાથે, ખુશ થનારનું નામ ચતુર્થીમાં આવે છે.

(હું) ન્યાયનો અભ્યાસ શરુ કરૂં છું.
(તું) દુઃખ સહન કરે છે.
કૃષ્ણ છોકરાઓ જોડે રમે છે.
ઝાડ હાલે છે.
(તું) રાજાને સેવે છે.
(હું) ધન મેળવું છું.
(તે) ઋષિઓને વંદન કરે છે.
યોદ્ધો શત્રુઓ જોડે લઢે છે.
(તું) ઇનામ તકાસે છે.
(હું) મિત્રોની આબાદીથી ખુશ થાઉં છું.
લુચ્ચો રાજાના હુકમને તિરસ્કારે છે.
(હું) વાદરાને જોઉં છું.
રામ (પોતાના) અસંખ્ય ગુણો વડે પ્રકાશે છે.
ઈશ્વરના ભયથી (તે) અસત્ય બોલતો નથી.

ચંદ્રનું બિંબ શુક્લ પક્ષમાં વધે છે.
પાપી પોતાના મિત્રોની શંકા લે છે
ઝાડ ફૂલોના ઉગમથી શોભે છે.
પાપમાંથી આધ્યાત્મિક નાશ(નો) જન્મ થાય છે.
(તે) રત્નો શોધે છે.
ઘણુંકરીને માણસ ધનને માટે યત્ન કરે છે.
ભક્ત ઈશ્વરની પૂજાને ચાહે છે.
(હું) દંડના ભયથી કંપું છું.
(હું) આચાર્ય પાસેથી ધર્મ શિખું છું.
કવિ રાજાને વખાણે છે.
(હું) મારા શત્રુઓના બાણોથી મરૂં છું.

પાઠ ૧૧.

દ્વિવચન અને બહુવચન.

	પુ. ૧.	પુ. ૨.	પુ. ૩.
દ્વિવચન	वहे	इथे	इते
બહુવચન	महे	ध्वे	अन्ते †

¤ પરસ્મૈપદની પેઠે જ, આત્મનેપદમાં પણ, व् ને म् થી શરુ થતા પ્રત્યયો લગાડતાં પૂર્વનો अ દીર્ઘ થાય છે.

† પૃ. ૬ ની ટીપ + જુઓ.

वन्दावहे	वन्देथे	वन्देते
वन्दामहे	वन्दध्वे	वन्दन्ते

ધાતુ.

ગણ ૧.

कत्थ् વખાણવું. ખુશામત કરવી.
क्षम् ક્ષમા કરવી.
प्र (ઉપ.)+गल्भ् બડાઇ મારવી.
डी (डय्) ઉડવું.
भिक्ष्*ભિક્ષા-ભીખ માગવી માગવું.
याच् યાચના કરવી. જાચવું, માગવું. [કવું.
स्पन्द् ધડકવું, ફર-
स्मि (स्मय्) હસવું.
મ્હોં મલકાવવું.
वि (ઉપ. +) स्मि (स्मय्) વિસ્મય થવું; ચમકવું.
स्वाद् સ્વાદ પડવો.
वृत् (वर्त्) વર્તવું.

ગણ ૪.

अनु (ઉપ.) + रुध् માનવું. અનુસરવું, તાબે રહેવું.

ગણ ૧૦.

अभि+वाद् નમવું, પગે પડવું.

નામ.

अपराधपु. ગુન્હો.
अभ्युदय પુ. ઉદય. આબાદી, ચઢતી.
आम्र ન. આંબાનું ફળ, કેરી.
आराधन ન. આરાધના; કૃપા સંપાદન કરવી તે.
उद्योग પુ. ઉદ્યોગ, મહેનત. [મેહણું.
उपालम्भ પુ.ઠપકો.
कपट ન. કપટ.
गात्र ન. અવયવ.
गान ન. ગાયન.
गायक પુ. ગાનારો.
गुण પુ. ગુણ.
चातुर्य ન. ચતુરાઈ, હોંશિયારી.
तण्डुल પુ. ચોખા.
दिवा (અવ્યય) દિવસે.
द्रव्य ન દ્રવ્ય, પૈસો.
नयन ન. નેન, આંખ.
नारायणपु. વિશેષ નામ. [હુકમ.
निर्देश પુ. ફરમાશ,
नृत्यन.નાચ.નાચવુંતે.
भङ्ग પુ. ભંગ, ભાંગવું.
भोगपु. ઉપભોગલેવોતે.
मयूर પુ. મોર.
लंचनीय ન. દૂષણ. નિંદાને લાયક વસ્તુ.
वसन्तपु. વસંતઋતુ.
वाक्य ન. વાક્ય.

* પૃ. ૨૮ ની ટીપ § જુઓ.

वातायन न. બારી.
विविध (વિશે.) વિવિધ; જુદી જુદી જાતનું.
विहग पु. પક્ષી.
वैयात्य न. બેઅદબી, જંગલીપણું.
शस्त्र न. શસ્ત્ર.
शुक पु. સૂડો, પોપટ.
संगीत न. ગાયન.
संसार पु. સંસાર, દુનિયા.
सत्य (વિશે.) સત્ય. [સાચું.
स्वीय (વિશે.) પોતાનું.
हितकर (વિશે.) હિતકર; ફાયદાકારક.

વાક્ય.

मोदकान् स्वादन्ते ब्राह्मणाः ।
धनिकं द्रव्यं याचेते भिक्षु- [कौ ।
स्वीयान् गुणान् कत्थेथे ।
उद्योगाद् धनं लभध्वे ।
वृथा प्रगल्भध्वे ।
बुधा मोक्षं विन्दन्ते ।
कपटं शङ्केथे ।
मित्राणामभ्युदयं नरा मोदन्ते ।
मुनीनभिवादयावहे ।
मूर्खाणां वैयात्यं न सहामहे ।
वृक्षेषु कुसुमानि वर्तन्ते ।
आचार्यस्य निर्देशमनुरुध्यध्वे ।
भृत्यानामपराधान् क्षमामहे ।
रामस्य नयने स्पन्देते ।
आकाशे विहगा डयन्ते ।
कृष्णस्य चातुर्येण विस्मयन्ते जनाः ।
देवस्याराधनाय गानमारभामहे ।
दिवा तारकाणि न प्रकाशन्ते ।
पापा न वचनीयमीक्षन्ते ।
सत्यं हितकरं च वाक्यं भाषन्ते प्रज्ञाः ।
शासनस्य भङ्गं न क्षमन्ते नृपतयः
गायकात् संगीतं शिक्षावहे ।
मोक्षाय यतन्ते बुधाः ।
वातेन वृक्षाः कम्पन्ते ।
देवान् भोगान् भिक्षन्ते नराः ।

(આપણે) વસંત ઋતુમાં ફળો મેળવીએ છીએ.
(તમે) જૂઠું બોલો છો.
પર્વતો હાલે છે.
તારા પ્રકાશે છે.
(તમે) નાચ શિખો છો.
નારાયણના કલ્યાણને સારુ (તેના બે) મિત્રો મહેનત કરે છે.
(અમે બે) રાજાને સેવીએ છીએ.
(તમે બે) કેરીઓ ખાઓ છો.
(અમે) હવેલીની ટોચે મોર જોઇએ છીએ.

વાઘો ઘાસ અને ઝાડોનાં પાંદડાં ચાખતા નથી.
(અમે બે) ઋષિઓને નમીએ છીએ. [ઉત્પન્ન થાય છે.
દુઃખ અને સુખ સંસારમાંથી
(તમે બે) કારણવિના યુદ્ધ કરોછો.
(બે) છોકરા વાડીમાં રમે છે.
(અમે બે) હરિ તરફથી કલ્યાણ આશા રાખીએ છીએ.
(તમે બે) મિત્રોના અપરાધ માફ કરો છો. [વખાણે છે.
(તેઓ) ડાહ્યા માણસોના ગુણો
પાપથી દુઃખો ઉત્પન્ન થાય છે.
માણસો મરે છે.
યાચકો ચોખા માગે છે.
પોપટો બારીએ ઉડે છે.
માણસો (પોતાના) યત્નોનું ફળ મેળવે છે.
મૂર્ખના અવયવો વધે છે, પણ (તેનું) જ્ઞાન વધતું નથી.
(અમે બે) દુશ્મનોના ઠપકા સહન કરીએ છીએ.
યોદ્ધાઓ વિવિધ શસ્ત્રોવડે (પોતાના) શત્રુઓનો નાશ કરેછે.

ભાગ ૯.

પાઠ ૧૨.

કર્મણિ રૂપ અને ભાવે રૂપ.*

‡ આ રૂપો§ મૂળ ધાતુને य લગાડીને, અને આત્મનેપદ પ્રત્યયો ઉમેરવાથી થાયછે; જેમકે, त्यज्+य+ते=त्यज्यते; त्यज्यसे, त्यज्ये, ૯૦

---

* ગુજરાતી વ્યાકરણમાં એને સહ્યભેદ કહે છે.

§ ધાતુનાં વિશેષ રૂપ કે આદેશને આ य લાગતો નથી, તથા ગણનો વિકરણ પ્રત્યય પણ લાગતો નથી, પરંતુ લાગેલો, ધાતુને જ य લાગેછે; જેમકે, गम् (गच्छ्) ઉપરથી गच्छ्यते નહિ. પરંતુ गम्यते.

‡ કર્મણિ રૂપ કે ભાવે રૂપ ગણભેદે કરી જુદાં જુદાં થતાં નથી. એ રૂપો તો બધાએ ધાતુ ઉપરથી એકસરખીજ રીતે થાય છે, માત્ર ધાતુઓમાંજ અમુક ફેરફાર થાય છે; આથી કરીને, જે ગણો ગુંચવણ ભરેલા ધારી, આ પુસ્તકમાં દાખલ કર્યા નથી, તે ગણના પણ ધાતુઓ ચાલુ પાઠમાં આપ્યા છે. અલબત, શિખનાર તેમનાં કર્તરિ રૂપો કરી શકેજ નહિ.

જો ધાતુને છેડે ऋ હોય, અને તે ऋ ની પહેલાં જોડાક્ષર ન હોય, તો આ રૂપોમાં य લાગતાં, ऋ ને બદલે रि મૂકાય છે; જેમકે, कृ નો क्रिय થાય છે.

જો ધાતુને છેડે इ કે उ હોય, તો, य લાગતાં પહેલાં તે इ તથા उ દીર્ઘ થાય છે; જેમકે, जि નો जीय થાય છે.

ધાતુ.

प्र(ઉપ.)+अर्थ् પ્રાર્થના કરવી, વિનવવું.
कृ કરવું.[ઓળખવું.
ज्ञा જ્ઞાનથવું,જાણવું.
दा§[दी]દાન કરવું, આપવું.
आ(ઉપ.) + दिश् ફરમાવવું.
पठ् (પરસ્મૈ પદ ગ. ૧.)શિખવું.[પીવું.
पा [पी] પાન કરવું,
रुद् રડવું.
श्रु શ્રવણ કરવું, સુણવું, સાંભળવું.
स्था [स्थी] ઉભા
हन् હણવું. [રહેવું.

નામ.

आदेश પુ. ફરમાન, હુકમ.
काष्ठ ન. લાકડું.
चाप પુ. કામઠું.
छात्र પુ. વિદ્યાર્થી
ध्वनि પુ. ધ્વનિ, અવાજ.
पौर પુ. પુરમાં રહેનારો, નગરવાસી.
प्राज्ञ પુ. ડાહ્યો માણસ.

વાક્ય.

निष्का ब्राह्मणेभ्यो दीयन्ते ।
नृपतेरादेशः क्रियते ।
अग्निना काष्ठं दह्यते ।
शठौ पुरुषैस्ताडयेते ।*
आचार्यैर्धर्म उपदिश्यते ।
भृत्यैः सेव्यसे ।
मित्रैस्त्यज्ये ।
जनैर्दृश्यामहे ।
व्याधिभिः पीड्यध्वे ।
प्रेक्ष्यसे जनेन ।
पुत्रैः पूज्येथे ।
धान्यस्य राशयो नीयन्ते ।
तत्त्वं बुध्यते प्राज्ञैः ।
नृपेणारयो जीयन्ते ।

§ કર્મણિ રૂપ કે ભાવે રૂપનો य લાગતાં, ધાતુનું જે વિશેષ રૂપ થાય છે, તે અહિં કાટખુણ કૌસમાં મૂકેલું છે.

* દશમા ગણના ધાતુઓના સ્વરમાં જે ગુણ કે વૃદ્ધિનો ફેરફાર કર્તરિ રૂપમાં થાય છે, તે ફેરફાર કર્મણિ રૂપ કે ભાવે રૂપનો य પ્રત્યય લગાડતા પહેલાં પણ કરવામાં આવે છે; ઉ*— चुर् કર્તરિ રૂપ चोरयति. પણ કર્મણિ રૂપ चुर्यते નહિ; પણ चोर्यते થાય છે.

बालकैः रुद्यते ।
सारथी हन्येते ।
ऋषयो जनेन वन्द्यन्ते ।
सूर्येण प्रकाश्यते ।
ईश्वरेण भूयते ।
लोकैः प्रशस्यध्वे‡ ।
शिष्यैर्नम्यावहे ।
मोदकाः खाद्यन्ते बालैः
छात्रैः श्लोकाः पठ्यन्ते ।
ओदनः पच्यते सूदैः ।
देवो वन्द्यते ।

શત્રુ તીર વડે મરાય છે.
છોકરાના હાથ પાણીયે ધોવાય છે.
(તું) કવિઓ વડે વખણાય છે.
(તમે) લોકો વડે શોધાઓછો.
(હું) ચાકરો વડે સેવાઉં છું.
(આપણે) ઇશ્વર વડે સંભાળાઇએ છીએ.
(તમે બે) લોકો વડે ઓળખાઓ છો.
હાથીઓ પલાણાય છે.
(અમે બે) નગરવાસીઓ વડે વિનવાઇએ છીએ.
સંસાર યોગીઓ વડે તજાય છે.
શરીર ખોરાક વડે પોષાય છે.
(બે) ઘોડાઓ ચોરો વડે લઇ જવાય છે.
પાણી ઝાડો ઉપર છંટાય છે.
ધાન્યના ઢગલા રચાય છે.
કૃષ્ણનું શરીર ઘરેણાં વડે શણગારાય છે.
ડાહ્યા માણસોના ગુણો કાવઓ વડે પ્રસિદ્ધ કરાય છે.
શબ્દ સંભળાય છે.
ચોરો રાજા વડે દંડાય છે.
(બે) ફળો હરિ વડે ખવાય છે.
(બે) તીરો ફેંકાય છે.
(તમે) રાજા વડે ફરમાવાઓ છો.
હમેશાં સુખ માણસો વડે ઇચ્છાય છે.
સમુદ્રનું પાણી પીવાતું નથી.
દેવો સદાચરણથી ખુશી થાયછે.
શીપાઇઓ સેનાપતિ વડે ગણાય છે.

---

† પૃ. ૧૭ ટીપ * જુઓ.

‡ જે ધાતુમાં ઉપાન્ત્યે न् કે અનુસ્વાર હોય, તો, કેટલાએક ખાસ ધાતુ સિવાય, બીજે બધે य પ્રત્યય લાગતાં, તે न् કે અનુસ્વાર લોપાયછે.

સારાંશ તથા સવાલ.

स्मि ગ ૧. આ. ૫. હસવું.

(વર્તમાનકાળ કર્તરિ રૂપ.)

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુરૂષ ૧.	स्मये	स्मयावहे	स्मयामहे
પુરૂષ ૨.	स्मयसे	स्मयथे	स्मयध्वे
પુરૂષ ૩.	स्मयते	स्मयेते	स्मयन्ते

श्रु સુણવું, સાંભળવું, (વર્તમાનકાળ કર્મણિરૂપ.)

પુરૂષ ૧.	श्रूये	श्रूयावहे	श्रूयामहे
પુરૂષ ૨.	श्रूयसे	श्रूयेथे	श्रूयध्वे
પુરૂષ ૩.	श्रूयते	श्रूयेते	श्रूयन्ते

૧. છઠ્ઠા ગણમાં અંત્ય ऋનો શો ફેરફાર થાય છે? તેવોજ ફેરફાર બીજા કયા પ્રસંગે થતો જોવામાં આવે છે?

૨. કર્મણિ રૂપ કે ભાવે રૂપનો य પ્રત્યય લાગતાં, ધાતુના અંત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો શો ફેરફાર થાય છે? અને દશમા ગણના ધાતુનું શું થાય છે? તેમજ, आ (ઉપ.)+स्था, दा અને पा (પીવું) એ ધાતુઓનું શું થાય છે?

૩. નીચેના ધાતુનાં વર્તમાનકાળ કર્તરિ રૂપ લખો:—

मृष्, मृ ગ. ૬, [અહિં જરૂર હોય તેટલા આત્મનેપદી ધાતુ મૂકવા.]

૪. रुच्, ને એવા અર્થનાં બીજાં ક્રિયાપદો સાથે, રુચિ ધરાવનાર કઈ વિભક્તિમાં આવે છે, તે દાખલા સાથે લખો.

૫. નીચેના ધાતુનાં કર્મણિ રૂપ યા ભાવે રૂપ આપો.

गम्, दृश्, स्था [અહિં જરૂર હોય તેટલા પરસ્મૈપદી અને આત્મનેપદી ધાતુ મૂકવા.]

૬. स्व અને घा નો પ્રયોગ શી રીતે થાય છે, તે લખો.

नद्यौ संगच्छेते ।
कुमारी सख्यौ भाषते ।
वराहाः सहचरीः शोचन्ति ।
लज्जां त्यजति मूर्खः ।
नटी सूत्रधारस्य भार्या ।
प्रजा नृपतिना रक्ष्यन्ते ।
उद्यानस्य शोभां पश्यन्ति ।
ललनाः प्रासादतलमारोहन्ति ।

नृपत्यसे‡ अनुरुध्येते ।
ब्राह्मणा महीमटन्ति ।
रामस्य कथाः श्रूयन्ते ।
वने प्रमदे दृश्येते ।
वापी नगरात् क्रोशौ ।
नृपतेर्बलस्य भरेण पृथ्वी कम्पते ।
कुसुमानां मालाः कण्ठादपनीयन्ते ।

નારદ સ્વર્ગથી પૃથ્વી ઉપર ઉતરે છે.
કૃષ્ણ રાજાઓની વાતો કહે છે.
જુવાન સ્ત્રીઓ બાગમાં રમે છે.
(તે) ગળે ફૂલોના (બે) હાર પેહેરે છે.
રામની વહુ અરુન્ધતીને પગે પડે છે.
અમે (બે) કુમારીઓને જોઈએ છીએ.
શોભતણો હરણને અનુસરે છે.
ગામમાં (બે) વાવ છે.
સૂત્રધાર નટીને બોલાવે છે.
હરિ નદીઓ* જાય છે.
વનમાં વસવા માટે રામના નિકળવાનો† (તેની બે) ના શોક કરે છે.

નારીઓ વાવો તરફ જાય છે.
પ્રજા રાજાના હુકમ માને છે.
હરિની કન્યાઓ નૃત્ય શિખે છે.
કળાઓ ઉદ્યમ વડે વધે છે.
ડાહ્યા માણસો હમેશાં ક્ષમા કરે છે.
(આ) વિશ્વની શોભા મનને મોહ પમાડે છે.
મા (પોતાના) બાળકોનાં સુખથી ખુશી થાય છે.
નાટકના આરંભમાં સૂત્રધાર (પોતાની) સ્ત્રીને બોલાવે છે.
માણસો સ્ત્રીનું રક્ષણ કરે છે.
તારાઓ રાત્રિને વિરાજમાન કરે છે.
લાજ મૂર્ખોથી છતાય છે.

---

‡ પૃ. ૨૨ ની ટીપ ‡ જુઓ.
* પૃ. ૧૯ ની ટીપ * જુઓ.
† शुच् (શોક કરવો) ધાતુ સકર્મક છે. માટે આ નામ દ્વિતીયામાં મૂકવું. વળી, "વસવા માટે" શબ્દનો અર્થ લાવવા સારૂ "વન" શબ્દ સપ્તમીમાં વાપરવું.

વેલાઓ ઝાડોનો આધાર શોધે છે. (તે) નારી ગુસ્સાને લીધે (પોતાની) સખીને તજે છે;	રાજા (પોતાની) પ્રજાને પોતાની સંતતિ પ્રમાણે સંભાળે છે.

પાઠ ૧૪.

તૃતીયા, ચતુર્થી, અને પંચમી વિભક્તિ.

પ્રત્યય.

		એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
આકારાંત અને ઈકારાંત.	તૃ.	आ	भ्याम्	भिस्
	ચ.	ए	"	भ्यस्
	પંચ.	अस्	"	"

૧ તૃતીયા વિભક્તિનો એકવચનનો પ્રત્યય લાગતાં, છેલ્લા आ નો ए થાય છે.

૨ ચતુર્થી, પંચમી, ષષ્ઠી, અને સપ્તમીના એકવચનના પ્રત્યયો લાગતાં આકારાંત નામોમાં या, અને ઈકારાંત નામોમાં आ, ઉમેરાય છે. ઉ.—माला+या+ए=मालायै; नदी+आ=ए+नद्यै.

અથવા તો એકવચનના નીચે પ્રમાણે પ્રત્યયો ગણવા:—

	ચતુર્થી.	પંચમી.	ષષ્ઠી.	સપ્તમી.
આકારાંત.	यै	यास्	यास्	याम्
ઈકારાંત.	ऐ	आस्	आस्	आम्

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
તૃતીયા	मालया	मालाभ्याम्	मालाभिः
ચતુર્થી	मालायै	"	मालाभ्यः
પંચમી	मालायाः	"	"

તૃતીયા	नद्या	नदीभ्याम्	नदीभिः
ચતુર્થી	नद्यै	नदीभ्याम्	नदीभ्यः
પંચમી	नद्याः	"	"

નામ (સ્ત્રીલિંગ).

अवन्ती એક શહેરનું નામ. ઉજ્જયણી.
कान्ता કાંતા, વહાલી, વહુ.
कौशाम्बी એક શહેરનું નામ.
क्रीडा રમત, ખેલ.
चिन्ता ચિંતા ફિકર.
जरा ઘડપણ.
दासी દાસી.
देवता દેવ કે દેવી.
पञ्चवटी દંડકારણ્યના એક ભાગનું નામ.
पाठशाला નિશાળ.
पुरी પુર.
पूजा પૂજા.
प्रभा પ્રભા, તેજ.
महिषी પટરાણી.
मुक्ता મોતી.
वाचा વાચા, વાણી.
व्यथा વ્યથા, ઇજા, પીડા.
सीता સીતા.

अनुराग પુ. અનુરાગ; પ્રીતિ.
करभक પુ. હાથીનું બચ્ચું; નાનો હાથી
कलह પુ. કલહ, કજીઓ.
गीत ન. ગીત.
जरठ પુ. ઘરડો માણસ.
दूत પુ. દૂત, જાસુદ
मतङ्ग પુ. હાથી.
पल्लव પુ. પલ્લવ; ફણગો.
मौक्तिक મોતી.
रक्त વિશે. રાતું; લાલ.
विरूप વિશે. વિરૂપ, બેડોળ, કદરૂપું.
संदेश પુ. સંદેશો.
स्वस्थ વિશે. સ્વસ્થ, શાંત.
हित ન. ફાયદાકારક, હિત.
निर् (ઉપ.) + गम् નીકળવું, બહાર આવવું.
प्र (ઉપ.)+दा આપવું, દાન કરવું.
द्युत् (द्योत्) ગ ૧, આ. પ્રકાશવું.
उद् (ઉપ.)+पत् ઉડવું.
परि (ઉપ.)वृ* ઘેરવું.
नि (ઉપ.) +वृत् પાછા ફરવું.
प्र (ઉપ.)+स्था આ. નિકળવું.
प्र (ઉપ.) हि* મોકલવું.
आ (ઉપ.)+ह्लाद् ગ. ૧૦ આ-હ્લાદિત થવું, ખુશી થવું.

* આ બે ધાતુઓના કર્મણિ રૂપો જ આ પુસ્તકમાં વાપર્યા છે.

देवताभ्यो बलिं यच्छति। [ति।

चित्तस्य व्यथया रामो सुहृ-कान्तायै संदेशः प्रहीयते।

अवन्त्या आगच्छति।

कृष्णस्य पत्न्यै§ फलानि रोचन्ते।

दास्या सेव्यते महिषी।

जरया क्षीयते शरीरम्।

मणीनां प्रभाभिर्योतते प्रासादः।

लज्जया प्रविशति गृहम्।

देवस्य पूजायाः सुखं लभते।

प्रजाभ्यो हितमिच्छन्ति नृपतयः।

कौशाम्ब्या निवर्तते सूतः।

क्रीडायै प्रविशत्युद्यानम्।

सखीभिः परिव्रियते सीता।

सहचरीभ्यामनुगम्यते नागः।

पञ्चवट्या निर्गच्छति रामः।

लताभ्यां शोभते वृक्षः।

गङ्गायाः पुरी कोशौ।

वापीभ्यो जलं हरति।

बालकाः पाठशालाभ्य आगच्छन्ति।

चिन्तया दह्यते चित्तं नराणाम्।

यथा कलहस्तथानुरागोऽपि वार्तया उद्भवति।

हरिः कन्याभ्यो मौक्तिकानां मालाः प्रयच्छति।

स्वस्थेन चित्तेन शृणुते महिष्या नृपतेः संदेशः।

गजस्य कलभकः शीतया पल्लवैः पुष्यते।

હરિ વાણી વડે મિત્રને શાન્ત કરે છે.

શહેર નદિયો વડે ઘેરાયેલું છે.

ક્ષમાથકી માણસ ચિત્તની સ્વસ્થતા મેળવે છે.

ડાહ્યા માણસો પૃથ્વીપરથી સ્વર્ગમાં જાય છે.

વસિષ્ઠ અરુન્ધતીની જોડે આવે છે.

રામ દિકરિયોને ઘરેણાં આપે છે.

(તે) હારો વડે શરીર શણગારે છે.

પટરાણી દાસી ઉપર † ગુસ્સે થાય છે.

(તે) ઘરડા આદમીની વાતોથી સુખ મેળવે છે.

નારાયણની વહુ વડે ચોખા રંધાય છે.

રાજાના હુકમને લીધે (હું) અવન્તી જાઉં છું.

---

§ પૃ. ૩૮ ની ટીપ * જુઓ.

† પૃ. ૨૭ ની ટીપ ‡ જુઓ.

મા (પોતાનાં) છોકરાંને કદરૂપાં હોય તોપણ ચાહે છે.

(બે) યોદ્ધાઓ (બે) નગરોમાંથી શસ્ત્રો સહિત નિકળે છે.

આકાશ સૂર્યના રાતા પ્રકાશથી સુશોભિત થાય છે.

લોકોનું સુખ કળાઓ વડે વધે છે.

માણસો દેવો પાસેથી સુખનો લાભ ઇચ્છે છે.

(બે) કુમારિઓ વડે બળિદાન કરાય છે.

ફિકરથી દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે.

સીતા બેનપણિયો પાસેથી ગીતો શિખે છે.

સેનાપતિના હુકમે લશ્કરના સિપાઇયો શહેરની બહાર આવે છે.

છોકરાઓ રમતો વડે બાપના અંતઃકરણને ખુશી કરે છે.

(તે) દેવોની પૂજાને માટે ફુલો આણે છે.

દાસીને રાણીથી ધનાદિ અપાય છે.

પક્ષીઓ પૃથ્વી ઉપરથી આકાશમાં ઉડે છે.

પાઠ ૧૫.

ષષ્ઠી, સપ્તમી, અને સંબોધન વિભક્તિ.

પ્રત્યય.

		એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
આકારાંત અને ઈકારાંત નામો.	ષષ્ઠી	अस्	ओस्	नाम्
	સપ્તમી	आम्	,,	सु

ઈકાર પછી सु નો षु થાય છે. ओस् લાગતાં, અંત્ય આનો ए થાય છે. આકારાંત નામના સંબોધનું એકવચન, અંત્યસ્વરનો ए કરવાથી, થાય છે; જેમકે, हे रमे. ઈકારાંત નામનું ईने ટુંકાવવાથી થાય છે, જેમકે हे नदि. બંને પ્રકારનાં નામોનાં સંબોધનનાં દ્વિવચન અને બહુવચન, પ્રથમાનાં તે તે રૂપો જેવાં જ છે. પૃષ્ઠ ૨૯ નો નિયમ જુઓ.

ષષ્ઠી	मालायाः	मालयोः	मालानाम्
સપ્તમી	मालायाम्	,,	मालासु
સંબોધન	माले	माले	मालाः

ષષ્ઠી	नद्याः	नद्योः	नदीनाम्
સપ્તમી	नद्याम्	,,	नदीषु
સંબોધન	नदि	नद्यौ	नद्यः

શબ્દો.

अतीव ક્રિયાવિશે. અતિશય; ઘણું;
अनुष्ठान ન. કરવું; કામ બજાવવું.
अयोध्या સ્ત્રી. એક શહેરનું નામ.
अवचय પુ. એકઠું કરવું તે; જથ્થો.
इन्द्राणी સ્ત્રી. ઇંદ્રની વહુ. [પાણી.
उदक ન. ઉદક.
काम પુ. ઇચ્છા.
कौमुदी સ્ત્રી. ચંદ્રની.
गोदावरी સ્ત્રી. નદીનું નામ.
चकोर પુ. એક જાતનું પક્ષી.
छाया સ્ત્રી. છાયા.
जयन्त પુ. ઇંદ્રના પુત્રનું નામ.
तीर ન. તીર, કાંઠો.
तृष्णा સ્ત્રી. તૃષ્ણા.
शूद्रक પુ. એક રાજાનું નામ.
श्रद्धा સ્ત્રી. શ્રદ્ધા; વિશ્વાસ.

તરસ; ઇચ્છા.
दण्डका સ્ત્રી. એક જંગલનું નામ.
दक्ष વિશે. ઉદ્યોગી; મેહેનતુ.
दशरथ પુ. રાજાનું નામ, રામના પિતા.
देश પુ. દેશ.
निरतिशय વિશે. પૂર્ણ; જેનાથી બીજું ચઢીઆતું ન હોય એવું; અનુપમ.
निशा સ્ત્રી. રાત.
निशाचर પુ. રાક્ષસ, દુષ્ટ માણસ.
परम વિશે. પરમ; ઘણું. [પુણ્ય.
पुण्य વિશે. પવિત્ર;
प्रतिष्ठापन ન. સ્થાપના.
प्रवर्तन ન. પ્રેરણા.
प्रवाह પુ. પ્રવાહ.
प्रावीण्य ન. હુશિયારી
सदैव (सदा+एव) (અવ્યય) સદા, હમેશાં.

प्रिय વિશે. પ્રિય; વહાલું. [બહુત્વ.
बाहुल्य ન. બહુપણું;
मण्डप પુ. મંડપ; માંડવો.
मत्स्य પુ. માછલું.
माधुर्य ન. મધુરપણું. સુંદરતા.
मानव પુ. માનવ; માણસ.
रथ्या સ્ત્રી. શેરી, પોળ.
वचन ન. વચન; ઉપદેશ; વિનંતિ.
वल्लभ પુ. વહાલો, પ્રીતમ, ધણી.
वाणी સ્ત્રી. વાણી, વાચા, ભાષા.
विवाह પુ. વિવાહ.
शकुन्तला સ્ત્રી એક સ્ત્રીનું નામ.
शिला સ્ત્રી. પત્થર.
क्रीड् ગ. ૧. પરસ્મૈ. ક્રીડા કરવી, રમવું.
चर् ચાલવું.

दासी (સ્ત્રીલિંગ) દાસી.

પ્રથમા	दासी	दास्यौ	दास्यः
દ્વિતીયા	दासीम्	,,	दासीः
તૃતીયા	दास्या	दासीभ्याम्	दासीभिः
ચતુર્થી	दास्यै	,,	दासीभ्यः
પંચમી.	दास्याः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	दास्योः	दासीनाम्
સપ્તમી	दास्याम्	,,	दासीषु
સંબોધન	दासि	दास्यौ	दास्यः

૧. નીચેનાં નામોનાં+રૂપો લખો:—

सहचरी, प्रमदा, ઇત્યાદિ,

૨. સંસ્કૃતમાં સ્ત્રીલિંગના પ્રત્યય કયા છે? અને અકારાંત વિશેષણ સ્ત્રીલિંગી રૂપો કરવાનો સાધારણ નિયમ કયો છે?

ભાગ ૬ ઠ્ઠો.

પાઠ ૧૬.

હ્યસ્તન ભૂતકાળ.

પરસ્મૈપદ—પ્રત્યય.

	પુરૂષ. ૧.	પુરૂષ. ૨.	પુરૂષ. ૩.
એકવચન.	अम्§	स्	त्
દ્વિવચન.	व	तम्	ताम्

આ કાળમાં ધાતુની પૂર્વે† આગમ अ આવે છે.

---

§ પૃ. ૬ ની છેલ્લી ટીપ + જુઓ.

† જો ઉપસર્ગ સહીત ધાતુ હોય, તો ઉપસર્ગની પછી, એટલે ધાતુની પૂર્વે, આગમ अ મૂકવો જોઇએ.

એકવચન.	अबोधम्	अबोधः	अबोधत्
દ્વિવચન.	अबोधाव	अबोधतम्	अबोधताम्

૨ હ્યસ્તન ભૂતકાળના પ્રત્યયો લગાડતાં, પ્રથમ વિકરણ પ્રત્યય ઉમેરવો જોઈએ. स् અને त् પ્રત્યયો પૂર્વે अस् (=હોવું) ધાતુમાં ई, અને अद् (=ખાવું) ધાતુમાં अ વધારવામાં આવે છે; ઉ.—आसीः, आसीत्; आदः, आदत्.

નામ.

अज પુ. બકરો.
असारता સ્ત્રી. નિરુપયોગ.
आशा સ્ત્રી. આશા.
गोष्ठ પુ. ન. કોઢ, ગાયનો વાડો.
ग्रन्थ પુ. ગ્રંથ, પુસ્તક.
तनय પુ. તનય, દીકરો.
पुरतस् (અવ્યય) આગળ, સમક્ષ.
महिष પુ. પાડો.
मुष्टि પુ. મુઠી;
शनैस् (અવ્યય) ધીમે ધીમે.
संकट ન. સંકટ, સંકડામણ, આફત
सभा સ્ત્રી. સભા; કચેરી.
समराङ्गण ન. રણભૂમિ.
सेना સ્ત્રી. સેના, લશ્કર.

रामो रावणमजयत् ।
सीता गोदावर्यास्तीरमगच्छत् ।
गर्गाणां जलमपिबम् ।
योधो ऽश्वौ शरानक्षिपत् ।
लक्ष्मणे छायायामुपाविशताम् ।
पुत्राणां धर्ममकथयः ।
सीतां वने ऽत्यजाव ।
संकटेभ्यो जनमरक्षः ।
गिरेः शिखराद्जावपतताम् ।
रथं समराङ्गणमनयम् ।
हरिश्चमारोहत् ।
भिक्षुकेभ्यो निष्कानयच्छम् ।
देवानवदाव ।
अरण्ये महिषानपश्यम् ।
स्तेनौ धनिकस्य धनमचोरयताम् ।
दशरथस्तनयमाह्वयत् ।
ईश्वरस्य प्रसादेन हरेः क्लेशोऽनश्यत् ।
पुरा भार्यया सहोजयिन्यामवसम् ।
शिष्यावाचार्यमनमताम् ।
अवन्त्यामभवः ।

पण्डित પુ. પંડિત.
पाण्डव પાંડુનામના રાજાનો પુત્ર.
वलि પુ. એક રાજાનું નામ.
मदिरा સ્ત્રી. દારૂ, મદિરા.
माणवक પુ, વિશેષ નામ.

मारुत પુ. પવન; પવનનો અધિષ્ઠાતા દેવ.
मार्ग પુ. મારગ, માર્ગ, [રસ્તો.
राक्षस પુ. રાક્ષસ, દૈત્ય.
लव પુ. રામના પુત્રનું નામ.
अति+सृज આપવું.

वसुधा સ્ત્રી. પૃથ્વી.
विराव પુ બૂમ, પોકાર.
शव ન. શબ, મુડદું.
शृगाल પુ. શિયાળ.
संचलन ન. આમ તેમ ચાલવું તે.
स्थान ન. સ્થાન, જગ્યા; ઠેકાણું.

पाण्डवानां धार्तराष्ट्रैः सह युद्धान्यभवन् ।
आचार्या धर्ममुपादिशन् ।
रामः सीतया सह गोदावर्या स्तीरेऽरमत ।
उद्यमेन धनमलभथाः ।
व्याघ्रस्य विरावेण नार्या हृदयमवेपत ।
मित्रस्य कल्याणायायते ।
गोपा अजान्* ग्राम*मनयन् ।
पुरुषमताडयत ।
शृगालोऽम्रियत ।
नृपस्य सभां पण्डिताः प्राविशन् ।
शवमस्पृशाम ।
प्रासादे नार्योऽनृत्यन् ।
माणवकं* मार्गं*अपृच्छाम ।
क्लेशो रामेणासह्यत ।
देवीमभाषे ।
नृशंसो राक्षसोऽहन्यत ।
नृपतेः शासनमवाधीरयथाः ।
लवस्य विनयेनर्षयोऽतुष्यन् ।
हरिणा जनकोऽसेव्यत ।
चित्रकूटस्य शिखरे ऽवसाम ।
शृगालं व्याघ्रं चैक्षे ।
वित्तस्य नाशेनामुह्यन् ।
प्रभूतं धनं नृपेण ब्राह्मणेभ्यो ऽत्यसृज्यत ।
चन्द्रापीडस्य वलस्य संचलनेन मह्यकम्पत ।
पञ्जराद्विहगममुञ्चाम ।

---

* પૃષ્ઠ ૨૮ની ટીપ § જુઓ.

(અમે) ઝાડની છાયામાં બેઠા.
(તેણે) ચાકરોના ગુન્હા માફ કર્યા.
બ્રાહ્મણો ગંગાના જળમાં પડયા.
ઘોડાઓ રણભૂમિ તરફ દોડયા.
રામે બાપના હુકમો માન્યા.
હરિ નારાયણ પાસેથી ગાયન શિખ્યો.
(મેં) કેરીઓ ચાખી.
જાસુસ અયોધ્યા ગયા.
(તું) જૂઠું બોલ્યો.
કૃષ્ણ મિત્રની આબાદીથી ખુશ થયો.
(તમે) ત્યારે કૌશામ્બીમાં રહ્યા.
(તું) રામના પરાક્રમોથી આશ્ચર્ય પામ્યો.
(તું) શત્રુ જોડે લઢયો.
લુચ્ચોને રાજાના હુકમથી મારવામાં આવ્યો.
(તમે) સોના મહોરો ગણી.
રામ વડે ૠષિ પાસેથી આશીર્વાદ ઇચ્છવામાં આવ્યો.
દેવોના પ્રસાદથી તમે (તમારા) શત્રુઓને જીત્યા.
અમે દારૂને ઠેકાણે પાણી પીધું.
તમે અહિંથી (તમારે) ઘેર પુસ્તકો લઇ ગયા.
ગઇ કાલે સૂર્ય ચળકાટથી ઉજળો પ્રકાશ્યો.
રાત્રિએ ચોર વડે ઘરમાં પ્રવેશ થયો.
અમે સેનાપતિને અને (તેના) લશ્કરને જોયો.
તેઓ રણસંગ્રામમાંથી રાજાને લઇ ગયા.
તેઓએ શત્રુઓ તરફ બાણો ફેંકયા *
(મેં) ફૂલોની માળા ગુંથવાનો આરંભ કર્યો.

પાઠ ૧૮.

હ્યસ્તન ભૂતકાળ [ચાલુ].

આત્મનેપદ પ્રત્યય ચાલુ.

	પુરુષ ૧.	પુરુષ ૨.	પુરુષ ૩.
દ્વિવચન.	वहि	इथाम्	इताम्
બહુવચન.	महि	ध्वम्	अन्त
	अलभावहि	अलभेथाम्	अलभेताम्
	अलभामहि	अलभध्वम्	अलभन्त

*मुच् ધાતુ વાપરો.

ध्वंस्......... ગ૦ ૧, આત્મને. ફના થવું; નાશ પામવું.
अव (ઉપ.)+मन् અવજ્ઞા કરવી; તિરસ્કાર કરવો.
नि (ઉપ)+मन्त्र् ગ૦ ૧૦, આત્માને. આમંત્રણ દેવું, તેડવું,નોતરવું.
वि (ઉપ.) +मृश् ગ૦ ૬. પરસ્મૈ. પરીક્ષા કરવી; પારખ કરવી
रम् આનંદ પામવો.

लज्ज्... ગ૦ ૬, આત્મને. લજ્જા પામવી, શરમાવું, લાજવું.
स्पर्ध्.........ગ૦ ૧, આત્મને. સ્પર્ધા કરવી, સરસાઇ કરવી.
स्रंस्.........ગ૦ ૧, આત્માને. પડી જવું.
वि (ઉપ.)+हस् પરસ્મૈ. મશ્કરીમાં હસવું.

નામ.

अनिष्ट ન. અનિષ્ટ, દુઃખ, સંકટ.
अवधीरणा સ્ત્રી. અવજ્ઞા.
असुर પુ૦ (બ.વ) દેવના શત્રુ રાક્ષસ.
आरोपण ન. રોપવું તે.
उपदेश પુ. ઉપદેશ.
कबरी સ્ત્રી૦ અંબોડો, વેણી.
कार्य ન. કાર્ય, કામ.
गन्धर्व પુ. સ્વર્ગમાં રેહેનારા દેવોની એક જાત.
ग्रहण ન. પકડવું તે.
चोर પુ. ચોર.
जाल ન. જાળ, પાશ.
ज्योत्स्ना સ્ત્રી૦ ચાંદની.
त्याग પુ૦ ત્યાગ; તજવું તે.
दर्शन ન. દર્શન.
दुष्कृत ન. દુષ્કૃત, દુષ્ટ કામ.
नायक પુ. નાયક; આગેવાન.
परम् (અવ્યય) તોપણ.
पान्थ પુ. મુસાફર.
प्राची સ્ત્રી૦ પૂર્વ દિશા.
प्राश्निक પુ. પ્રશ્ન કરનારો.
बल ન. બળ, જોર.
बीज ન. બી.
भूप પુ. ભૂપ, ભૂપાળ, રાજા.
रमण પુ. ધણી.
राज्य ન૦ રાજ્ય.
वीर्य ન. પરાક્રમ, વીર્ય.
व्याध પુ૦ શિકરી.
सचिव પુ૦ પ્રધાન.
समूह પુ૦ સમૂહ, સમુદાય.

વાક્ય:

पाण्डवा राज्यमविन्दन्त ।
आचार्याञ्* शिष्या अभ्यवादयन्त ।
सचिवा भूपमभाषन्त ।
नार्योः कबर्योः पुष्पे अस्रंसेताम् ।
जनेन व्यहस्यध्वम् ।
रथ्यायां जनानां समूहमैक्षामहि ।
रामस्य दुःखान्यध्वंसन्त ।
मित्राणां त्यागेनालज्जेथाम् ।
वृक्षेभ्यः शुका उदडयन्त ।
मृगावहन्येतां व्याधैः ।
जनानां सुखायायतामहि ।
देवैः सहासुरा अस्पर्धन्त ।
रमणैः सह ज्योत्स्नाया मरमन्त नार्यः ।
उज्जयिन्याः कदा न्यवर्तध्वमिति जनैरपृच्छ्यामहि†।
वातेन वृक्षा अकम्पन्त ।
अरीणां पराजयेनामोदन्त सेनापतयः ।
गृहं प्राविशंश्चोराः परं नालभन्त धनम् ।
कन्या अवन्दन्त जनकम् ।
आचार्यादस्त्राण्यशिक्षामहि ।
वीर्येण विद्यायाश्च बलेन प्राकाशन्त ।
बीजस्यारोपणमारभन्त कृषीवलाः ।
नारायणस्य दुष्कृतानि नारोचन्त जनकाय ।
उद्यमाद्धरेर्धना न्यवर्धन्त ।
नानिष्टमाशङ्कामहि ।
धनस्य राशयो ब्राह्मणेभ्योऽदीयन्त ।

વાંદર રાક્ષસો સાથે લઢયા.
(અમે બે) કાશીમાં પંડિતો સાથે બોલ્યા.
(તેઓએ) સ્વસ્થતાથી મ્હેણાં સહ્યાં.
(બે) તારા પૂર્વમાં પ્રકાશ્યા.
(તમે) માણસો વડે વખણાયા.
(તમે બે) રામ વડે ફરમાવાયા.
(અમે) જમવા સારૂ ઋષિઓને નોતર્યા.
અયોધ્યાથી જાસુદો ક્યારે પાછા આવ્યા ?

---

* પૃષ્ઠ ૨૧ ની ટીપ * જુઓ.

† કર્મણિરૂપમાં प्रच्छ् નું पृच्छ् થાય છે.

§ વર્ગીય પેહેલા ચાર વ્યંજનમાંથી કોઇપણ વ્યંજન પછી ह् આવે તો પૂર્વ વ્યંજનના વર્ગનો ચોથો અક્ષર ह् ને ઠેકાણે વિકલ્પે થાય છે.

(અમે) હરિપાસેથી મહેરબાનીની આશા ન રાખી.
(અમે) નિશાળમાં ચોપડીઓ મેળવી.
(બે) પરીક્ષકો નૃત્યમાં (બે) કન્યાઓની પરીક્ષા લેતા હવા
(અમે બે) માના દર્શનથી આનંદ પામ્યા.
(તમે બે) કામ શરૂ ન કરતાહવા.
(અમે બે) રૂષિને નમ્યા.
(તેઓ બે) રાજા પાસેથી અવજ્ઞાની શંકા રાખતા હવા.
(અમે)ગાન્ધર્વોના વંશમાં જન્મ્યા.
પક્ષીઓએ (પોતાના) નાયકના ઉપદેશનો તિરસ્કાર કર્યો, અને જાળમાં પકડાયા.
બ્રાહ્મણોના અપરાધો રાજા વડે ક્ષમા કરાયા.
(તમે બે) વાઘના દર્શનને લીધે ભયથી કાંપતા હવા.
(તમે)હાથીને પકડવાનો યત્ન કર્યો.
(બે) છોકરાં (પોતાની) મા વિના આનંદ ન પામ્યા.
રામના ગુણો કવિઓવડેવખાણાયા.
ઉદ્યોગ વડે તેઓએ ઘણું દ્રવ્ય મેળવ્યું.
(તેઓ બેએ) અરણ્યમાં (પોતાની) કન્યાને શોધી.
(બે) કેરીઓ [બે] મુસાફરો વડે ચખાઇ.

સારાંશ તથા સવાલ.

नी.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુરુષ ૧.	अनयम्	अनयाव	अनयाम
પુરુષ ૨.	अनयः	अनयतम्	अनयत
પુરુષ ૩.	अनयत्	अनयताम्	अनयन्

द्युत्

પુરુષ ૧.	अद्योते	अद्योतावहि	अद्योतामहि
પુરુષ ૨.	अद्योतथाः	अद्योतथाम्	अद्योतध्वम्
પુરુષ ૩.	अद्योतत	अद्योतेताम्	अद्योतन्त

૧. નીચેની ધાતુઓનો હ્યસ્તન ભૂતકાળ આપો.

अस्, अद्, ईक्ष्, मृग्, सृज्, रुच्, नि+मन्त्र्, इष्, शिक्ष्, जीव्, डी, मृ, जन्, वृत्.

૨. અંત્ય વ્યંજન પછી અનુનાસિક આવે તો શો ફેરફાર થાય છે? ક્યારે આ ફેરફાર આવશ્યક છે?

૩. વર્ગીય પહેલા ચાર વ્યંજનમાંથી કોઇ પણ વ્યંજન પછી ह् આવે તો ह् નો શો ફેરફાર થાય છે?

૪. श् નો छ् ક્યારે થાય છે?

भाग ७ मो.

પાઠ ૧૯.

૧ ઉકારાંત અને ऋકારાંત પુલિંગ તથા નપુંસક લિંગ નામો.

ઉકારાંત પુલ્લિંગ નામોનાં રૂપો इકારાંત પુલ્લિંગ નામોના રૂપો જેવાં જ થાય છે. તફાવત એટલો જ છે કે, इકારાંત નામોમાં જ્યાં इ, ई, ए, અથવા य् આવે છે, ત્યાં ઉકારાંત નામોમાં અનુક્રમે उ, ऊ, ओ અથવા व् આવે છે.

૨ નપુંસક ઉકારાંત અને ऋકારાંત નામોનાં રૂપો, वारिना જેવાં જ, થાય છે. वारिना અંત્ય इ, ई, કે ए થાય છે, તેને બદલે, ઉકારાંતમાં અનુક્રમે उ, ऊ, કે ओ; અને ऋકારાંતમાં ऋ, ॠ, કે अर् થાય છે.

गुरु (પુલ્લિંગ) ગુરુ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	गुरुः	गुरू	गुरवः
દ્વિતીયા	गुरुम्	,,	गुरून्
તૃતીઆ	गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभिः
ચતુર્થી	गुरवे	,,	गुरुभ्यः

मधु (નપુંસક) મધ.

પ્ર૦ તથા દ્વિ૦	मधु	मधुनी	मधूनि
તૃતીયા	मधुना	मधुभ्याम्	मधुभिः
ચતુર્થી	मधुने	,,	मधुभ्यः

कर्तृ (नपुंसक) કર્તા.

प्र० तथा द्वि.	कर्तृ	कर्तृणी	कर्तृणि
तृतीया	कर्तृणा	कर्तृभ्याम्	कर्तृभिः
चतुर्थी	कर्तृणे	,,	कर्तृभ्यः

ऋकारांत पुल्लिंग नामोने प्रथमाना त्रणे वचनना अने द्वितीयानां एकवचन तथा द्विवचनना प्रत्ययो लागतां, ऋकारनो आर् थाय छे. पितृ, भ्रातृ, जामातृ, देवृ, नृ, अने सव्येष्ठृ जेवां केटलांएक नामोनाज अंत्य ऋकारनो अर् थाय छे. बधां ए ऋकारांत नामोनी प्रथमाना एकवचनमां र्नो. अने प्रत्ययना स्नो, लोप थाय छे; एटले छेडे आ रहे छे.

प्रत्यय.

	एकवचन.	द्विवचन.	बहुवचन.
प्रथमा	स्	औ	अस्
द्वितीया	अम्	,,	न्
तृतीया	आ	भ्याम्	भिस्
चतुर्थी	ए	,,	भ्यस्

न् प्रत्यय लागतां, पूर्वनो ऋ दीर्घ थाय छे.

नेतृ (पुल्लिंग) नायक, दोरवनार.

प्रथमा	नेता	नेतारौ	नेतारः
द्वितीया	नेतारम्	,,	नेतॄन्
तृतीया	नेत्रा	नेतृभ्याम्	नेतृभि.
चतुर्थी	नेत्रे	,,	नेतृभ्यः

भ्रातृ (पुल्लिंग) भाइ.

	एकवचन.	द्विवचन.	बहुवचन.
प्रथमा	भ्राता	भ्रातरौ	भ्रातरः

દ્વિતીયા	भ्रातरम्	भ्रातरौ	भ्रातॄन्
તૃતીયા	भ्रात्रा	भ्रातृभ्याम्	भ्रातृभिः
ચતુર્થી	भ्रात्रे	,,	भ्रातृभ्यः

નામ (પુલ્લિંગ).

इषु તીર.
ऋतुपर्ण એક રાજાનું નામ.
कपोल ગાલ.
जामातृ જમાઇ.
तडाग તલાવ.
तरु ઝાડ.
त्वष्टृ વિશ્વકર્મા.
दुर्जन દુર્જન, ખરાબ માણુસ.
देवृ દિયર.
धातृ પેદા કરનાર.
नृ નર, પુરુષ.
परशु ફરસી, કુહાડો.
परशुराम નક્ષત્રિય. પૃથ્વી કરનાર બ્રાહ્મણ ગોદ્ધો.
पांसु ધુળ. રજ.
पितृ પિતા, બાપ.
प्रभु પ્રભુ, ધણી.
बाहु બાંહ્ય,બાહુ,હાથ.
बिन्दु ટીપું.
भर्तृ શત્રુ ધણી.
भीम પાંડુના છોકરાઓમાંના એકનું નામ.
भ्रमर ભમરો
मनु હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રનો રચનાર.
लक्ष्मण રામનો ભાઇ.
वायु વાયુ, વા,પવન.
विघ्न વિઘ્ન.
विमार्ग ખોટો રસ્તો, આડો રસ્તો,
विष्णु વિષ્ણુ.
शत्रु શત્રુ, દુશ્મન.
शंभु શંભુ, શિવ.
शिशु બાલક.
सव्येष्टृ સારથિ.

પુલ્લિંગ તથા નપુંસક.

कर्तृ કર્તા, કરનાર, રચનાર.
गन्तृ ગમન કરનાર, જનાર
दातृ દાતાર. દાતા, આપનાર.
द्रष्टृ દર્શન કરનાર, જોનાર.
द्वेष्टृ દ્વેષ કરનાર.
रक्षितृ રક્ષણ કરનાર.

નપુંસક.

अग्र અગ્ર; ટોચ.
अश्रु આંસુ.
तालु તાળવું.
मधु મધ.
राष्ट्र રાષ્ટ્ર, દેશ.
वस्तु વસ્તુ, ધન.

સ્ત્રીલિંગ.

अमरावती ઇંદ્રની રાજધાની.
जिह्वा જીભ.

વિશેષણો.

क्षुधित ભૂખ્યો, ક્ષુધિત. | श्याम શ્યામ, કાળો.

અવ્યયો.

अनेकशम् વારંવાર.

तु (અવ્યય) પણ (વાક્યની શરૂઆતમાં વપરાતો નથી.)

ધાતુ.

अनु (ઉપ.) + इष् ગ. ૪ પરસ્મૈ. શોધવું.

अनु (ઉપ.)+गम् અનુસરવું, પાછળ જવું.

गल् ગ. ૧. પરસ્મૈ. નિગળવું, ઝરવું.

छिद् (કર્મણિ પ્રયોગમાં) કપાવું.

प्र (ઉપ.)+नी રચવું.

भृ ગ. ૧. ઉભય, ભરવું. (भ्रियते કર્મણિ.)

अनु (ઉપ.)+मन् કબુલ રાખવું.

निर् (ઉપ.)+मा નિર્માણ કરવું. (निर्मीयते કર્મણિ.)

वाञ्छ् ગ. ૧. પરસ્મૈ. વાંછા કરવી, ચાહવું, ઈચ્છવું.

નિષેધ બતાવવાને માટે, વ્યંજનથી શરૂ થતા શબ્દને આરંભે अ, અને સ્વરથી શરૂ થતા શબ્દને આરંભે अन् મૂકાય છે.

વાક્ય.

शम्भुर्जयति ।

बाहू स्फुरतः ।

वायुना तरवः कम्पन्ते

भ्रमरा मधु पिबन्ति ।

नरो वसूनि वाञ्छन्ति ।

इन्द्रः शत्रूनजयत् ।

योधोऽरातिषू क्षिपति ।

चातको जलस्य बिन्दुमपि न लभते ।

विष्णवे पूजा रोचते ।

प्रभुभिर्भृत्या आदिश्यन्त ।

विश्वस्य कर्तारं नमामि ।

गुरुभ्यः शिष्यस्याविनयं कथयामि ।

सीता लक्ष्मणं देवरमन्वगच्छत् ।

कन्याया भर्तारं जामातरं वदन्ति ।

नार्याः कपोलयोर्नयनाभ्यामश्रूणि गलन्ति ।

भर्त्रे सन्देशः प्रहीयते ।

त्वष्ट्रामरावती निरमीयत ।

पितरो वद्यन्ते पुत्रैः ।

रामो जनकस्य जामाता ।

पाण्डवा द्रुह्यून् युद्धेऽजयन्। भर्तारमनुसरति किंकरः । मनुना धर्मः प्राणीयत । धात्रा प्रजाः सृज्यन्ते ।

तडागस्य जलं मार्गे गन्तृभिरपीयत । याचका दातारं नालभन्त ।

રામ છોકરાઓને લાડુ આપે છે.
આકાશ ધૂળથી ભરાઇ જાય છે.
પરશુરામે ફરસી વડે શત્રુઓને માર્યા.
પાણીનાં ટીપાં વાદળામાંથી પડે છે.
રાજાએ શહેરના રક્ષણ કરનારાને બોલાવ્યા.
બાળક બાપને તાબે રહે છે.
અવન્તીના ધણીએ પ્રધાનોને કહ્યું.
હરિ જીભ વડે તાળવાને અડકયો.
સ્ત્રીઓ સ્વામી સાથે વાડીએ ગઇ.
ઋષિઓ મંત્રોના જોનારા હતા.
લોકો વિષ્ણુને પૂજે છે.
ઋતુપર્ણે સારથીઓને કહ્યું.
રામ (પોતાના) ભાઇ લક્ષ્મણ સાથે વનમાં ગયો.
બાણોથી રાવણનાં માથાં રામ વડે* કપાયાં.
વારંવાર વિઘ્નના ભયને લીધે માણસો વડે કામ શરૂ કરાતું નથી.

પોતાના હાથ વડે ભીમ શત્રુ સાથે લઢયો.
દેવો અનર્થ કરનારાને શિક્ષા કરે છે.
ખોટે રસ્તે જનારા માણસો વડે નિંદાય છે.
નાશમાંથી દેશનો રક્ષણ કરનાર સદ્ગુણ છે.
દુર્જનની જીભની ટોચ ઉપર મધ હોય છે, પણ તેના હૃદયમાં ઝેર હોય છે.
ઝાડો છાયા વડે મુસાફરોને આનંદ પમાડે છે.
વિશ્વામિત્રની સાથે રામનું વનમાં જવું પિતા વડે કબુલ રખાયું.
પવન કાળાં વાદળાંને વિખેરે છે.
ક્ષુધિતોને અન્નદાન કરનારને લોકો વખાણે છે.
સીતાનો ભર્તા અને દિયર સીતાને સોધતા હવા

* સ્વર પછી छ् આવે તો, च्छ् લખાય છે. પણ પદાંતે દીર્ઘ સ્વર હોય તો, च्छ् વિકલ્પે લખાય છે. **मा** (નહિ) અને **आ** (ઉપસર્ગ) પછી छ् નો च्छ् લખવોજ જોઇએ.

પાઠ ૨૦.

ઉકારાંત અને ऋકારાંત પુલ્લિંગ તથા નપુંસકલિંગ નામ.

		એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
ऋकारांत પુલ્લિંગ	પં.	०	भ्याम्	भ्यस्
	ષ.	०	ओस्	नाम्
	સ.	इ	,,	सु

પંચમી અને ષષ્ઠીનું એકવચન, ऋને બદલે उर् મૂકવાથી થાય છે; સપ્તમીના એકવચનનો इ પ્રત્યય લાગતાં, ऋકારનો પ્રથમ अर् થાય છે. વળી ષષ્ઠીના બહુવચનનો नाम् પ્રત્યય લાગતાં, ऋકારને ઠેકાણે ऋ દીર્ઘ ॠ થાય છે; પરંતુ नृ શબ્દમાં વિકલ્પે દીર્ઘ ॠ થાય છે. સંબોધનનું એકવચન, ऋને બદલે अर् મૂકવાથી થાય છે, અને દ્વિવચન અને બહુવચન પ્રથમામાં તે તે રૂપો જેવાંજ છે.

गुरु (પુલ્લિંગ).

પંચમી	गुरोः	गुरुभ्याम्	गुरुभ्यः
ષષ્ઠી	,,	गुर्वोः	गुरूणाम्
સપ્તમી	गुरौ	,,	गुरुषु
સંબોધન	गुरो	गुरू	गुरवः

मधु (નપુંસકલિંગ).

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પંચમી	मधुनः	मधुभ्याम	मधुभ्याम्
ષષ્ઠી	,,	मधुनोः	मधुनाम्
સપ્તમી	मधुनि	,,	मधुषु
સંબોધન	मधो, मधु	मधुनी	मधूनि

कर्तृ (નપુંસકલિંગ).

પંચમી	कर्तृणः	कर्तृभ्याम्	कर्तृभ्यः
ષષ્ઠી	,,	कर्तृणोः	कर्तृणाम्

સપ્તમી	कर्तृणि	कर्तृणो	कर्तृषु
સંબોધન	कर्तृ	कर्तृणी	कर्तृणि

नेतृ (પુલ્લિંગ).

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પંચમી	नेतुः	नेतृभ्याम्	नेतृभ्यः
ષષ્ઠી	,,	नेत्रोः	नेतृणाम्
સપ્તમી	नेतरि	,,	नेतृषु
સંબોધન	नेतर्	नेतारौ	नेतारः

શબ્દ.

अनुज्ञा સ્ત્રી. રજા, પરવાનગી.
अप्रिय વિશે. અપ્રિય.પ્રિય નહિ.
अर्जुन પુ. પાંડુના પાંચ પુત્રોમાંના ત્રીજાનું નામ.
अलङ्घनीय વિશે. નહિ ઓળંગાય એવું.
अलम् (અવ્યય). પૂરતું, બસ. (તૃતીયા વિભક્તિ સાથે વપરાય છે).
अवस्तु ન. અવાસ્તવિક ચીજ, મિથ્યા પદાર્થ.
अवस्त्वारोप પુ. મિથ્યા પદાર્થની કલ્પના.
आदर પુ. આદર, માન, સત્કાર.
आरोप પુ. આરોપ, કલ્પના.
आर्य પુ. આર્ય, સજ્જન; હિંદુના પ્રાચીન પુર્વજોનું નામ.
इच्छा સ્ત્રી. ઇચ્છા.
इन्दु પુ. ચંદ્ર.
उत्कण्ठा સ્ત્રી. ઉત્કંઠા, ઇચ્છા.
उत्साह પુ. ઉત્સાહ, ઓચ્છવ.
कर्ण પુ. એક શૂરવીરનું નામ.
कलङ्क પુ. લાંછન, ડાઘો.
कारुण्य ન. કરૂણા, દયા.
कुरु (બહુવ.) એક દેશનું નામ.
कृतज्ञता સ્ત્રી. કૃતજ્ઞતા.
कृपा સ્ત્રી. કૃપા, મહેરબાની.
ज्ञाति પુ. જાતિ, નાત.
तनु વિશે. નાનું.
तूल પુ. કપાસ; રૂ.
द्विज પુ. દ્વિજ. બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય જાતિનો કોઇ માણસ.
नप्तृ પુ. દિકરાનો દિકરો, પૌત્ર.
निर्बन्ध પુ. કાલાવાલા, આજીજી, આગ્રહ.
निशित વિશે. તીક્ષ્ણ; ધારવાળું.
पथ्य ન. હિતકારક વસ્તુ.
पशु પુ. પશુ.
पात પુ. પડવું તે.

पितृव्य પુ. કાકો.
बन्धु પુ. બંધુ, સગો.
भारतवर्षीय પુ. ભારતવર્ષ એટલે હિંદુસ્તાનનો રહેવાસી.
भ्रातृ પુ. ભાઇ.
भीम પુ. પાંડુનો બીજો પુત્ર.
भूत ન. પ્રાણી.
मद પુ. મદ, ખુમારી.
मृग પુ. મૃગ હરણ.
मृत्यु પુ. મૃત્યુ, મોત.
रघु પુ. (બહુ૦) રઘુ રાજાના વંશજો.
रमा સ્ત્રી. વિશેષ નામ.
लक्ष्मी† સ્ત્રી. લક્ષ્મી, વિષ્ણુની પત્ની, ધનની દેવી.
लङ्घ् ગ. ૧. આ. ઓળંગવું. તોડવું.
वक्तृ પુ. ન. વક્તા, બોલનારો.
वस्तु ન. વસ્તુ, ચીજ.
वार्ता સ્ત્ર, વાર્તા, વાત, ખબર.
विभव પુ. ધન.
वैकुण्ठ ન. વિષ્ણુનું સ્વર્ગમાં રહેવાનું ઠેકાણું.
श्रोतृ પુ. ન. શ્રોતા, શ્રવણ કરનાર, સાંભળનાર.
साधु પુ. સાધુ, સત્પુરુષ.
साधु વિશે. સારૂં.
स्रष्टृ પુ. ન. સરજનાર.

વાક્ય.

तरोः पुष्पाण्यपतन् ।
शम्भोः कृपया कल्याणं भवति ।
गुरूणामीदृशाननुरुन्ध्यामहे ।
साधवो मृत्योर्भयं न गणयन्ति ।
पितरि रामस्य परम आदरः ।
विश्वस्य स्रष्टुरिच्छाऽलङ्घनीया* ।
द्वेष्टॄणामुत्साहं न सहते ।
इन्दौ कलङ्को दृश्यते ।
रामो बन्धुषु स्नेहेन वर्तते ।
मधुनि माधुर्यमस्ति ।
नृषु द्विजः श्रेष्ठः ।
दातृभ्यो धनं लभन्ते ।
कुरुभ्यो दूत आगच्छत् ।
पितृव्यः पितुर्भ्राता ।
वस्तुन्यवस्त्वारोपोऽज्ञानम् ।
भीमस्य भ्रातर्यर्जुने कर्णो बाणानमुञ्चत् ।

---

† આ શબ્દની પ્રથમાના એકવચનમાં स् પ્રત્યય લાગે છે.

* સંસ્કૃતમાં સ્ત્રીલિંગ પ્રત્યય आ અને ई છે. अकारांत વિશેષણો હંમેશાં તો નહિ, પરંતુ ઘણું કરીને, સ્ત્રીલિંગમાં आ પ્રત્યય લે છે.

तुलस्य राशावग्नेरिव मृदु-
नि मृगस्य शरीर निशितस्य
बाणस्य पातः ।
तनुषु विभवेषु ज्ञातिभि-
स्त्यज्यन्ते नराः ।
पशुष्वपि कृतज्ञता दृश्यते ।
श्रोतॄणां निर्बन्धात्कथामा-
रभत ।
अप्रियस्यापि पथ्यस्य वक्तृ-
णि मित्रेऽलं क्रोधेन ।
नप्तुर्लासेऽतीवोत्कण्ठा भारत॰
वर्षीयाणाम् ।
परमं कारुण्य साधूनां भूतेषु
कन्यां जामातुर्गृहं नयति ।

રામ રઘુઓમાં મુખ્ય હતો.
(મેં) રચનાર પાસેથી ચોપડી
મેળવી.
લક્ષ્મી† વિષ્ણુની પત્ની હતી.
(તે) સાંભળનારાઓ પાસે માફ
માગે છે.
જનકે (પોતાના) પૌત્રોનો રથ
જોયો.
નારાયણે હરિના જમાઇઓના
ઘોડા જોયા.
આર્યો કુરુ દેશમાં રહેતા.
પોપટ ઝાડ ઉપર બેઠો.
હરિના પૌત્રનો ચાકર ગામ ગયો.
કર્ણ દાતારોમાં પ્રથમ હતો.
સિંહ પશુઓનો પ્રભુ છે.
હરિ રમાના ધણીનો ભાઇ-
બંધ છે.
ચંદ્રનું બિંબ વધે છે, અને ઓછું
થાય છે.*
(પોતાના) ભાઇ રામની આજ્ઞાથી
લક્ષ્મણે સીતાને વનમાં તજી.
બ્રહ્માથી વિશ્વ ઉત્પન્ન થયું.
(તેણી પોતાના) ધણીની ખબર
મેળવતી હવી.
(તેણે પોતાના) હાથના બળવડે
શત્રુને જીત્યા.
જોરાવર પવનથી પણ પર્વતોને
ભય નથી.
ડાહ્યા માણસો બાળકો પાસેથી
પણ જ્ઞાન મેળવે છે.
હે શંભુ, (મારાં) પાપ ક્ષમા કરો.
ઋષિઓમાં ઇશ્વર વિષે ભક્તિ
દેખાય છે.
પક્ષીઓ ઝાડોની શાખાઓ ઉપર
બેસે છે.
ચાકરો શેઠના હુકમોનું ઉલ્લંઘન
કરતા નથી.
માને ઘેર જવાને માટે ધણી પા॰
સેથી તેણે પરવાનગી મેળવી.
વિષ્ણુના ભક્તો વડે વૈકુંઠમાં
રેહેઠાણ મળવાય છે.

† પ્રથમાના એકવચનમાં लक्ष्मीः રૂપ થાય છે.
* क्षि કર્મણિ પ્રયોગ.

સવાલ.

૧. નીચેના શબ્દોનાં રૂપાખ્યાન કરોઃ—

द्रष्टृ પુ. ન. मधु, मनु, जामातृ, अश्रु, धातृ પુ., नृ, हेतु, शत्रु, विभु પુ. ન., भ्रातृ स्रष्टृ પુ., वस्तु, वायु, ઇ., ૪.

૨. इકારાંત તથા उકારાંત પુલ્લિંગ અને નપુંસકલિંગ નામોનાં રૂપો સરખાવો.

૩. પહેલાં પાંચ રૂપોમાં ऋકારાંત પુલ્લિંગ નામોમાં જે ફેરફાર થાય છે, તે જણાવો.

૪. छ् નો च्छ् ક્યારે થાય છે? તેનો આવશ્યક અને તેનો આવશ્યક અને વૈકલ્પિક નિયમ શો છે?

પાઠ ૨૧.

इકારાંત, उકારાંત, ऊકારાંત, અને ऋકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામો.

ऊકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોનાં રૂપો ईકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામો જેવાંજ થાય છે. ईકારાંત નામોમાં જ્યાં જ્યાં इ, ई, કે य् આવે છે, ત્યાં ત્યાં ऊકારાંત નામોમાં અનુક્રમે उ, ऊ, કે व् આવે છે, પ્રથમાનું એકવચન स् પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે.

इકારાંત અને उકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોની તૃતીયાના એકવચનનો પ્રત્યય आ છે, અને દ્વિતીયાના બહુવચનનો પ્રત્યય स् છે. આ स् પ્રત્યય લાગતાં, પૂર્વનો સ્વર દીર્ઘ થાય છે. બીજી બધી વાતે, આ નામોનાં રૂપો इકારાંત અને उકારાંત પુલ્લિંગ નામોના જેવાંજ છે. ચતુર્થી, પંચમી, ષષ્ઠી, અને સપ્તમીનાં એકવચનનાં રૂપો, ईકારાંત કે ऊકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોનાં જેવાં પણ, વિકલ્પે થાય છે.

ऋકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોમાં, સગાઇવાચક શબ્દો આવે છે. તે આ છેઃ—स्वसृ, मातृ, दुहितृ, ननान्दृ, અને यातृ. દ્વિ-

તીયાના બહુવચનનો પ્રત્યય स् છે. તે પ્રત્યય લાગતાં, આ નામોનો અંત્ય સ્વર દીર્ઘ થાય છે. બીજી બધી વાતે स्वसृ નાં રૂપો, नप्तृ કે गन्तृ પુ૦ જેવાં, અને બાકીનાં पितृ જેવાં, થાય છે.

☞ श्रोतृ, गन्तृ, અને તેવાંજ બીજાં ऋकारांत વિશેષણોનું સ્ત્રીલિંગ અંગ ई ઉમેરવાથી થાય છે; જેમ કે, श्रोत्री, गन्त्री, ઇત્યાદિ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	श्वश्रूः	श्वश्र्वौ	श्वश्र्वः
દ્વિતીયા	श्वश्रूम्	,,	श्वश्रूः
તૃતીયા	श्वश्र्वा	श्वश्रूभ्याम्	श्वश्रूभिः
ચતુર્થી	श्वश्र्वै	,,	श्वश्रूभ्यः
પંચમી	श्वश्र्वाः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	श्वश्र्वोः	श्वश्रूणाम्
સપ્તમી	श्वश्र्वाम्	,,	श्वश्रूषु
સંબોધન	श्वश्रु	श्वश्र्वौ	श्वश्र्वः

मति.

પ્રથમા	मतिः	मती	मतयः
દ્વિતીયા	मतिम्	,,	मतीः
તૃતીયા	मत्या	मतिभ्याम्	मतिभिः
ચતુર્થી	मतये, मत्यै	,,	मतिभ्यः
પંચમી	मतेः, मत्याः	,,	,,
ષષ્ઠી	,, ,,	मत्योः	मतीनाम्
સપ્તમી	मतौ, मत्याम्	,,	मतिषु
સંબોધન	मते	मती	मतयः

धेनु.

પ્રથમા	धेनुः	धेनू	धेनवः
દ્વિતીયા	धेनुम्	,,	धेनूः
તૃતીયા	धेन्वा	धेनुभ्याम्	धेनुभिः
ચતુર્થી	धेनवे, धेन्वै	,,	धेनुभ्यः
પંચમી	धेनोः, धेन्वाः	,,	,,
ષષ્ઠી	,, ,,	धेन्वोः	धेनूनाम्
સપ્તમી	धेनौ, धेन्वाम्	,,	धेनुषु
સંબોધન	धेनो	धेनू	धेनवः

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
		मातृ.	
પ્રથમા	माता	मातरौ	मातरः
દ્વિતીયા	मातरम्	,,	मातॄः
તૃતીયા	मात्रा	मातृभ्याम्	मातृभिः
ચતુર્થી	मात्रे	,,	मातृभ्यः
પંચમી	मातुः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	मात्रोः	मातॄणाम्
સપ્તમી	मातरि	,,	मातृषु
સંબોધન	मातर्	मातरौ	मातरः

નામ. (સ્ત્રીલિંગ.)

अल्कभूमि ઉચ્છાંડ.
अनुरक्ति પ્રીતિ.
कान्ति કાંતિ, તેજ.
कीर्ति કીર્તિ, નામ.
कृति કૃતિ, કામ.
गति ગતિ, ચાલવાની દશા, જવું તે.

जाति જાતિ, જાત, નાત.
दुष्कृति દુષ્ટ કૃતિ, ખરાબ કામ.
दुहितृ દિકરી.
धृति હિમત, ધીરજ.
धेनु ધેનુ, ગાય.

ननान्दृ નણંદ.
नीती નીતિ, રાજનીતિ.
प्रकृति પ્રધાન મંડળી, પ્રધાન; પ્રકૃતિ, સ્વભાવ.

प्रतिकृति છબી, નકલ.
प्रीति પ્રીતિ, પ્રેમ.
बुद्धि બુદ્ધિ, અક્કલ.
भक्ति ભક્તિ.
भूति આબાદિ.
भूमि ભૂમિ, ભોંય.
मातृ મા.
मुक्ति મુક્તિ, મોક્ષ.
मूर्ति મૂર્તિ. પ્રતિમા.
यातृ દેરાણી, જેઠાણી.
रति ખુશી, મજા; કામદેવની સ્ત્રી.
रात्रि રાત્રિ, રાત.
वधू વહુ; જુવાન સ્ત્રી.
वसती વસ્તી, રહેઠાણ.
वृत्ति વૃતિ, ધંધો.
श्रुति સાંભળવું તે; વેદ, શ્રુતિ.
श्वश्रू સાસુ.
सुकृति સારી કૃતિ, સારૂં કામ.
सृष्टि સૃષ્ટિ.
स्तुति સ્તુતિ.
स्मृति સ્મૃતિ, સ્મરણ, યાદદસ્ત; હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રનું પુસ્તક
स्वसृ બહેન.

अङ्गल પુ. અંગ્રેજ.
आध्यान ન. ધ્યાન.
आश्रम પુ. આશ્રમ.
ऋष्यशृङ्ग દશરથનો જમાઇ, રામનો બનેવી.
इलापुर ન. શહેરનું નામ; વેરૂળ.
अधि (ઉપ.)+ कृ અધિકાર આપવો, ઠરાવવું, (કર્મણિરૂપ) ઠરાવું, અધિકારી થવું.
चल् ગ. ૧. પરસ્મૈ. ચાલવું.
चिन्ह ન. ચિન્હ.
अभि (ઉપ.)+धा (ધી કર્મણિપ્રયોગમા) બોલાવવું, નામ દેવું.
धीर વિશે. ધીરજવાળો, બહાદુર.
निन्दा સ્ત્રી. નિંદા, ખોટું બોલવું તે.
निपुण વિશે. નિપુણ, હોંશિયાર.
उत् (ઉપ.)+पद् ગ. ૪. આત્મને. ઉપજવું, ઉત્પન્ન થવું, નિપજવું.
पर વિશે. પરમ, શ્રેષ્ઠ.
परिणाम પુ. પરિણામ.
पश्चात् (અવ્યય) પછી.
पिण्ड પુ. પિંડ, મરનારને બળિ આપવામાં આવે છે તે.
प्रकर्ष પુ. અત્યંતતા મોટાઇ.
आ (ઉપ.)+प्रच्छ् (पृच्छ्) આત્મને. નીકળતી વળાએ. પૂછવું, વદાય માગવી.
बहु વિશે. બહુ.
मदन પુ. કામદેવ.
मन्द વિશે. મંદ, ધીમું.
लोभ પુ. લોભ.
विकास પુ. વિકાસ, પ્રકાશ, વિસ્તાર.
विवर ન. ગુફા
शम्बुक પુ. વિશેષ નામ.
शान्ता સ્ત્રી. રામની બહેન.

शूद्र પુ. શૂદ્ર.
शौर्य ન. શૌર્ય, પરાક્રમ.
आ (ઉપ.)+श्लिष्. ભેટવું.
नि (ઉપ.)+सद्, (निषिद्) ગ. ૧. પરસ્મૈ. બેસવું.
सांनिधि પુ. પડોશ.
सुजन પુ. સજ્જન, સારો માણસ.
प्र (ઉપ.)+सृ પસરવું. ફેલાવવું.
स्निह् ગ. ૪. પરસ્મૈ. સ્નેહ રાખવો.

વાક્ય.

सुजनस्य कीर्ति लोके प्रसरति ।
संकटे धीरो धृतिं न मुञ्चति ।
रामः प्रीत्या पुत्रमाश्लिष्यति ।
मुक्तये देवं भजति ।
वृक्षाणां वसत्या आगच्छत् ।
दुःखं दुष्कृतेरुत्पद्यते ।
मदनो रतेर्वल्लभः ।
सृष्ट्याः पालक ईश्वरः ।
बुद्धेः प्रकर्षः कीर्तये भवति ।
भूमौ निषीदति ।
जामातुर्ऋष्यशृङ्गस्याश्रमं रामस्य मातरोऽगच्छन् ।
भर्तुर्ननान्दरं चापृच्छत सीता पश्चाद् गच्छत्पितुर्गृहम् ।
रघोः पिता वसिष्ठस्य धेनुमरक्षत् ।
नारायणस्य कृतयो हरेः प्रीत्यै न भवन्ति ।
श्रुत्यां शूद्रो नाधिक्रियते ।
मूर्खाणां स्तुतिं निन्दां वा न गणयन्ति बुधाः ।
प्रकृतिभिर्नृपः सेव्यते ।
गोपो धेनू रक्षति ।
वध्वो नद्याजलमानयन्ति ।
श्वश्रूर्जामातरि स्निह्यति ।
चन्द्रस्य कान्तिं पश्यति ।
सुकृतीनां फलमनुभवति ।
लोभेन बुद्धिश्चलति ।
हरिः प्रकृत्या साधुर्वर्तते ।
रामः पित्रे मात्रे च पिण्डानयच्छत् ।
स्मृत्यां धर्मः कथ्यते ।

સીતા નણંદના વર ઋષ્યશૃંગને નમી.
વિશ્વામિત્ર જાતે ક્ષત્રિય હતો, પછી (તે) બ્રાહ્મણ થયો.
કુંભાર ધંધે ખેડુત છે.
સીતા સાસુને હમેશ ખુશ કરતી હતી.
રાજાનો પ્રધાન રાજનીતિમાં હોંશિયાર છે.

સ્મૃતિઓમાં મનુની સ્મૃતિ શ્રેષ્ઠ છે.
માહારાષ્ટ્ર દેશમાં જુવાન સ્ત્રીઓ-
નો વિનય વખાણવા લાયક છે.
રામે (પોતાની) બહેન શાંતાને
મળ્યો અને (તે) માને નમ્યો.
રામે (તે) માણસને (તેની)
જાત પૂછી.
માણસો આબાદી ચાહે છે.
ઇંગ્રેજો અહિં ઇંગ્લાંડથી આવે છે.
વેરુળના પડોશમાં ગુફાઓમાં દે-
વોની ઘણી† પ્રતિમાઓ છે.
હરિએ ધ્યાનમાં રાત ગાળી.*
કૃષ્ણને‡ ઘણી દિકરીઓ છે.
પરાક્રમ કીર્તિ (મેળવવા) સારૂ છે.
માણસનો સ્વભાવ (તેના) કૃત્યો
ઉપરથી જણાય છે.
નારાયણનો નાશ (તેની) ખરાબ
કામનું પરિણામ છે.
ધૈર્ય માણસોનું શ્રેષ્ઠ ભૂષણ છે.
પરમેશ્વર વિષે ઘણી પ્રીતિ એ
ભક્તિ કહેવાય છે.
માણસની બુદ્ધિનો વિકાસ એ
શિક્ષણનું પરિણામ છે.
કાંતિમાં સીતાનું મોં ચંદ્ર જેવું છે.
હાથીની ચાલ ધીમી હોય છે.
બાપે કન્યાઓને પુષ્કળ ધન
આપ્યું.
બેહેનની ભેટ એ પ્રીતિનું ચિ-
ન્હ હતું.

સવાલ.

૧. (क) ऊકારાંત અને ईકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોનાં રૂપો સરખાવો.

(ख) इકારાંત તથા उકારાંત પુલ્લિંગ નામોનાં રૂપો સાથે, इકારાંત અને उકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોનાં રૂપો સરખાવો. એવાં સ્ત્રીલિંગનામોનાં જે વિકલ્પે રૂપ થાય છો તે શાને મળતાં આવે છે?

(ग) स्वसृ, मातृ, पितृ, नप्तृ, અને गन्तृ પુ० નાં રૂપો માંહેમાંહે સરખાવો.

---

१ दृश् વાપરો.

† उકારાંત વિશેષણનું સ્ત્રીલિંગ અંગ મૂળ જેહુંજ રહે છે, અથવા તો મૂળમાં ई ઉમેરીને થાય છે.

* नी ધાતુ વાપરવો.

‡ છઠ્ઠી વિભક્તિ વાપરવી.

૨. ઇકારાંત તથા ઉકારાંત વિશેષણોનું સ્ત્રીલિંગ રૂપ શી રીતે થાય છે?

૩. નીચેના શબ્દોનાં રૂપો આપોઃ—

ननान्दृ, स्वसृ, रुचि, कीर्ति, वधू, रज्जु સ્ત્રી, नीति, पृथु પુ. સ્ત્રી, દ્વ., ઇ.

ભાગ ૭ મો.

પાઠ ૨૨.

આજ્ઞાર્થ.*

પરસ્મૈપદ પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન	બહુવચન.
પુરુષ ૧	आनि	आव	आम
પુરુષ ૨	०	तम्	त
પુરુષ ૩	तु	ताम्	अन्तु
	वदानि	वदाव	वदाम
	वद	वदतम्	वदत
	वदतु	वदताम्	वदन्तु

१. આજ્ઞાર્થના પ્રત્યયો લાગતાં પહેલાં ધાતુઓને વિકરણ પ્રત્યય જોડવામાં આવે છે.

શબ્દ.

अनृत ન. અસત્ય.
अभिधान ન. નામ.
डिम्भ પુ. બચ્ચું, બાળક.
दुर्ग ન. સંકડામણ.
दृढम् (અવ્ય.) દૃઢ, મજબૂત રીતે.
पाठ પુ. પાઠ
पितृ (દ્વિવચનમાં) માબાપ.
पूज्य વિ. પૂજ્ય, પૂજવાને યોગ્ય.
प्रतिक्रिया સ્ત્રી. વેર વેરવાળવું તે.
भद्र ન. ભલું, કલ્યાણ.

---

*अस् અને अद्‌ના આજ્ઞાર્થનાં રૂપો બીજી ચોપડીમાં આપ્યા છે.

अनू (ઉપ.)+भू અનુભવવું,ભોગવવું.
प्र (ઉપ.)+ मद् ભૂલ કરવી.
मा(અવ્યય)મા,નહિ.
रस પુ. રસ.
रे रे અ૦અરે અરે.
वंश પુ. વંશ, કુળ.

वत्स પુ. બચ્ચું,પુત્ર.
वयस्य પુ. મિત્ર.
शङ्का સ્ત્રી. શંકા, વહેમ, શક.
वि(ઉપ.)+श्रम् વિશ્રામ લેવો,થાક ખાવો.
सत्त्व ન. સત્ય; ભલમનસાઈ; પ્રાણી.

सर्वदा (અવ્યય) સર્વદા, સદા, હમેશ.
सुवर्णकार પુ. સોની.
सोम પુ. યજ્ઞમાં વપરાતો એક વેલો કે તેનો રસ.
अनु(ઉપ.)+स्था પ્રમાણે ચાલવું; હુકમનો અમલ કરવો.

વાક્ય.

सत्त्वं जयतु ।
वत्स पितरं प्रणम ।
अयोध्यां दूता गच्छन्तु ।
पुत्रावश्वमारोहताम् ।
रे रे । मा विनयं त्यजत ।
सख्यौ पुष्पाण्यानयतम् ।
वयस्यो पवनं प्रविशाव ।
जलं त्यज घृतं पिब ।
कथं व्याघ्राणां संनिधौ निवसानि ।
लोको दुर्गाणि तरतु भद्राणि पश्यतु ।
नराणां व्याधयो नश्यन्तु ।
मयूरौ प्रासादस्य शिखरे नृत्यताम् ।

बालका अनृतं मा वदत ।
आसनयोर्निषीदतम् ।
डिम्भ जननीमाह्वय ।
भूपतयः सर्वदा प्रजा धर्मेण रक्षन्तु ।
जनः सदानन्दमनुभवतु ।
शत्रोः प्रतिक्रिय[illegible]त ।
पितरौ प्रसीदतम् ।
सत्यान्मा प्रमाद्याम ।
सुवर्णकारस्सुवर्णं तोलयतु ।
पित्रो र्गुरोश्च वचनमनुतिष्ठ पूज्यान्पूजय ।
विश्राम्यन्तु पान्थास्तरोश्छायायाम् ।
क्षालयतां हस्तौ बालौ ।

(તમારા) ભાઇનું નામ કહો.
હે બાળકો (તમે) નિશાળે જાઓ, ને પાઠ શિખો.
ઇશ્વર રાજાનું રક્ષણ કરો.
આપણે ડાહ્યા માણસોની શિખામણોને અનુસરીએ.
દેવો પ્રસન્ન થાઓ.
અરે હરિ અને માધવ, (તમે) બડબડો મા.
રામની ફતેહ વિષે* શક તજો.
આ પ્રમાણે માણસોના શત્રુઓ ફના થાઓ.
ગરીબોને ધન આપ.
હે ચાંડાલ, બ્રાહ્મણને અડક મા.
(તે) સોમ રસ પીએ.
(તે) (પોતાના) કુળનાં સારાં કામો સંભારો.
(અમે) માણસોના વખાણોને લાયક થઇએ.
(આપણા) મિત્રોના અપરાધો (આપણે) ક્ષમા કરીએ.
હે બાળક, (તું) પિતાને દૃઢ આલિંગન કર.
હે બાળકો, મુંગાં પ્રાણીઓને દુઃખ દેતા નહિ.
હરિનું મન ક્રોધથી ગભરાય નહિ.
પાપમાં (આપણે) આળોટીએ નહિ.
ગોવાળને ગાયો ઘેર લઇ જવાદો.†
સોના વિષેનો લોકનો લોભ ઓછો થાઓ.
(બે) છોકરાઓ માને ખુશી કરો.
ભિખારીઓને ચોખા વિણવા દો.
મૂર્ખાઓ બ[illegible]ડો.

પાઠ ૨૩.

આજ્ઞાર્થ. (આગળ ચાલુ.)

આત્મનેપદ પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુરુષ ૧	ऐ	आवहै	आमहै
પુરુષ ૨	स्व	इथाम्	ध्वम्
પુરુષ ૩	ताम्	इताम्	अन्ताम्
	मोदै	मोदावहै	मोदामहै

---

* અહિં સપ્તમી વાપરો.

† કર્મ પ્રથમા વિભક્તિમાં મૂકો, અને લઇ જવું એ ક્રિયાપદનો આજ્ઞાર્થ વાપરો.

मोदस्व	मोदेथाम्	मोदध्वम्
मोदताम्	मोदेताम्	मोदन्ताम्

ધાતુ.

वि (ઉપ.)+जि આત્મને. વિજય પામવો, ફતેહ મેળવવી.
प्रति (ઉપ.)+पद् ધારણ કરવું, આચરવું.
मन् ગ. ૪. આત્મને. માનવું; ધારવું, વિચારવું.
अव (ઉપ.)+लम्ब ગ. ૧. આત્મને. આશરો લેવો; પકડવું.
प्र (ઉપ).)+वृत् પ્રવૃત્તિ કરવી, મંડવું, કામે લાગવું.

નામ.

अभिलाष પુ. અભિલાષા, કોડ, મનોરથ.
आचार પુ. આચાર, ગ્યોગ્ય વર્તણુક, ચાલ.
ऋजुता સ્ત્રી. પ્રમાણિકપણું.
खल પુ. લુચ્ચો.
देवदत्त પુ. એક માણસનું નામ.
पात्र ન. યોગ્ય માણસ.
पार्थिव પુ. રાજા.
प्रश्रय પુ. સભ્યતા.
विद्या સ્ત્રી. વિદ્યા.
श्रम પુ. શ્રમ.
समृद्धि સ્ત્રી. સમૃદ્ધિ, સંપત્તિ, જથો.
सूनु પુ. પુત્ર.

વાક્ય.

शत्रुभिः सह युध्यस्व ।
चित्तं स्वास्थ्यं लभताम् ।
शिष्या गुरून् वन्दध्वम् ।
प्रजाया हिताय पार्थिवाः प्रवर्तन्ताम् ।
कन्ये गीतं शिक्षेताम् ।
भर्तारं सेवेथाम् ।
कथं दुःखं सहे ।
कीर्तये यतामहै ।
भूपते विजयस्व ।
भ्रातुर्गुणान् मा श्लाघध्वम् ।
नरा मान्यस्य समृद्ध्या मोदन्ताम् ।
आचारं प्रतिपद्येथाम् ।
जनानां धर्मेऽभिलाषा वर्धेताम् ।
नृपाज्ञौ म्रियेताम् ।
वार्ताः श्रूयन्ताम् ।

प्रश्रयमवलम्बस्व ।
प्रकाशन्तां पराक्रमेण नृपस्य सूनवः ।
रमतां चित्तं छात्राणां विद्यायाम् ।
संगीतमारभामहे ।
प्रजानां कल्याणाय क्लेशाः सह्यन्तां नृपैः ।
प्रेक्षस्व वनस्य शोभाम् ।
संकटेऽप्यनृतं मा भाषावहै ।
मानिष्टमाशङ्केथाम् ।
शोभन्तां तरवः फलाना मुद्गमेन ।
दुराचारेभ्यः कल्याणं माशंसध्वम् ।

રાજાના શત્રુઓ થરથરો.
(તું) કેરી ચાખ.
(તમે) સંસ્કૃતનો અભ્યાસ શરૂ કરો.
(આપણે) ઇશ્વરના હુકમને તાબે થઇએ.
ચંદ્ર પ્રકાશો.
(બે) પુસ્તકો અહિં અણાય.
(તમે બે) દેવદત્તને શત્રુ ન ધારો.
(તમે) માણસોની આબાદીમાં ખુશ થાઓ.
હે લુચ્ચા, (તું) મર.
માણસો ખરાબ કામથી લજ્જા પામો.
ઓસડના ગુણો (ની) પરિક્ષા કરાઓ.
યોગ્ય માણસને ધન અપાઓ.
માણસો હમેશાં સત્ય શોધો.
પાપીઓને વખાણતા નહીં.
પક્ષીઓ (તે) ઝાડની શાખાઓ ઉપરથી ઉડવા દો.
સાધુ લોકોના પ્રામાણિકપણાને લુચ્ચાઓ હસો.
બ્રાહ્મણોને અનાજના ઢગલા અપાઓ.
રાજાને પુત્ર થાઓ.
(તું) તારો) ઇચ્છાઓ મેળવ.
(મારા) પિતાના હુકમોની (હું) અવજ્ઞા કરૂં નહીં.
(અમે બે) શત્રુઓનો નાશ કરીએ.
ચાકરના બે અપરાધો શેઠ વડે માફ થાઓ.
શ્રમ વડે દ્રવ્ય મેળવો, ભીખ માગતા નહીં.
(બે) બાળકોને મોદકો ચાખવા દો.
(અમે બે) લઢાઇમાં ન મરી જઇએ.

ભાગ ૧ મો.

પાઠ ૨૪.

કેટલાક બહુ ઉપયોગી કૃદંત.

ધાતુને त લગાડવાથી કર્મણિ ભૂત કૃદંત* થાય છે; ઉ-श्रु (શ્રવણ કરવું, સાંભળવું) ઉપરથી श्रुत સાંભળેલું, સાંભળ્યું.

ધાતુને तुम्† લગાડયાથી હેત્વર્થકૃદંત થાય છે; ઉ-श्रु (સાંભળવું) ઉપરથી श्रोतुम् સાંભળવાને.

ધાતુને त्वा લગાડયાથી સંબંધકભૂતકૃદંત થાય છે; ઉ-श्रु (સાંભળવું) ઉપરથી श्रुत्वा સાંભળીને. જો ધાતુની પૂર્વે ઉપસર્ગ લાગેલો હોય, તો त्वाને બદલે य પ્રત્યય મૂકવામાં આવે છે; ઉ.-अनुभूय અનુભવીને. તેમાં વળી, જો ધાતુને છેડે હ્રસ્વ સ્વર હોય, તો આ યની પૂર્વે त् જોડવામાં આવે છે; ઉ— अनुकृत्य અનુકરણ કરીને, નકલ કરીને.

આ य શિવાય, બીજા બધા પ્રત્યયો લગાડતાં, કેટલાએક ધાતુમાં इ ઉમેરાય છે. તોપણ જે ધાતુઓના અંતમાં હ્રસ્વ સ્વર હોય છે, તેઓમાં ઘણું કરીને इ ઉમેરાતી નથી. ધાતુઓમાં બીજા કેટલાક ફેરફાર થાય છે, પણ તે એટલા બધા છે કે, આ ઠેકાણે તે આપી શકાય નહિ.

વર્તમાન કૃદંત કરવું હોય તો, પ્રથમ ધાતુમાં વિકરણ પ્રત્યય ઉમેરવો; અને પછી અંગ અકારાંત હોય તો પરસ્મૈપદી

---

* આ કૃદંતનું સ્ત્રીલિંગ અંગ आ ઉમેરવાથી થાય છે.

† આ પ્રત્યય લગાડતાં અંત્ય સ્વરનો, અથવા ઉપાંત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે.

§ અથવા, સામાન્ય રીતે બોલીયે તો, વર્તમાનકાળ ત્રીજા પુરૂષના બહુવચનનો પ્રત્યય લગાડતાં પહેલાં, ધાતુનું જે રૂપ થાય છે, તેજ રૂપ લેઇ, અને પછી તેને વર્તમાન કૃદંતનો પ્રત્યય લગાડવો,

मूल ન. મૂળ, તળીયું.

मूर्छ् ગ. ૧. પરસ્મૈ. મૂર્છા આવવી. ઘેરી આવવી.

याज्ञिय વિશે. યજ્ઞસંબંધી.

राजपुरुष પુ. રાજાનો માણસ, અધિકારી.

आ (ઉપ.)+रुह् ચઢવું.

प्रति (ઉપ.)+नि (ઉપ.)+वृत् પાછા આવવું.

समर्थ વિશે. સમર્થ, શક્તિમાન.

सम्यक् (અવ્યય) સારૂં, ઠીક.

सर्प પુ. સર્પ, સાપ.

सारमेय પુ. કુતરો.

परि (ઉપ.)+हृ ગ. ૧. પરસ્મૈ. અને આત્મને. ઝસેડવું, દૂર કરવું.

વાક્ય.

जलं पातुं नदीमगच्छत् ।

कुम्भकारेण घटः कृतः* ।

हरिणा सर्पो दृष्टः ।

ग्रामं गन्तुमिच्छामि ।

कष्टानां पीडाः परिहर्तुमीश्वरः समर्थोऽस्ति ।

भार्यां त्यक्त्वा वनं गतः ।

रामस्य पीडा नष्टा ।

कूपाद्विप्रः स्नातः ।

गृहं प्रविष्टः किंकरः ।

राक्षसेन कर्षितां भार्यां श्रुत्वा रामोऽमुह्यत् ।

नद्यास्तीरे चिरं विहृत्योटजं निवृत्ता सीता ।

दूरं निविश्य कासीत्यपृच्छत् ।

हत्वा व्याघ्रं स्पृष्टोऽसि ।

रामेण बहवः कूपास्तडागाश्चोत्खाताः ।

एवं श्रुत्वा हरिर्ब्राह्मणाय धनमयच्छत् ।

अश्वमारोढुमिच्छति सीता ।

शत्रून् जित्वा नगरीं प्राविशत् ।

सखीभिः पृष्टा ललनाऽलज्जत ।

क्रुद्धः सोढः सीतया ।

पृथिव्यां चरितुं याज्ञियोऽश्वो मुक्तः ।

वनात्प्रतिनिवृत्य रामो राज्यं कर्तुमारभत ।

पङ्के पतितां धेनुमुद्धरति ।

रक्षितोऽसि देवेन ।

बहूनि काव्यानि पठितानि हरिणा ।

* આવી રીતે. જે વાક્યોમાં કર્મણિ ભૂત કૃદંત વાપરેલો હોય, ત્યાં अस्ति ક્રિયાપદ અધ્યાહાર સમજવું.

‡ रुह् ધાતુ ઉપરથી હેત્વર્થ કૃદંત.

आतपेन क्रान्तास्तरो मूलं भजामः ।

વાદળાં પવન વડે વિખેરાય છે.

ખેતરો ખેડુતો વડે ખેડાય છે. અને અનાજ વવાય છે.

શિષ્યને સારી રીતે શિખવીને આચાર્યે (તેને) પરણવાની પરવાનગી આપી.

સમુદ્ર પવનથી ખળભળે છે.

કુતરાનાં પગલાંને અનુસરીને દાટેલી જગ્યાએ (તે) આવ્યો.

શિવ રાવણની ભક્તિથી સંતુષ્ટ થયો.

ઈશ્વરવડે સદ્ગુણોનું બી માણસોનાં હૃદયમાં મુકાએલું છે.

(તમારા) શત્રુને હણતાંને તે ચાર થાક્યા.

યુદ્ધમાં ઘણા સિપાઈઓ મરાયા.

(પોતાના) નદીએ ગએલા ભર્તાનું સ્મરણ કરીને (તે) ફરીથી મુર્છા પામી.

અભિષેકના વેળાએ સર્વ માણસો કેદખાનામાંથી મુક્ત થયા.

બાળક ચંદ્રને પકડવાને ઇચ્છે છે.

(પોતાના) શ્રમનું ફળ નારાયણે મેળવ્યું.

દેવીને નમીને (તે) દેવાલયથી પાછો આવ્યો.

હરિના અપરાધો પિતા વડે માફ કરાયા.

પર્વત ઉપર ચઢીને તેણે (એક) તળાવ જોયું.

ભયનું કારણ જતું રહ્યું.

સજ્જનોને રસ્તે દુર્જનોને દોરવાનો (તે) યત્ન કરે છે.

બાળક સમુદ્રના કિનારા ઉપર મુકી દેવાયું.

માર્ગમાં સિપાઈઓ વડે ઘણાં ગામો બાળવામાં આવ્યાં.

જગતનાં દુઃખો અનુભવીને, તે જોગી થયો.

(પોતાના) મિત્રને જવાબ આપીને (તે) મુગો ઉભો રહ્યો.

હરિની સ્ત્રીને પુત્ર જન્મ્યો.

પરોઢિયે ઉઠીને* માણસો (પોતાનાં) મોઢાં ધુવે છે.

ગારૂડીઓ વડે યોગ [illegible].

સવાલ.

૧ નીચેના ધાતુનાં આજ્ઞાર્થ રૂપ લખો—

जाग्, ईक्ष्, जक्ष्, स्फुर्, हृ, दृ, स्तृ (કર્તરિરૂપ અને કર્મણિરૂપ), दा (દીવું), स्फुट्, मृद्, निन्द्, क्षुभ्, [illegible], स्तु (કર્તરિરૂપ અને કર્મણિરૂપ), सह्, પ. ૪.

---

* स्था ધાતુના स् નો उद् ઉપસર્ગની પૂર્વે લોપ થાય છે.

૨. કર્મણિ ભૂત કૃદંત, કર્તરિ વર્તમાન કૃદંત, કર્મણિ વર્તમાન કૃદંત, હેત્વર્થ કૃદંત, અને ઉપસર્ગ રહિત તથા ઉપસર્ગ સહિત સંબંધક ભૂત કૃદંત, શી રીતે થાય છે, તે જણાવો.

૩. †નીચેના ધાતુના હેત્વર્થ આદિ બધાં કૃદંતનાં રૂપ લખો:—

मन्, यज्, मुच्, खन्, दह्, सृज्, वह्, लभ्, रभ्, श्लिष्, ઇ. ઈ.

૪. स्था ધાતુનો स् ક્યારે લોપાય છે.

પાઠ ૨૫.

વ્યંજનાંત નામ.

સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં વિભક્તિના સામાન્ય પ્રત્યય નીચે પ્રમાણે આપેલા છે:—

પ્ર. અને સં.	स्	औ	अस्
દ્વિતીયા	अम्	,,	,,
તૃતીયા	आ	भ्याम्	भिस्
ચતુર્થી	ए	,,	भ्यस्
પંચમી	अस्	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	ओस्	आम्
સપ્તમી	इ	,,	सु

આ પ્રત્યયનો કાંઈ પણ ફેરફાર થયા વિના તે પુલ્લિંગ તથા સ્ત્રીલિંગ વ્યંજનાંત નામોને લગાડાય છે; પરંતુ તે નામોનાં મૂળ રૂપમાંજ કેટલાક ફેરફાર થાય છે, તે આગળ જણાવીશું.

૧. કેટલાંએક નામો એવાં હોય છે કે, તેમનું મૂળ રૂપ, પ્ર-

---

† આ સવાલનો જવાબ વધારે ભણેલાથીજ અપાય એવો છે. માટે નવા અભ્યાસકને શિક્ષકની મદદની જરૂર પડશે.

ત્યય લાગતાં, એવું ને એવુંજ રહે છે. આ નામો પુલ્લિંગ હોય કે સ્ત્રીલિંગ હોય, તોપણ, તેમનાં એકસરખાંજ રૂપ થાય છે; ઉ.—भूभृत् પુ૦, मरुत् પુ૦, क्षुद् સ્ત્રી૦, ઈ.

मरुत् પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્ર. તથા સં.	मरुत्*	मरुतौ	मरुतः
દ્વિતીયા	मरुतम्	,,	,,
તૃતીયા	मरुता	मरुद्भ्याम्	मरुद्भिः
ચતુર્થી	मरुते	,,	मरुद्भ्यः
પંચમી	मरुतः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	मरुतोः	मरुताम्
સપ્તમી	मरुति	,,	मरुत्सु

वाच् સ્ત્રીલિંગ.

પ્ર. તથા સં.	वाक्	वाचौ	वाचः
દ્વિતીયા	वाचम्	,,	,,
તૃતીયા	वाचा	वाग्भ्याम्	वाग्भिः
ચતુર્થી	वाचे	,,	वाग्भ्यः
પંચમી	वाचः	,,	,,

---

* પદને અંતે એકથી વધારે વ્યંજન હોય તો તેમાંનો પહેલોજ કાયમ રહે છે, અને બીજા બધા ઉડી જાય છે; ઉ. मरुत्+स्=मरुत्स् (स् નો લોપ થતાં) मरुत्.

† च् કે ज् પછી અઘોષ અક્ષર આવે તો, તે च् કે ज् નો क्; અને અંતસ્થ કે અનુનાસિક સિવાય ઘોષ અક્ષર આવે તો ग् થાય છે. આ અક્ષરો પદને અંતે આવ્યા હોય, તો પણ એ ફેરફાર થાય છે. અનુનાસિક સિવાય કોઇ પણ વ્યંજન પદને છેડે આવ્યો હોય તો તેને બદલે તેના વર્ગનો વિકલ્પે પહેલો કે ત્રીજો મૂકાય છે.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
ષષ્ઠી	वाचः	वाचोः	वाचाम्
સપ્તમી	वाचि	„	वाक्षु*

૨. मत् અને वत् પ્રત્યયવાળાં નામોનાં પુલ્લિંગમાં પહેલાં પાંચ રૂપોમાં त્‌ની પૂર્વે न् ઉમેરાય છે.

भगवत् પુલ્લિંગ.

પ્રથમા	भगवान्§	भगवन्तौ	भगवन्तः
દ્વિતીયા	भगवन्तम्	„	भगवतः
તૃતીયા	भगवता	भगवद्भ्याम्	भगवद्भिः
ચતુર્થી	भगवते	„	भगवद्भ्यः
પંચમી	भगवतः	„	„
ષષ્ઠી	„	भगवतोः	भगवताम्
સપ્તમી	भगवति	„	भगवत्सु
સંબોધન	भगवन्	भगवन्तौ	भगवन्तः

૩ આ રૂપોમાં, અને વર્તમાન કૃદંતના પુલ્લિંગ રૂપોમાં, માત્ર એટલો તફાવત છે કે પ્રથમાના એકવચનમાં ઉપર જે अ દીર્ઘ કરવામાં આવ્યો છે, તે વર્તમાન કૃદંતના રૂપમાં હ્રસ્વજ રહે છે; ઉ—गच्छत् વ. કૃ.; गच्छन् પ્ર. એ.

૪. વ્યંજનાન્ત નપુંસક નામોની પ્રથમા, સંબોધન, અને દ્વિતીયાનાં રૂપોના પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છેઃ—

એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.—
०	ई	इ

અંત્ય વ્યંજન જો અનુનાસિક કે અર્ધસ્વર (ङ् ञ् ण् न् म् य् र् ल् व्) ન હોય તો, તેને બહુવચનનાં इ પ્રત્યય

* જે પ્રત્યયના स्‌ની પૂર્વે अ કે आ શિવાય કોઈ પણ સ્વર કે કંઠ્ય અક્ષર આવ્યો હોય તો, ઘણું કરીને, स् નો ष् થાય છે.

§ मत् અને वत् ને છેડાવાળું પુલ્લિંગ પ્રથમાના એકવચનમાં वान् અને मान् અને સંબોધનના એકવચનમાં वन् અને मन् થાય છે.

લગાડતાં, તે અંત્ય વ્યંજનની પૂર્વે न् ઉમેરાય છે. અકારાંત નપુંસકલિંગ નામોની પેઠે, અહીં પણ બાકીની વિભક્તિનાં રૂપો, તેમને મળતાં પુલ્લિંગ નામનાં રૂપો જેવાંજ થાય છે.

जगत् ન.	जगत्	जगती	जगन्ति
गच्छत् વ. કૃ. ન.	गच्छत्	गच्छन्ती	गच्छन्ति

૫. પ્રથમા, સંબોધન, અને દ્વિતીયાના દ્વિવચનમાં વર્તમાન કૃદંતનાં નપું ૬ ૩૫ સ્ત્રીલિંગના અંગ* જેવાંજ થાય છે; भवत् વ. કૃ. भवन्ती સ્ત્રીલિંગનું અંગ અને નપુંસક દ્વિવચન; विशत् વ. કૃ., विशन्ती કે विशती સ્ત્રીલિંગનું અંગ અને નપુંસક દ્વિવચન.

શબ્દ.

आपद् સ્ત્રી. આપત, પડતી.
आयुष्मत् વિશે. લાંબા ઉમરવાળું.
गुणवत् વિશે. ગુણવાન.
जगत् ન. જગત.
दृषद् સ્ત્રી. પત્થર.
धीमत् વિશે. બુદ્ધિમાન, ડાહ્યું.
परवत् વિશે. પરાધીન
प्रतिपद् સ્ત્રી. પડવો.
भगवत् વિશે. દિવ્ય, પૂજ્ય.
भवत् સર્વ. આપ, તમે.
भूभृत् પુ. રાજા, પર્વત.
मरुत् પુ. પવન, દેવ.
मूर्तिमत् વિશે. પ્રત્યક્ષ, આબેહુબ.
मृद् સ્ત્રી. માટી, માટોડી.
यशस्वत् વિશે. યશવાળું, પ્રખ્યાત.
वाच् સ્ત્રી. વાચા, વાણી.
विद्युत् સ્ત્રી. વિજળી.
विपद् સ્ત્રી. વિપત્તિ, સંકટ, દુઃખ.
वियत् ન. આકાશ.
शरद् સ્ત્રી. શરદ ઋતુ.
श्रीमत् વિશે શ્રીમંત, આબાદ, [સુખી.
संपद् સ્ત્રી. સંપત, ચડતી.
सुखभाज् વિશે. સુખી.
सुहृद् પુ મિત્ર.
हुतभुज् પુ અગ્નિ.

* वत् અને मत् છેડાવાળાં વિશેષણોનું અને વર્તમાન કૃદંતોનું સ્ત્રીલિંગ અંગ ई ઉમેરવાથી થાય છે; ઉ.—आयुष्मती લાંબા આવરદાવાળી; પરંતુ પહેલા, ચોથા, અને દશમા ગણના ધાતુના વર્તમાન કૃદંતોને આ ई લાગતાં, અંત્ય त् ની પૂર્વે न् આવશ્યે ઉમેરાય છે, અને છઠ્ઠા ગણમાં વિકલ્પે ઉમેરાય છે.

अकाल પુ. (अ+काल પુ. કાળ, વખત) અયોગ્ય કાળ.
अत्यय પુ. નાશ; જવું તે.
अधमर्ण પુ. દેવાદાર; કરજદાર.
अन्तःकरण ન. અંતઃકરણ.
अभि (ઉપ.)+अर्थ् પ્રાર્થના કરવી, વિનંતિ કરવી.
इह (અવ્યય) અહીં.
उप (ઉપ.)+ईक्ष् નહિ સંભાળવું, નહિ ગણકારવું.
उच्चैस् (અવ્યય) ઉંચે.
उद्भव જન્મ.
उद्धत (उद् (ઉપ.)+हन् નો કર્મણિ ભૂત કૃદંત) ઉદ્ધત; તોછડો; ગર્વિષ્ઠ.
कार्तिक પુ. કાર્તિક મહિનો.
चञ्चल વિશે. ચંચળ, ચપળ.
जीवित ન. જીવતર; આયુષ્ય.
नल પુ. એક રાજાનું નામ.
निषण्ण (नि (ઉપ)+सद् નો કર્મણિ ભુત કૃદંત) બેઠેલો, બેસતો.
प्रवृत्ति સ્ત્રી. પ્રવૃત્તિ, વળણ.
प्राण પુ. (બહુવચનમાં) પ્રાણી, જીવ.
बहुशस् (અવ્યય) ઘણી વખત, વારંવાર.
महोत्सव પુ. મોટો ઓચ્છવ.
मृग પુ. મૃગ, હરણ; પશુ.
मृदु વિશે. મૃદુ, નરમ, સુંવાળું.
वासुदेव પુ. કૃષ્ણનું નામ.
विकार પુ. વિકાર, ફેરફાર.
विद् ગ. ૪. આત્મને. વિદ્યમાન હોવું. હોવું, થવું.
विहित, (वि (ઉપ.)+धा નો કર્મણિ ભૂત કૃદંત) ઠરાવેલું.
वृन्त ન. સાંઠો, થડ.
श्लथ વિશે, ઢીલું થયેલું
संदेह પુ. સંદેહ; શંકા.
सर्वथा (અવ્યય) સર્વ રીતે.
होतृ પુ. હવન કરાવનારો, ગોર.

વર્તમાન કૃદંત

कुर्वत्* કરતું.
गच्छत् જતું.
जयत् જીતતું.
चोदयत् પ્રેરતું, હાંકતું.
शासत्* રાજ્ય કરતું.
पश्यत् જોતું.
वसत् વસતું.
सत् (अस्(થવું, હોવું) ધાતુનો કર્તરિ વર્તમાન કૃદંત) સારું; ભલું; પુ ભલો માણસ, સજ્જન; સાધુ.

* આ કૃદંતમાં રૂપોમાં न् હમેશાં નથી.

नृशंसेभ्यो गुणवतामपि भयं विद्यते ।
चन्द्रस्य प्रकाशः शरद्याह्लादको भवति ।
विद्युता सह मेघो वर्षाति वर्तते ।
वत्स आयुष्मान् भव ।
धीमन्तो लोके यशस्वन्तो भवन्ति ।
रामो मूर्तिमान् धर्म इव ।
जयतः शत्रून् मोपेक्षस्व ।
भगवद्भिराङ्गिरैः किंकरो नगरमगच्छत् ।
नमो भगवते वासुदेवाय ।
पश्यतो* गुरोः शिष्येणाविनयः कृतः ।
हुतभुजा दग्धमरण्यमपश्यन्नलः ।
दिनेषु § गच्छत्सु नारायणः पण्डितोऽभवत् ।
मरुतां भर्तार्जुनं द्रष्टुमिच्छति ।
महीं शासति दशरथे भूभृति जनाः सुखभाजोऽभवन् ।
कवीनां वाक्षु माधुर्यमस्ति
सुहृदो वचनमलङ्घनीयम् ।
भवन्तः पुत्रैः सहागच्छन्त्विति श्रीमतो देवस्याज्ञा ।
घटा मृदो विकारा अलंकाराश्च सुवर्णस्य ।
प्राणानामत्ययेऽप्यसन्तः सद्भिर्नाभ्यर्थ्यन्ते ।
इह जगति पुत्रस्योद्भव उत्सवस्य हेतुः ।
संदेहे सतामन्तःकरणस्य प्रवृत्तयः प्रमाणम् ।
विपद्युच्चैः स्थीयते सद्भिः ।
दृशदि निषण्णो गुरुः शिष्यान् धर्ममुपादिशत् ।
अधमर्णाः सर्वथा परवन्तो भवन्ति ।
अकालो नास्ति धर्मस्य जीविते चञ्चले सति ।

---

* અનાદરાર્થે ષષ્ઠીનો આ દાખલો છે; તેનો અર્થ "ગુરૂ દેખતાં છતાં એ" એવા શબ્દોથી થાય છે.

§ આ સતિસપ્તમીનો દાખલો છે, તેનો અર્થ "દિવસો જતા હતા ત્યારે" એવો થાય છે.

નારાયણ પરાધીન નથી.
હરણો જંગલમાં પત્થરો ઉપર
ઇન્દ્ર દેવોનો રાજા છે. [બેસે છે.
કાર્તિક પડવે મોટો ઓચ્છવ
છે. [જતો જોયો.
(મેં) (એક) છોકરાને નિશાળે
ચઢતીમાં માણસને બહુ જણ
અનુસરે છે.
પડતીમાં માણસ મિત્રો વડે
ત્યજાય છે. [જોયા
કૃષ્ણે માણસોને ઘોડા હાંકતા
યોગીઓ જગતને જંગલ મા-
ને છે. [પુસ્તક રચાય છે.
બુદ્ધિમાન નારાયણ વડે (એક)
ગુણવાન માણસો પણ દુર્જનો
વડે નિંદાય છે.
માણસો સર્વદા લાંબી ઉમર-
વાળાં (થવાને) ઇચ્છે છે.
ભગવાન મનુ વડે એવું ફરમાવેલું છે.
ક્રોધ નરમ વાણી વડે શાંત થાય છે.
નારદ આકાશમાંથી (નીચે) ઉતર્યો.*

સજ્જનો ધન વડે ગર્વિષ્ઠ થતા નથી.
સ્વર્ગમાં જતી વખતે (આપણા)
ગુરૂએ એવું કહ્યું.
વનમાં રહેતા હતા ત્યારે રામ અને
લક્ષ્મણ ઘણા રાક્ષસોનો નાશ
કર્યો. [તુષ્ટ થયો.
આપના દર્શન વડે હું ઘણો સં-
બુદ્ધિવાન માણસો રાજાઓની
સભાઓમાં પૂજાય છે.
પવન ઘટામાંથી ઢીલાં થએલાં
ફુલો હરણ કરે છે.
વિજળી કવિઓ વડે વાદળાંની
સ્ત્રી ગણાય છે.
અગ્નિ, જો સ્પર્શ કરવામાં આવે
તો, યજ્ઞ કરનારને પણ બાળે છે
સુખીઓની સુખ સારૂ ઇચ્છા
સુખના ઉપભોગથી વારંવાર
વધે છે.
રામ આબાદ અયોધ્યા શહે-
રમાં રહ્યો.

સવાલ.

૧. સંસ્કૃત વ્યાકરણના વિભક્તિના સામાન્ય પ્રત્યયો આપો.

૨. વર્તમાન કૃદંત સાથે, તથા સૂમૃત્ત જેવાં વ્યંજનાંત નામો સાથે, વત્ અને મત્ પ્રત્યયવાળાં નામોનાં રૂપો સરખાવો.

૩. વર્તમાન કૃદંતનાં તથા વત્ અને મત્ છેડાવાળાં વિશેષણોનાં સ્ત્રીલિંગ અંગ, તથા નપુંસકલિંગ દ્વિવચન, શી રીતે થાય છે?

* માનાર્થે બહુવચન.

૪. च् અથવા ज् પછી અઘોષ વ્યંજન આવ્યો હોય ત્યારે, ઘોષ વ્યંજન આવ્યો હોય ત્યારે, અને કશુંએ ન આવ્યું હોય ત્યારે, શું થાય છે ?

૫. ક્યારે स् નો ष् થાય છે ?

૬. નીચેનાં નામોનાં રૂપો આપો:—

प्रतिषद्, **हुतभुज्**, **यशस्वत्** (ત્ર.), **कुर्वत्** (ત્ર.), **सुखभाज्** (પુ. ન.), **आयुष्मत्** (પુ. ન.), **दिशत्** (ત્ર.), **परवत्** (પુ.), **आपद्**, **नोदयत्** (ત્ર.), ઈ, ઈ.

૭. અનાદરાર્થે ષષ્ઠી અને સતિસપ્તમીના પ્રયોગ ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.

પાઠ ૨૬.

अन् અને इन् અંતવાળાં નામો.

૧. પ્રથમા તથા સંબોધનના એક વચનનો स् પ્રત્યય લોપાય છે. (પૃ. ૯૧ ની ટીપ* જુઓ.)

૨. પ્રથમાના એકવચનમાં, અને બધા વ્યંજનાદિ પ્રત્યય આગળ અંત્ય न् લોપાય છે,

૩. પહેલાં પાંચ રૂપોમાં अ દીર્ઘ થાય છે; इ માત્ર પ્રથમાના એકવચનમાંજ દીર્ઘ થાય છે; આ નિયમ, નપુંસક નામોને લાગુ પડતો નથી; પરંતુ એ લિંગમાં પ્રથમા, દ્વિતીયા, અને સંબોધનના બહુવચનમાં अ તથા इ દીર્ઘ થાય છે.

૪. દ્વિતીયાના બહુવચનના अस् પ્રત્યયની પછીના કોઈ પણ સ્વરાદિ પ્રત્યય લાગતાં, अ લોપાય છે. પરંતુ જ્યારે अन्‌ના अની પૂર્વે એવો જોડાક્ષર આવ્યો હોય કે, તેમાંનો બીજો વ્યંજન म् કે व् હોય, ત્યારે अ ઉડી જતો નથી. પુલ્લિંગ અને નપુંસકલિંગની સપ્તમીના એકવચનમાં, અને નપુંસકલિંગની પ્રથમા, દ્વિતીયા, અને સંબોધનના દ્વિવચનમાં આ નિયમ વિકલ્પે લાગુ પડે છે.

૫. સંબોધનનું એકવચન મૂળરૂપથી ભિન્ન નથી. નપુંસકલિંગમાં न् વિકલ્પે લોપાય છે.

राजन् પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	राजा	राजानौ	राजानः
દ્વિતીયા	राजानम्	,,	राज्ञः ¶
તૃતીયા	राज्ञा	राजभ्याम्	राजभिः
ચતુર્થી	राज्ञे	,,	राजभ्यः
પંચમી	राज्ञः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	राज्ञोः	राज्ञाम्
સપ્તમી	राज्ञि–राजनि	,,	राजसु
સંબોધન	राजन्	राजानौ	राजानः

आत्मन् પુલ્લિંગ.

પ્રથમા	आत्मा	आत्मानौ	आत्मानः
દ્વિતીયા	आत्मानम्	,,	आत्मनः
તૃતીયા	आत्मना	आत्मभ्याम्	आत्मभिः
ચતુર્થી	आत्मने	,,	आत्मभ्यः
પંચમી	आत्मनः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	आत्मनोः	आत्मनाम्
સપ્તમી	आत्मनि	,,	आत्मसु
સંબોધન	आत्मन्	आत्मानौ	आत्मानः

¶ અંત્ય अन् માં अનો લોપ કરવાથી राज्न् રહ્યો. પછી, પૃ. ૨૧, ટીપ * માં બતાવેલા સંધિના નિયમ પ્રમાણે न्નો ञ् થયો, તે પૂર્વના ज् સાથે જોડાઇને ज्ञ થયો.

नामन् નપુંસકલિંગ.

પ્રથમા	नाम	नाम्नी–नामनी	नामानि
દ્વિતીયા	,,	,,	,,
તૃતીયા	नाम्ना	नामभ्याम्	नामभिः
ચતુર્થી	नाम्ने	,,	नामभ्यः
પંચમી	नाम्नः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	नाम्नोः	नाम्नाम्
સપ્તમી	नाम्नि–नामनि	,,	नामानि
સંબોધન	नामन्–नाम	नाम्नी–नामनी	नामानि

शशिन् પુલ્લિંગ.

પ્રથમા	शशी	शशिनौ	शशिनः
દ્વિતીતા	शशिनम्	,,	शशिनः
તૃતીયા	शशिना	शशिभ्याम्	शशिभिः
ચતુર્થી	शशिने	,,	शशिभ्यः
પંચમી	शशिनः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	शशिनोः	शशिनाम्
સપ્તમી	शशिनि	,,	शशिषु
સંબોધન	शशिन्	शशिनौ	शशिनः

भाविन् નપુંસકલિંગ.

પ્ર. તથા દ્વિ.	भावि	भाविनी	भावीनि
સંબોધન	भाविन् भावि	,,	,,

બાકીનાં રૂપ शशिन् પ્રમાણે.

શબ્દ.

अनुजीविन् વિશે. ચાકરી કરનાર, આશ્રિત, ચાકર.
अन्तरात्मन् પુ. આત્મા અંદરનો જીવ.
अपराधिन् વિશે. અપરાધી ગુન્હેગાર.
अश्मन् પુ. પત્થર.
आत्मन् પુ. આત્મા જીવ; પોતે.
उत्सङ्गवर्तिन् વિશે.

(उत्सङ्ग, પુ ખોળો) ખોળામાં બેઠેલું.
कञ्चुकिन् પું. કંચુકી અંતઃપુરનો વડો નોકર.
कर्मन् ન. કર્મ, કામ.
कुशलिन् વિશે. કુશળ, સુખી.
क्षयिन् વિશે. ક્ષય પામતું, ઓછું થતું.
क्षेत्रगामिन् વિશે. તીર્થ ભણી જતું.
चर्मन् ન. ચામડું.
नामन् ન નામ.
पक्षिन् પુ. પક્ષી, પંખી.
प्राणिन् પુ. પ્રાણી.
प्रियवादिन् વિશે. મીઠું બોલનાર.
प्रेमन् પુ ન. પ્રેમ, સ્નેહ.
फलाशिन् વિ. ફળ ખાનાર.
ब्रह्मन् પુ. બ્રહ્મદેવ. બ્રહ્મા.
भाविन् વિશે. ભાવી, થનાર, થવાનું. નિપજવાનું.
महिमन् પુ. મહિમા.
मूर्धन् પુ. મસ્તક, માથું.
मेधाविन्+વિશે બુદ્ધિમાન, ડાહ્યું.
योगिन् વિશે. યોગી, જોગી.
राजन् પુ. રાજા.
लघिमन् પુ. થોડાપણું, હલકાપણું.
वर्त्मन् ન રસ્તો.
विश्वकर्मन् પુ. વિશ્વકર્મા, દેવનો શિલ્પી.
शिखरिन् પુ. પર્વત.
शूलिन् પુ. શિવનું એક નામ.
सद्मन् ન ઘર.
सीमन् સ્ત્રી. સીમા. ૯૬.
स्वामिन् પુ. સ્વામી, ધણી.
हेमन् ન. સોનું.

अनर्थ પુ. અનર્થ, નુકશાન, અનિષ્ટ.
अन्तःपुर ન. જનાનખાનું.
अमात्य પુ. પ્રધાન.
अम्बर ન. આકાશ.
अर्थ પુ. વસ્તુ, બનાવ, બીના
अवतरत् [अव (ઉપ.) +तॄ નો વ. કૃ.] ઉતરતું.
आत्मजा સ્ત્રી. દીકરી.
आरम्भ પુ. આરંભ, શરૂઆત; કામ.
उपकार પુ. ઉપકાર.
उपानह् *સ્ત્રી. જોડો, ખાસડું.
कुण्ठित (कुण्ठ्नो ભૂ. કૃ.) અટકેલું,

+इन् અંતરવાળાં વિશેષણોનું સ્ત્રીલિંગ અંગ માત્ર ई ઉમેરવાથીજ થાય છે; ઉ. अनुजीविनी ચાકરી કરનારી સ્ત્રી.

*આ શબ્દના અંત્ય ह् નો અઘોષ વ્યંજનાદિ પ્રત્યય પર છતાં, त् થાય છે, ઘોષ વ્યંજનાદી પ્રત્યય પર છતાં द् થાય છે, અને પદાન્ત છતાં त् અથવા द् થાય છે.

અટકેલું.

कृ+आविस् [आविष्कृ*] ઉઘાડું કરવું.

केवलम् (અવ્યય) કેવળ, ફક્ત.

कैकेयी સ્ત્રી. દશરથ રાજાની સ્ત્રીનું નામ.

कौशल ન કુશળપણું, હોંશિયારી.

क्रमेण (क्रम ની તૃતીયાનું એકવચન) ધીમેધીમે, એક પછી એક.

गण् ગ ૧૦ ગણવું.

गुरु વિશે. લાંબું; ભારે

जगत्कर्तृ પુ. દુનિયા ઉપજાવનાર, પરમેશ્વર.

जीविका સ્ત્રી ઉપજીવિકા.

जीवित ન. જીવતર. જીંદગી

दिन ન. દિવસ.

दुष्ट (दुष् નો ભૂ. કૃ.) દુષ્ટ.

दूर विशे. દૂર.

दैन्य ન. દીનપણું, હલકાપણું.

द्रु ગ. ૧. પરસ્મૈ. દયાથી પિગળવું.

न कदापि (અવ્યય) કદી પણ નહિ.

निर्मित [निर् (ઉપ) +मा નો ભૂ કૃ.] નિર્માણ કરેલું, નિમેલું, બનાવેલું.

निर्वृतिमत् વિશે. નિરાંતવાળું, સુખી.

निवेशित (नि ઉપ.+ विश् નો પ્રેરકનું કર્મણિ ભૂત કૃદંત) મૂકેલું. [ભાગ.

परार्ध પુ. પાછલો

पश्चात् (અવ્યય.) પછી.

पुण्यवत् વિશે. પુણ્યવાન્, પુણ્યશાલી.

पूर्वार्ध પુ. પહેલો.

प्रसन्न [प्र (ઉપ.) +सद् નો ભૂત કૃદંત] પ્રસન્ન થએલું.

प्रियवादित्व ન. મીઠાબોલાપણું.

बुद्धि સ્ત્રી બુદ્ધિ.

मधुरम् (અવ્યય.) મધુર રીતે.

यात्रिक પુ. જાત્રાળુ

सम् (ઉપ) + लक्ष् ગ. ૧૦, જોવું; પરીક્ષા કરવી; સાબીત કરવું.

लघु વિશે. નાનું, લઘુ.

वसुदेव પુ. કૃષ્ણના બાપનું નામ.

विनाश પુ. નાશ.

विशुद्धि સ્ત્રી શુદ્ધિ

विश्वास પુ. વિશ્વાસ

वृद्धिमत् વિશે. વધતું; લંબાતું.

व्याली સ્ત્રી વાઘેણ.

शुभ વિશે. સારૂં, માંગલિક.

श्यामिका સ્ત્રી. અસ્વચ્છતા.

श्रवण ન. શ્રવણ કરવું તે, સાંભળવું તે.

श्रीषेण પુ વિ. નામ

+પૃ ૯૨ પર ટીપ *જુઓ.

साशङ्क વિશે૦ શક ભરેલું, વહેમી.

सुख ન. સુખ. સ્વસ્થતા, નીરાંત.

सोत्कण्ठ વિશે. ચિંતાતુર.

स्वप्न પુ સ્વપ્ન.

योगिनः फलाशिनो भवन्ति ।
अपराधिनं मा क्षमस्व ।
अनुजीविने कुप्यति भर्ता ।
दशरथस्य पुत्रो नाम्ना रामः ।
ब्रह्मणः प्रजाः प्रजायन्ते ।
राजन् कुशली भव ।
कञ्चुकी राज्ञामन्तःपुरेऽधिकृतः पुरुषः
भाविनोऽनर्थाञ् ज्ञातुं न समर्थोऽस्ति जनः ।
अश्मभिरश्वस्य गतिः कुण्ठिता ।
जगत्कर्तुर्महिम्नां फलं सर्वत्र दृश्यते ।
क्षेत्रगामिना वर्त्मना गच्छन्तं यात्रिकमपश्यम् ।
जनस्य कल्याणाय यतमानेन रामेणात्मा क्लेशमुपानीयत ।

आत्मनः पुत्राणां कर्मसु कौशलं प्रशंसति ।
कृष्णो वसुदेवस्य सद्मनि वसन्+न्नम्बरादवतरन्तं नारदमपश्यत् ।
श्रीषेणस्य राज्ञो महिषी सूर्यं चन्द्रं चात्मन उत्सङ्गवर्तिनौ स्वप्नेऽपश्यत् ।
अपराधिनःपुरुषान् दण्डयन्तु राजानः ।
अश्मनेव निर्मितं दुष्टानां हृदयं परकीयस्य दुःखस्य श्रवणेन न कदापि द्रवति ।
शुभानां कर्मणामारम्भः कल्याणाय ।
जगता कुटुम्बिनं मन्यत * आत्मानं साधुः ।

+પદને અંતે ङ् ण् न् આવે અને એની પૂર્વે હ્રસ્વ સ્વર હોય, અને એની પછી કોઈ પણ સ્વર હોય તો ને ङ्ङ् ण्ण् न्न् એવડાય છે.

*પદને અંતે ए ऐ ओ औ હોય, ને પછી કોઈ પણ સ્વર હોય, તો એમને બદલે મૂકાયેલા अय् आय् अव् आव् ના અંત્ય य्-व् નો વિકલ્પે લોપ થાય છે.

प्राणिनामुपकारायैव साधूनां जगति जीवितम् ।
प्रियवादिनां प्रियवादित्वं दैन्यं गण्यते शठैः ।
अज्ञानादात्मनो विनाशायैव केवलं राज्ञा दशरथेन व्यालीव कैकेय्यात्मनः सद्मनि निवेशिता ।
प्रसन्नो भवतोऽन्तरात्मा ।
दिनस्य पूर्वार्धे वृक्षाणां छाया आरम्भे गुर्व्यः, क्रमेण क्षणिण्यः, परार्धे लघवः, पश्चाच्च वृद्धिमत्यः ।
हेम्नः संलक्ष्यते ह्यग्नौ विशुद्धिः श्यामिकापि वा ।

દેવદત્ત બુદ્ધિમાન છે.
બાપ દીકરાને પ્રીતિથી+ ભેટયો.
ચાકરો ધણીને તાબે રહે છે.
ઝાડો પર્વતો ઉપર ઉગે છે.
(હું) છોકરાંઓનાં નામ જાણતો નથી.*
નળ વિશ્વકર્માનો પુત્ર હતો.
પંખીઓ આકાશમાં ઉડે છે.
ચામડાના જોડા કરાય છે.
હરિનો નાશ (તેના) કામોનો પરિણામ છે.
રાણીનો સંદેશો કંચુકી વડે રાજા તરફ લઇ જવાયો.
(હું) મધુર પણ સત્ય કહું છું.
સર્વ સૃષ્ટિ બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થઇ.
માણસો ભવિષ્ય બનાવ જાણવાને વારંવાર ચિંતાતુર હોય છે.
યોગીઓવડે મનમાં શિવ(ની) પ્રાર્થના કરાય છે.
શત્રુઓના મસ્તકો ઉપર રાજા વડે પગ મૂકાયો.
વિદ્વાન માણસ સદાચરણની હદ ઓળંગતો નથી.
દૂર દેશમાં (પોતાના) સુખી છોકરાઓની વાર્તા સાંભળીને તે ખુશી થયો.
પશુઓવડે પણ પોતાનાં બચ્ચાં ઉપર પ્રેમ દેખાડાય છે.
અરણ્યમાં ફળ ખાનારાઓવડે સુખેથી ઉપજીવિકા કરાય છે.
(તેને) ઘરમાં પરોણાઓને દેવો પ્રમાણે પૂજા કરી.

+ ત્રીજી વાપરવી
* ज्ञा ધાતુ વાપરવો

માણસ બુદ્ધિના મહિમાથી પ્રખ્યાત થાય છે.	માણસોના કૃત્યોથી (તેઓનું) હલકાપણું દેખાય છે.
સારા રાજા ઉપર પ્રજાઓનો વિશ્વાસ વધે છે.	બ્રહ્માએ પ્રાણીઓ, પથરાઓ, અને આકાશ સરજાવ્યાં.

સવાલ.

૧. ક્યારે अन् અંતવાળાં નામના न्‌નો, અને ક્યારે अનો, લોપ થાય છે? अનો લોપ ન થતો હોય, એવાં નામના દાખલા આપો.

૨. अन् અંતવાળાં, અને इन् અંતવાળાં, નામોનાં રૂપો સરખાવો.

૩. નીચેનાં રૂપો આપોઃ—

मूर्धन्, महिमन्, वर्मन्, यज्वन्, लघिमन्, कुशलिन्, सद्मन्, पक्षिन्, कर्मन्, सीमन् ઇ. ઇ.

૪. इन् અંતવાળાં નામનું સ્ત્રીલિંગ અંગ શી રીતે થાયછે?

૫. ङ् ण् न् ક્યારે બેવડા થાય છે?

૬. પદાંતે ए ऐ ओ औ ની પછી સ્વર આવે તો શું થાય છે? તેના નિયમ અને દાખલા આપો.

પાઠ ૨૭.

स्, वस्, ईयस् ને एयस् અંતવાળાં નામો.

૧. स् અંતવાળાં નામોનું પ્રથમાનું એકવચન, स् પ્રત્યયનો લોપ કરી, નામનાં ઉપાંત્ય अ હોય, તો તેને દીર્ઘ કરવાથી થાય છે. નામના અંત્ય स् નો વિસર્ગ થાય છે. (પૃ. ૭ ની ટીપ) જુઓ.

૨. વ્યંજનાદિ પ્રત્યય લાગતાં, स् નો વિસર્ગ થાયછે; પછી પહેલાં આવી ગયેલા વિસર્ગ સંધિના નિયમ પ્રમાણે તેની સંધિ

થાય છે. (પૃ. ૧૫ ની ટીપ *, અને પૃષ્ઠ ૧૭ની ટીપ*, અને પૃષ્ઠ ૧૮ ટીપ §, જુઓ.)

૩. वस्, ईयस्, एयस् અંતવાળાં નામોના स् ની પૂર્વે, પહેલાં પાંચ રૂપોમાં, न् ઉમેરાય છે, તથા ઉપાંત્ય अ દીર્ઘ થાય છે; પ્રથમના એકવચનને છેડે वान् અને यान् થાય છે.

૪. દ્વિતીયાના બહુવચનની આગળના સ્વરાદિ પ્રત્યય લાગતાં, અને નપુંસકલિંગની પ્રથમા, દ્વિતીયા, અને સંબોધનના દ્વિવચનનો ई પ્રત્યય લાગતાં, वस् અંતવાળાં નામોના व् નો उ * થાય છે; અને વ્યંજનાદિ પ્રત્યય લાગતાં, તથા નપુંસકલિંગની પ્રથમા, દ્વિતીયા, અને સંબોધનના એકવચનમાં અંત્ય स् નો द् થાય છે.

૫. કલમ ૨ માં આપેલા નિયમ ईयस् અને एयस् અંતવાળાં નામોને પણ લાગુ પડે છે.

૬. નપુંસકલિંગમાં તો ઉપાંત્યે अ આવ્યો હોય તોપણ, પ્રથમા, દ્વિતીયા, ને સંબોધનના એકવચનમાં તે अ દીર્ઘ થતો નથી. બહુવચનનો इ પ્રત્યય લાગતાં, ઉપાંત્યે જે કોઇ સ્વર આવ્યો હોય, તે દીર્ઘ થાય છે, અને તેનાપર અનુસ્વાર વધેછે.

૭. આ બધા શબ્દોના સંબોધનના એકવચનમાં, ઉપાંત્ય अ દીર્ઘ થતો નથી; ઉ, चन्द्रमः, विद्वान् ઇત્યાદિ.

चन्द्रमस् પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન	બહુવચન.
પ્રથમા	चन्द्रमाः	चन्द्रमसौ	चन्द्रमसः
દ્વિતીયા	चन्द्रमसम्	,,	,,
તૃતીયા	चन्द्रमसा	चन्द्रमोभ्याम्	चन्द्रमोभिः
ચતુર્થી	चन्द्रमसे	,,	चन्द्रमोभ्यः
પંચમી	चन्द्रमसः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	चन्द्रमसोः	चन्द्रमसाम्

*वस् ની પૂર્વે જો इ સ્વર આવ્યો હોય તો, व् નો उ થયો, એટલે इ લોપાય છે. ઉ. सेदिवस्—सेदुषः (દ્વિ. બહુ).

સપ્તમી	चन्द्रमसि	चन्द्रमसोः	चन्द्रमःसु-स्सु
સંબોધન	चन्द्रमः	चन्द्रमसौ	चन्द्रमसः

विद्वस् પુંલિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	विद्वान्	विद्वांसौ*	विद्वांसः
દ્વિતીયા	विद्वांसम्	,,	विदुषः
તૃતીયા	विदुषा+	विद्वद्भ्याम्	विद्वद्भिः
ચતુર્થી	विदुषे	,,	विद्वद्भ्यः
પંચમી	विदुषः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	विदुषोः	विदुषाम्
સપ્તમી	विदुषि	,,	विद्वत्सु
સંબોધન	विद्वन्	विद्वांसौ	विद्वांसः

श्रेयस् પુંલિંગ.

પ્રથમા	श्रेयान्	श्रेयांसौ	श्रेयांसः
દ્વિતીયા	श्रेयांसम्	,,	श्रेयसः
તૃતીયા	श्रेयसा	श्रेयोभ्याम्	श्रेयोभिः
ચતુર્થી	श्रेयसे	,,	श्रेयोभ्यः
પંચમી	श्रेयसः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	श्रेयसोः	श्रेयसाम्
સપ્તમી	श्रेयसि	,,	श्रेयःसु-स्सु
સંબોધન	श्रेयन्	श्रेयांसौ	श्रेयांसः

मनस् નપુંસકલિંગ.

પ્ર૦ દ્વિ૦ અને સં૦	मनः	मनसी	मनांसि

બાકીનાં રૂપ चन्द्रमस् પ્રમાણે.

+ પદના અંગમાં જો न् ની પછી श् ष् स् ह् આવે તો, તે न् નો અનુસ્વાર થાય છે.

* પૃ. ૯૨ ટીપ * જુઓ.

तस्थिवस् નપુંસકલિંગ.

પ્ર. દ્વિ. અને સં. तस्थिवत्   तस्थुषी+   तस्थिवांसी

બાકીનાં રૂપ विद्वस् પ્રમાણે.

अर्चिस् સ્ત્રીલિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	अर्चिः	अर्चिषौ	अर्चिषः
દ્વિતીયા	अर्चिषम्	,,	अर्चिषः
તૃતીયા	अर्चिषा	अर्चिर्भ्याम्	अर्चिर्भिः
ચતુર્થી	अर्चिषे	,,	अर्चिर्भ्यः
પંચમી	अर्चिषः	अर्चिर्भ्याम्	अर्चिर्भ्यः
ષષ્ઠી	,,	अर्चिषोः	अर्चिषाम्
સપ્તમી	अर्चिषि	,,	अर्चिःषु-ष्षु
સંબોધન	अर्चिः	अर्चिषौ	अर्चिषः

શબ્દ.

अध्यूषिवस् વિશે. વસેલું.
कनीयस् * વિશે. વધારે નાનું.
चक्षुस् ન. ચક્ષુ, આંખ.
छन्दस् ન. છંદ, વેદ.
ज्यायस् * વિષે. વધારે મોટું.
तपस् ન. તપ.
तमस् ન. તમ. અંધકાર
तस्थिवस् વિ. ઉભેલું.
तेजस् ન. તેજ, તાપ.
दिवौकस् પુ. દેવ, સ્વર્ગમાં રહેનાર.
दुर्वासस् પુ એક ઋષિનું નામ.
धनुस् ન. ધનુષ્ય, કામઠું.
नभस् ન. આકાશ.

+ व અંતવાળાં નામોનુ સ્ત્રીલિંગ અંગ, નપુંસકલિંગની પ્રથમા, દ્વિતીયા, અને સંબોધનના દ્વિવચન જેવું હોય છે. ईयस् અને एयस् અંતવાળાં નામોનું સ્ત્રીલિંગ અંગ માત્ર ई ઉમેરવાથીજ થાય છે.

* આ નિશાનીવાળા શબ્દનાં રૂપ श्रेयस् પ્રમાણે થાય છે.

पयस् न પાણી.
प्रेयस्* વિશે વધારે પ્રિય-વાહાલું.
भूयस् * વિશે. વધારે મોટું.
मनस् ન. મન.
यशस् ન. યશ, જશ, કીર્તિ.
रक्षस् ન રાક્ષસ.
रजस् ન રજ, ધુળ, પરાગ.
वक्षस् ન. છાતી.
वचस् ન. વચન.
वनौकस विशे વનમાં રહેનાર.
वयस् ન. વય, ઉમર.
वासस् ન. વસ્ત્ર, લૂગડું, કપડું.
विद्वस् વિશે. વિદ્વાન, ભણેલું.
वेधस् પુ. બ્રહ્મા.
शिरस् ન શિર, માથું.
श्रेयस्* વિશે. ચઢતું, આબાદ.
सरस ન. સરોવર.
हविस् ન. બળિદાન.

अधर्म પુ. અધર્મ; પાપ.
अनन्तरम् (અવ્યય) પછી.
अभूमि સ્ત્રી. અવિષય, અગોચર.
अविचलित (अ+विचलित) (वि ઉપ+चल् ભૂ. કૃદંત) સ્થિર હાલેચાલે નહીં એવું.
कण्टक પુ. ન. કાંટો.
कीचक પુ. વિરાટ રાજાના સેનાપતિનું નામ
कुश પુ, રામના પુત્રનું નામ.
कृत (कृનું ભૂ.કૃ.) કરાયેલું કરેલું.
कृते (અવ્યય) માટે, સારૂ, વાસ્તે.
गुणिन् વિશે. ગુણી, ગુણવાન.
जीर्ण (जॄનો ક. ભૂ. કૃ.) જીર્ણ, જૂનું.
दरिद्र વિશે. દરિદ્ર, ગરીબ.
दारुण વિશે. ભયંકર.
द्वारका સ્ત્રી. એક શહેરનું નામ.
नव વિશે. નવું.
निश्चेष्ट વિશે, સ્તબ્ધ, સ્થિર, નિશ્ચળ.
परिहित (परि + धा નો ક. ર્મણિ ભૂ. કૃ.) પહેરેલું.
पूजास्थान ન પૂજાનો વિષય, સત્કાર કરવા લાયક વસ્તુ.
प्रियंवदा સ્ત્રી. શકુન્તલાની સખીનું નામ.
भगीरथ પુ. એક સૂર્યવંશી રાજા.
महाराज પુ. મોટો રાજા.
लिङ्ग ન જાતિ (સ્ત્રી વર્ગ કે પુરૂષ વર્ગ).
वर પુ. વરદાન, બક્ષિસ, પ્રસાદ.
शाखा સ્ત્રી. શાખા, ડાળ, ડાળી.
आ (ઉપ+श्रि ગ ૧. ઉભય. આશ્રય લેવો, આધાર રાખવો.
श्वेत વિશે. સફેદ, ધોળું.
संतप्त (सम+तप् નું ભૂ. કૃ.)

તપેલો, તાપથી બળેલો.
सहसा (અવ્યય). એકદમ, એકાએક.
हरण ન. હરણ; લઈ જવું તે.

प्र (ઉપ.)+अस् ગ. ૪, નાખવું
वि (ઉપ.)+आप् વ્યાપવું, છાવું.
उत् (ઉપ.)+यत्=(उद्यत्) વ. કૃ. ઉગતું.
व्रज् ગ. ૧, પરસ્મૈ જવું.
आ (ઉપ.)+हृ આહાર કરવો, ખાવું. ૨ યજ્ઞ કરવો.

વાક્ય.

मुनयो वनौकसोऽभवन् ।
देवान् दिवौकसो वदन्ति ।
कनीयांसंभ्रातरमाह्वय ।
कुशो लवस्य ज्यायान् भ्राता ।
प्रेयसो जनान् स्मरति कृष्णः ।
उद्यन्तं चन्द्रमसं प्रेक्षस्व ।
तमोभिर्नभो व्याप्यते ।
वाससी परिहिते कन्यया ।
श्रेयसे यतते ।
शत्रून् शिरस्सु प्रहरति ।
मनसा हरिं व्रजति ।
तपसां फलमनुभवतु ।
दुर्वासाः पाण्डवानां वसतिमगच्छत् ।
भूयांसोऽत्र धान्यस्य राशयो वर्तन्ते ।
रामो रक्षांसि हत्वा यशोऽविन्दत ।
गङ्गायाः पयांसि श्वेतानीति श्रूयते ।

विद्वद्भिरुपदिष्टो दशरथो यज्ञमाहरत् ।
भीमेन वक्षसि ताडितः कीचकोऽमुह्यत् ।
बहूनि हवींष्यग्नौ प्रास्यति ।
नगरस्य समीपे तस्थिवद्राजसैन्यमपश्ययम् ।
सूर्यस्य तेजसा संतप्तः पान्थश्छाया माश्रयते ।
*द्वारकामध्यूषुषो जनस्य संपदो मनसोऽप्यभूमिरभवन् ।

---

*એટલે તેઓની ચાહનાથી જ્યારે તેઓની સુખસંપત્તિ હતી, અર્થાત્, તેઓએ જેટલા સુખી થવા ચાહ્યું, તેથી એ તેઓ પૈસેટકે વધારે સુખી હતા.

वसिष्ठस्य वचांसि श्रुत्वा विश्वामित्रेण सह रामस्य गमनं दशरथोऽन्वमन्यत ।

गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः ।

कैकेय्या दारुणं वचः श्रुत्वा महाराजो दशरथः सहसा भूमावपतत्, निश्चेष्टश्चाभवत् ।

હરિએ વાણીવડે માને શાન્ત કરી.

નારાયણનો નાનો ભાઇ કાશીમાં છે.

પાણિનિ વેદોને "છંદસ્" કહે છે.

પવન ફુલોમાંથી પરાગ લાવે છે.

રાજાની કીર્તિ પૃથ્વી ઉપર પસરે

પ્રિયંવદા દુર્વાસા પાસે+ ગઇ અને તેણે માફી માગી.

હરિએ પોતાની આંખોવડે સારથિને ઘોડા હાંકતો જોયો.

રામની નાના ભાઇ વડે સેવા થઇ.

વનમાં રહેનારા ઋષિઓના મઠો ઝાડોનાં ડાળાં અને પાંદડાંના કરવામાં આવ્યા હતા.

ભગીરથે બ્રહ્માને (પોતાનાં) તપ વડે ખુશ કર્યો.

સરોવરોનાં પાણીમાં કમળો છે.

રાજા વિદ્વાનોને પૂજે છે.

જેમ માણસ જૂનાં કપડાં તજી દે છે, અને નવાં ધારણ કરે છે; તેમ જીવ જૂનાં શરીર તજેછે, અને નવામાં પેસેછે.

રઘુએ ધનુષ્ય અને બાણ વડે પૃથ્વીને જીતી.

અગ્નિમાં નંખાએલાં બળિદાન અગ્નિ વડે દેવતાઓ પાસે* લેઇ જવાય છે.

જે લોકો અયોધ્યામાં રહેતા, તેઓ સુખી હતા.

પ્રકાશ પછી અંધકાર આવે છે, અને અંધકાર પછી પ્રકાશ આવે છે.

કાંટાઓ ઉપર જાળ છોડી દેઇને પક્ષીઓ આકાશમાં ઉડ્યા.

દરિદ્ર લોકોનું હરણ કરવામાં ઘણું મોટું પાપ છે.

યોદ્ધાઓ કીર્તિને સારૂ મૃત્યુને પણ ગણકારતા નથી.

નાનો ભાઇ મોટા ભાઇની પાછળ ચાલ્યો

+દ્વિતીયા વિભક્તિ વાપરવી.
*ચતુર્થી વિભક્તિ વાપરવી.

દેવો પાસેથી ઘણાં વરદાનો તેણે મેળવ્યાં.	પ્રિય હોય છે.
પ્રમાણિક માણસોને (પોતાના) જીવ કરતાં સત્ય વધારે	સ્થિર મનથી (પોતાના) ભક્તો વડે ઈશ્વર શોધાય છે.
	વિદ્વાન માણસ સર્વત્ર પૂજાય છે.

સવાલ.

૧. **अस्, इस्, ईयस्, एयस्,** અને **वस्** અંતવાળાં નામોનાં રૂપો સરખાવો.

૨. **वस्**ના **व**નું **उ** ક્યારે થાય છે? અને તેમ થતાં, પૂર્વની **इ** નું શું થાય છે?

૩. **वस्** અને **ईयस्, एयस्** અંતવાળાં નામોનાં સ્ત્રીલિંગ-રૂપ શી રીતે થાય છે?

૪. નીચેનાં નામોનાં રૂપો લખોઃ—

नभस्, धनुस्, जग्मिवस् ज्यायस् पयस्, चक्रवस् लघीयस् चक्षुस्, वनौकस् (પુ., સ્ત્રી.), **सेदिवस्** ૪.

भाग ११ मो.

પાઠ ૨૯.

વિધ્યર્થ.

પરસ્મૈપદ પ્રત્યય. *

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુ. ૧	**ईयम्**	**ईव**	**ईम**

---

* વિધ્યર્થના પ્રત્યય પ્રથમભૂત જેવા જ છે. અપવાદ માત્ર નીચે પ્રમાણે છે:—પરસ્મૈપદ પુ. ૩, બ. વ. પ્રત્યય **अन्** ને બદલે **उस्** છે; અને આત્મનેપદ પુ. ૩, બ. વ., પુ. ૧ એ. વ., અને પુ. ૨ અને પુ. ૩ દ્વિ. વ. પ્રત્યયો **अन्त, इ,**

પુ. ૨	ईस्	ईतम्	ईत
પુ. ૩	ईत्	ईताम्	ईयुस्

આત્મનેપદ પ્રત્યય.

પુ. ૧	ईय	ईवहि	ईमहि
પુ. ૨	ईथाः	ईयाथाम्	ईध्वम्
પુ. ૩	ईत	ईयाताम्	ईरन्

વિધ્યર્થના પ્રત્યયો, ધાતુમાં વિકરણ ઉમેર્યા પછી લગાડાય છે.

वस् પરસ્મૈ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુ. ૧	वसेयम्	वसेव	वसेम
પુ. ૨	वसेः	वसेतम्	वसेत
પુ. ૩	वसेत्	वसेताम्	वसेयुः+

युध् આત્મને.

પુ. ૧	युध्येय	युध्येवहि	युध्येमहि
પુ. ૨	युध्येथाः	युध्येयाथाम्	युध्येध्वम्
પુ. ૩	युध्येत	युध्येयाताम्	युध्येरन्

વિધ્યર્થ (૧) સંભવ, આજ્ઞા, પ્રાર્થના, ઇચ્છા, આશા, ઇત્યાદિ બતાવે છે, અને તેવા અર્થવાળાં સાદાં, વાકયમાં વપરાય છે; વળી તેવા અર્થના પેટા વાકયોમાં પણ વપરાય છે; (૩) તેમજ જેમાંનું એક વાકય બીજા વાકય ઉપર આધાર રાખતુ હોય, અને હેતુ કે શરત બતાવતું હોય તેવાં સાંકેતિક* વાકયમાં પણ વપરાય છે.

इताम् અને इथाम्ने, બદલે रन्, अ, आताम्, અને आथाम् છે. આ પ્રત્યયોમાંથી વ્યંજનાદિ પ્રત્યયોની પૂર્વે ई, અને સ્વરાદિ પ્રત્યયોની પૂર્વે ईय् ઉમેરાય છે, એટલો ફેર છે.

+अस् અને अद्नાં વિધ્યર્થરૂપ બીજી ચોપડીમાં આપ્યાં છે.

*ક્રિયાતિપત્ત્યર્થનાં સાંકેતિક વાકયો આમાંથી બાતલ કરવાં.

શબ્દ.

अध्वखेद પુ. (अध्वन् પુ. રસ્તો, અને खेद પુ. ખેદ, થાક.) મુસાફરીનો થાક.

अनुरञ्जन ન. પ્રસન્ન કરવું તે.

अपण्डित પુ. અભણ માણસ.

अपाय પુ. અપાય, હરકત.

अभिभूत (अभि ઉપ. +भूનું ભૂ. કૃ.) હરાવાયલું, જીતાયલું.

अहित ન. હિત નહિ તે, નુકશાન.

आवरण ન. આચ્છાદન, અંતરાય, ઢાંકવું તે.

उत (અવ્યય) અથવા.

क्लृप् ગ. ૧, આત્માને. સમર્થ થવું

क्षुद्र વિશે. હલકું, નજીવું, તુચ્છ.

अव (ઉપ.)+गाह् ગ. ૧. આત્મને. ન્હાવું.

जायापति પુ. દ્વિ. વ. વરવહુ.

तप् ગ. ૧. પરસ્મૈ. તપવું, પ્રકાશવું.

तमिस्रा સ્ત્રી. રાત્રિ.

तृषित વિશે. તરસ્યું.

दारिद्र्य ન. દળદર, ગરીબ હાલત.

दीन વિશે, દીન, કંગાલ, ગરીબ.

दुर्दशा સ્ત્રી. ખરાબ દશા, અવદશા, માઠી હાલત.

द्रुह् ગ. ૪, પરસ્મૈ. દગો દેવો.

धीर વિશે. ધીરજવાળો ડાહ્યો.

नीचैराख्य વિશે. (नीचैस् અને आख्या સ્ત્રી. નામ.) જેનું નીચે નામ છે તે.

न्यायसभा સ્ત્રી. (न्याय પુ. ઇનસાફ અને सभा સ્ત્રી. કચેરી) ઇનસાફની કચેરી.

निस् (ઉપ.)+पद् (निष्पद्)* નિપજવું.

परकीय વિશે. પારકું.

प्रतिहत, (प्रति+हन् કર્મણિ ભૂત કૃદંત) અડચણ કરેલી; અટકાવેલું.

प्रथमसुकृत ન. (प्रथम વિશે. પહેલું, પૂર્વનું, અને सुकृत ન સત્કર્મ) પૂર્વનું સત્કર્મ.

प्राप्त [प्र (ઉપ.)+आप् નો ભૂ. કૃ] પામેલું, પહોંચેલું

बहिस् (અવ્યય) બહાર.

भागीरथी સ્ત્રી. ગંગા.

भूरि વિશે. બહુ.

---

* પૃષ્ટ ૯૨ ની ટીપ * જુઓ.

(તારે) ગરીબ માણસોને અન્ન આપવું જોઇએ.
(તમારી) ફરજોમાં (તમારે) ચૂકવું નહિ.
માણસોએ કારણ વિના ગભરાવું નહિ.
માણસે *બીજાનું ધન તકાસવું નહિ.
(બે) લુચ્ચાઓને મારવા એવું રાજાએ ફરમાવ્યું.
(આપણે) દેશના રક્ષણમાં મરીએ, તો કીર્તિ મેળવીએ.
સાક્ષીઓએ ઇનસાફની કચેરીમાં હમેશાં સાચું બોલવું.
જો (હું) કાશી જાઉં, તો ઘણાં સંસ્કૃત પુસ્તકો લાવું.
જો (તમે) જૂઠું બોલો, તો ગુરૂઓ વડે શિક્ષા પામો.
(હું) શત્રુ સાથે લઢું, (એવું વિચારીને) રાજા સિપાઇઓ શહેર બહાર લેઇ ગયો.
જો (હું) ખરાબ કામ કરતો જોવાઉં તો, ગુરૂઓ વડે દંડાઉં.
જો ગરીબ બ્રાહ્મણો શહેરમાં ભીખ માગે, તો તેઓ કાંઇ ધન મેળવે
(મારા) માબાપ ખુશ થાય, એટલા માટે મેં બહેનોને બહુ ધન આપ્યું.
વરવહુએ દરરોજ ઘરમાં અગ્નિ પૂજવો જોઇએ.
માણસે ફરજ કરવામાં શ્રમને ગણકારવો નહિ.
શિષ્યોએ આચાર્યને નમવું જોઇએ.
વિઘ્નોથી અડચણ આવેલી હોય, તોપણ તમારે શરૂ કરેલું કરેલું કામ તજવું નહીં.

સવાલ.

૧. હ્યસ્તન ભૂત અને વિધ્યર્થના પ્રત્યયો સરખાવો.
૨. વિધ્યર્થ શા શા અર્થમાં વપરાય છે ?
૩. **भोस्** ના **स्** નો લોપ ક્યારે થાય છે ?
૪. નીચેના ધાતુનાં વિધ્યર્થરૂપ આપો:—

मृ, ईक्ष्, नि (ઉપ.) + **मन्त्र, सृज्, हृ, डी, मृग, स्था, जन्, पा** (કર્તરિરૂપ અને કર્મણિરૂપ.) **कृ** (કર્મણિરૂપ), **अनु**

---

* ચતુર્થી વાપરો.

(ઉપ.) + भू (કર્તરિરૂપ અને કર્મણિરૂપ), श्रु (કર્મણિરૂપ), मुच् (કર્તરિરૂપ અને કર્મણિરૂપ) ઇ. ઇ.

भाग १२ मो.

પાઠ ૨૯

સર્વનામ.

સંસ્કૃતમાં મુખ્ય સર્વનામ આ છેઃ-सर्व સર્વ, સઘળું, तद् તે, एतद् આ, यद् જે, किम् કોણ અથવા શું, अस्मद् હું, અથવા તમે, युष्मद् તું, અથવા તમે, इदम् આ, अदस् આ કે પેલું.

૧. અકારાંત સર્વનામના પ્રત્યયો અકારાંત નામના જેવાજ છે, માત્ર નીચેના પાંચ પ્રત્યયો પુલ્લિંગમાં વિલક્ષણ છે.

પ્ર. બહુ,	ચ. એક;	પં. એક;	ષ બહુ.,	સ. એક.
ई	स्मै	स्मात्	इषाम्	स्मिन्

सर्व પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	सर्वः	सर्वौ	सर्वे
દ્વિતીયા	सर्वम	,,	सर्वान्
તૃતીયા	सर्वेण	सर्वाभ्याम्	सर्वैः
ચતુર્થી	सर्वस्मै	,,	सर्वेभ्यः
પંચમી	सर्वस्मात्	,,	,,
ષષ્ઠી	सर्वस्य	सर्वयोः	सर्वेषाम्
સપ્તમી	सर्वस्मिन्	,,	सर्वेषु

૨. આકારાંત સ્ત્રીલિંગ સર્વનામનાં રૂપ, આકારાંત્ત સ્ત્રીલિંગ નામોનાં જેવાં જ, થાય છે, જે પ્રત્યયો વિલક્ષણ છે, તે નીચે આપ્યા છે.

अवदात વિશે. સ્વચ્છ, મોટું.
आत्मज પુ દીકરો.
आयास પુ. પ્રયત્ન, શ્રમ.
इष्ट વિશે. ઇષ્ટ, ઇચ્છેલું, ચાહેલું.
कपिल પુ. એક ઋષિનું નામ.
काञ्चन ન. સોનું.
कुलीन વિશે. કુળવાન, ખાનદાન.
गुणज्ञ વિશે. (गुण ગુણ અને ज्ञा જાણવું-) ગુણ જાણનાર.
गै ગ. ૧. પરસ્મૈ. ગાવું.
चारु વિશે. સુંદર.
चौर्य ન. ચોરી.
जाल्म પુ. લુચ્ચો, ઠગ.
दक्षिणा સ્ત્રી. દક્ષિણા. दान
दर्शनीय વિશે. દેખાવડું, ખુબસુરત.
दिश् * સ્ત્રી. દિશા.
दुराप વિશે. મુસ્કેલીથી મળી શકે એવું.
दुर्गा સ્ત્રી. દુર્ગા, દેવીનું નામ.
देवायतन ન. દેવળ, દેવાલય.
द्यावापृथिवी (સ્ત્રી. દ્વિવચન) આકાશ અને પૃથ્વી.
नाट् ગ. ૧૦, ઉભય. નાટક કરવું ભજવવું.
निष्णात વિશે. પ્રવીણ, હોંશિયાર
पुराण ન. પુરાણ.
पूत (पूनो कर्मणि ભૂ. કૃ.) પવિત્ર, શુદ્ધ કરાયલું.
प्रपन्न [प्र (ઉપ.) × पद्‌નું ક. ભૂ. કૃ] યુક્ત, જોડાયલું.
प्रयाग ન. પ્રયાગ, અલહાબાદ.
ब्रह्मविद् વિશે. બ્રહ્મને જાણનાર, તત્ત્વજ્ઞાની.
महत् ‡ વિશે. મોટું, મહાન્.
महिषासुर પુ. પાડાના આકારનો એક દૈત્ય.
मेदिनी સ્ત્રી. પૃથ્વી.
राजपुत्र પુ. રાજપુત્ર.
राज्ञी સ્ત્રી રાણી.
रोदन ન રૂદન, રડવું તે.
वित्त ન. દોલત, ધન.

---

*વ્યંજનથી શરૂ તથા પ્રત્યય આવે ત્યારે, અને પ્રથમાના એ. વ.માં दिश् શબ્દના श નો क् થાય છે; તેથી, અઘોષ વ્યંજનની પહેલાં क् થાય છે, અને ઘોષની પહેલાં ग થાય છે. (પૃષ્ઠ ૨૭ની ટીપ જુઓ.)

वस्, ईयस् અને एयस् જેને છેડે આવે છે એવાં નામની માફક પુલ્લિંગમાં પ્રથમ પાંચ રૂપમાં, અને નપુંસકલિંગના પ્ર., સં. અને દ્વિ ના બ. વ. માં महत् શબ્દનો ઉપાન્ત્ય अ, દીર્ઘ થાય છે; અને અંત્ય त् ની પહેલાં न् મુકવામાં આવે છે. સમાસના પૂર્વ ભાગમાં महा રૂપ ઘણું કરીને વપરાય છે.

वितत (वि ઉપ.+ઘનો કર્મણિ ભૂતકૃદંત) આશરો આપેલો.
श्रद्धेय વિશે. વિશ્વસનીય. વિશ્વાસ રાખવા યોગ્ય.
श्रुतिमत् વિશે. વેદ જાણનાર, વિદ્વાન.
सगर પુ. સૂર્યવંશી રાજાનું નામ.
साध्य વિશે. મળે તેવું: લભ્ય.
सामर्थ्य ન. સામર્થ્ય જોર.

વાક્ય.

कोऽत्रागतः ।
कस्यैतानि पुस्तकानि ।
कस्याः पुत्रा एते ।
यं पुरुषं ह्योऽपश्यं तमेवाह्वयामि ।
सा बाला न किंचि*द्‌वदत् ।
तेभ्यो ब्रह्मणेभ्यो दक्षिणामयच्छम् [आगतः ।
कस्मात्रगर दूत
एतेषां यदुपदिष्टं तत्संत् क्रियताम् ।
या. कथाः पुराणेषु श्रूयन्ते ता एवैते नाटयन्ति ।
स एवैष प्रदेशो यस्मिन् प्रियया सह चिर मवसम् ।
येनैतदखिलं जगन्निरमीयत तस्मै नम ईश्वराय ।
तेषु तेषु शास्त्रेषु निष्णातैः पण्डितैः सह राजाऽभाषत ।
कयोस्ते वाससी ।
ययात्मानं पूतं मन्यते वसिष्ठस्तामरुन्धतीं वन्दस्व ।
सर्वासु कलासु प्रावीण्यमुपगतो राजपुत्रः ।
यया महिषासुरो हतस्तस्यै दुर्गायै नमः ।
ते नद्यौ प्रयागे संगच्छेते ।
याभ्यां चौर्यं कृतं तौ पुरुषौ राजाऽदण्डयत् ।
एतस्यामटव्यां पुरा ब्रह्मविदो मुनयो न्यवसन् ।
यैर्मेदिन्युत्खाता ये च कपिलस्य कोपेन दग्धास्तान् सगरस्यात्मजान्
भगीरथो गङ्गाया जलेनोदधरत् ।

---

* किम् સર્વનામનાં રૂપોને चित् અથવા अपि પ્રત્યય લગાડવાથી પ્રશ્નાર્થ જતો રહીને અનિશ્ચયાર્થ થાય છે; ઉ. किंचित् કાંઇ; कश्चित કોઈ (પુ.) ૪.

¶ (પૃ.), ૫૧ ની ટીપ § જુઓ.

यासां विवाहाः स्वपुत्रैः सह समजायन्त ताभिर्जनकस्य कन्याभिः प्रपन्नो राजा दशरथोऽयोध्यामगच्छत् ।

न दृश्यतेऽत्र कोऽपिरोदनं तु श्रूयते ।

पुरा यानि वस्तूनि महता श्रमेण साध्यान्यासंस्तान्यधुनायन्त्राणां सामर्थ्याद्दहरे नैवायासेन साध्यानि ।

किं तया धेन्वा क्रियते यस्या दुग्धं नोपलभ्यते ।

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः
स पण्डितः स मतिमान् गुणज्ञः ।
स एव वक्ता स च दर्शनीयः
सर्वे गुणाः काञ्चन माश्रयन्ते ॥

આ (બ. વ.) કોણ છે?

તેઓનો ધંધો શો છે?

તે હરિની દીકરી છે.

તેનું નામ શું છે?

રામે કોને એમ કહ્યું?

તે ગોવિંદનો ભાઇ છે.

(હું) તે (છોકરા) સાથે નિશાળે ગયો.

તેણે નારાયણને પેલા છોકરાઓ સાથે રમતો જોયો.

તેના મિત્રોમાંથી તે કોને સંભારે છે?

તે નદીમાં માછલાં છે.

તે તેથી અનુસરાય છે.

જે તે ગામમાંથી આવેલા છે તે માણસો ક્યાં છે?

જે દેશનો શૂદ્રક રાજા છે તે દેશમાંથી તેઓ આવે છે.

પાસે (=પડોશમાં) જે દાસીઓ હતી તેઓને રાણિયે તેણીને માટે ફુલો લાવવા ફરમાવ્યું.

મહારાષ્ટ્રીયોનો રાજા આ ઘરમાં રહ્યા.

તે છોકરિયોમાંથી કઇ (બ. વ.) ગાય છે?

અહિંઆં આ પુસ્તક કોનાવડે મૂકાયું?

આ અવિકારી આત્માના સામર્થ્ય વડે આકાશ અને પૃથ્વીને આશરો અપાય છે.

તેઓ (બે) વડે મોટું કૃત્ય કરાયું નથી.

તે અરણ્યમાં (હું) લાંબા વખત સુધી રહ્યો.

કઈ દિશાએ પેલો લુચ્ચો ગયો?
પેલા દેવાલયમાં લક્ષ્મીની સુંદર મૂર્તિ છે.
હરિએ તેને અવિશ્વથીય વાર્તા કહી.
જે (માણસ) લક્ષ્મી શોધે છે તે તેને મળવો મુશ્કેલ કેમ થઇ શકે?

સવાલ.

૧. નામનાં રૂપોથી સર્વનામનાં રૂપો શી બાબતમાં જૂદાં પડે છે?

૨. દર્શક, સંબંધાર્થ, અને પ્રશ્નાર્થ સર્વનામનાં મૂળ વ્યંજનાંત છે, કે સ્વરાંત છે? અને, તેમનાં રૂપો વ્યંજનાંત નામનાં કે સ્વરાંત નામનાં રૂપોને મળતાં છે?

૩. વાક્યમાં સંધિમાં सः અને एषः ના વિસર્ગનું શું થાય છે?

૪. यद्, तद्, किम्, અને एतद्, નાં ત્રણે લિંગમાં રૂપો લખો, તથા महत् (પુલ્લિંગ અને નપુંસકલિંગ) અને दिश् નાં રૂપો લખો.

પાઠ ૩૦.

પહેલો તથા બીજો પુરૂષ સર્વનામ.

अस्मद् (હું અથવા અમે.)

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	अहम्	आवाम्	वयम्
દ્વિતીયા	माम् કે मा	,, કે नौ	अस्मान् કે नः
તૃતીયા	मया	आवाभ्याम्	अस्माभिः
ચતુર્થી	मह्यम् કે मे	,, કે नौ	अस्मभ्यम् કે नः
પંચમી	मत्	आवाभ्याम्	अस्मत्
ષષ્ઠી	मम કે मे	आवयोः કે नौ	अस्माकम् કે नः
સપ્તમી	मयि	आवयोः	अस्मासु

युष्मद् (તું કે તમે.)

પ્રથમા	त्वम्	युवाम्	यूयम्
દ્વિતીયા	त्वाम् કે त्वा	,, કે वाम्	युष्मान् કે वः
તૃતીયા	त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः
ચતુર્થી	तुभ्यम् કે ते	,, કે वाम्	युष्मभ्यम् કે वः
પંચમી	त्वत्	युवाभ्याम्	युष्मत्
ષષ્ઠી	तव કે ते	युवयोः કે वाम्	युष्माकम् કે वः
સપ્તમી	त्वयि	युवयोः	युष्मासु

શબ્દ.

अपराधलव પુ. થોડો અપરાધ.
अव् ગ. ૧, પરસ્મૈ રક્ષણ કરવું.
अविश्वास्य વિશે. વિશ્વાસ નહિ રાખવા લાયક.
आर्या સ્ત્રી, માન આપવા લાયક સ્ત્રી.
उचित વિશે. ઉચિત, યોગ્ય.
ऋत्विज् પુ. યજ્ઞ કરનારો.
एतादृश વિશે. આ જાતનું.
कारुणिक વિશે. દયાળુ.
शरणम् કે वशम्+ गम् શરણે જવું, તાબે થવું.
जेतृ પુ. જિતનારો.
ताडन ન. મારવું તે, માર.
त्वर् ગ. ૧. આત્મને. ત્વરા કરવી, અધીરા થવું.
दासजन પુ. દાસ, સેવક.
दूरम् અવ્યય. દૂર.
दैव ન. દૈવ, નશીબ.
नन्दिनी સ્ત્રી. છોકરી.
निमित्त ન. નિમિત્ત, કારણ, બહાનું.
निष्फल વિશે. નિષ્ફળ, વ્યર્થ, ફળ રહિત.
आ(ઉપ)+पत् બનવું.
पर्याकुल વિશે. ગભરાએલો.
पार् ગ. ૧૦, ઉભય. પાર જવું. ઓળંગવું.
प्रतनु વિશે. થોડું; ન્હાનું.
भूतार्थ પુ. સત્ય, વસ્તુતા.
मति સ્ત્રી વિચાર, લાગણી.
मानिनी સ્ત્રી. મદમાન ભરેલી સ્ત્રી.
मेघजाल ન. વાદળાંનું ટોળું.
रघुनाथ પુ. રઘુઓનો રાજા.

लव પુ. લેશ, ભાગ, અંશ.
वियोग પુ. વિયોગ.
शिव ન કલ્યાણ, સુખ.
सवितृ પુ. સવિતા, સૂર્ય.
साक्षिन् પુ. સાક્ષી, સાહેદી.
सोमवासर પુ. સોમવાર.

વાક્ય.

नाहमपराधी ।
रघुनाथः स्निह्यत्यावयोः ।
कुशास्ति मे पुत्रकः ।
भगवति त्वामहं वन्दे ।
मास्मानवधीरय ।
विष्णुर्वोऽवस्तु ।
त्वया सहोपवनं गन्तुमिच्छामि ।
आर्ये कथयामि ते भूतार्थम् ।
मह्यं धनं न यच्छसि ।
शिवो वः शिवाय भवतु ।
बालकौ युवयोः पिता क्वास्ति ।
पृथिवीं रक्षस्तु युष्मत्कुलतो नो भयम् ।
युष्मदधिगतां वार्तां सर्वेभ्यः शंसामि ।
तस्य पीडां हर्तुमस्माभिश्चिन्तित उपायो निष्फलोऽभवत् ।
तव सुचरितं ममेव मतन्नु यतो न दीर्घं कालमावां सुखमन्वभवाव ।

त्वरते मम मनोऽध्ययनाय ।

अस्माकमश्व एषः ।

क्व गता ते माता ।

एतस्य वृत्तान्तस्य श्रवणेन पर्याकुलमावयोर्मनः ।

किं तव पापं रामेण मया वा पापं कृतमित्यपृच्छत्

क्रुद्धो दशरथः कैकियीम् ।

केन निमित्तेन तस्य त्वमनर्थायाद्योद्यता ।

दीनेष्वस्मास्वप्येतादृशो भवतः स्नेहः ।

मरुता मेघजालमिव दैवेनास्माकं सर्वे मनोरथा निरस्ताः ।

સ્ત્રીલિંગ.

પ્રથમા	असौ	अमू	अमूः
દ્વિતીયા	अमूम्	,,	,,
તૃતીયા	अमुया	अमूभ्याम्	अमूभिः
ચતુર્થી	अमुष्यै	,,	अमूभ्यः
પંચમી	अमुष्याः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	अमुयोः	अमूषाम्
સપ્તમી	अमुष्याम्	,,	अमूषु

નપુંસકલિંગ.

પ્ર. તથા દ્વિ.	अदः	अमू	अमूनि

બાકીનાં રૂપ—પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

* इदम् પુલ્લિંગ.

પ્રથમા	अयम्	इमौ	इमे
દ્વિતીયા	इमम्	,,	इमान्
તૃતીયા	अनेन	आभ्याम्	एभिः
ચતુર્થી	अस्मै	,,	एभ्यः
પંચમી	अस्मात्	,,	,,
ષષ્ઠી	अस्य	अनयोः	एषाम्
સપ્તમી	अस्मिन्	,,	एषु

સ્ત્રીલિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	इयम्	इमे	इमाः
દ્વિતીયા	इमाम्	,,	,,

* આ સર્વનામમાં દ્વિતીયાનાં ત્રણે વચનમાં, તૃતીયાના એક વચનમાં, અને ષષ્ઠી તથા સપ્તમીના દ્વિવચનમાં, ત્રણે લિંગમાં પૂર્વે આપેલાં एन થી થયેલાં રૂપો પણ વિકલ્પે વપરાય છે.

તૃતીયા	अनया	आभ्याम्	आभिः
ચતુર્થી	अस्यै	,,	आभ्यः
પંચમી	अस्याः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	अनयोः	आसाम्
સપ્તમી	अस्याम्	,,	आसु

નપુંસકલિંગ.

પ્ર. તથા દ્વિ.	इदम्	इमे	इमानि

બાકીનાં રૂપ—પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

શબ્દ.

अक्षमा સ્ત્રી. અદેખાઈ, હરિફાઈ.

अथवा (અવ્યય) અથવા, કે, કિંવા.

उर्वशी સ્ત્રી. એક અપ્સરા.

कदर्य પુ. કંજુસ માણસ.

कवीश પુ. (**कवि** અને **ईश** રાજા) કવિરાજ.

किल (અવ્યય) ખરેખર.

अलम्+कृ શણગારવું.

गर्ता સ્ત્રી. ખાડો.

गृध्रराज પુ. ગીધ પક્ષિયોનો રાજા જટાયુ.

गुप्त (**गुह्** નો કર્મણિ ભૂત કૃદંત) છુપાવેલું, ઢાંકેલું.

जव પુ. ઉતાવળ; ત્વરા.

दुःखित વિશે. દુઃખી, દિલગીર.

दृश्य વિશે. દશ્ય; દેખાય એવું.

देवदारु પુ. દેવદાર.

द्रुतम् (અવ્યય) જલદી, તરત.

पुत्रीकृत વિશે. (**पुत्र** દીકરો. અને **कृत** કરેલું.) દીકરા તરીકે માનેલું, દત્તક કરેલું.

पुरः (અવ્યય) સન્મુખ, આગળ.

पुष्पधारिन् વિશે. પુષ્પ ધારણ કરનારૂં, ફુલવાળું.

पुर् ગ. ૧૦ પૂરવું; ભરવું.

प्रदेय વિશે. દેવા યોગ્ય. લગ્નમાં આપવા યોગ્ય.

प्रभव પુ. ઉત્પત્તિ ઉત્પત્તિ-સ્થાન.

प्रियतमा વિશે. સૌથી પ્રિય સ્ત્રી, વહાલામાં વહાલી.

प्रियाप्रवृत्ति (प्रिया વહાલી અને प्रवृत्ति ખબર.) વહાલીની ખબર.
भिक्षा સ્ત્રી. ભિક્ષા.
भिरू વિશે. સ્ત્રી. બીકણ (સ્ત્રી)
मदिराक्षी સ્ત્રી. વહાલી, મનોહર આંખવાળી.
मधुकर પુ. મધ કરનારો, ભમરો.
रथ्य પુ. ઘોડો.
वि (ઉપ.)+रम् પરસ્મૈ. થોભવું; અટકવું.
रीत्ति સ્ત્રી. રીત.
लतागृह ન લતામંડપ, વેલનો માંડવો.
वरतनु વિશે. સુંદર અંગવાળું, ખુબસુરત.
वशा સ્ત્રી. પત્ની; સાથેની સ્ત્રી.
वास પુ. રહેઠાણ.
विप्रिय વિશે. અપ્રિય,
विप्रिय ન. વાંક.
वीथि સ્ત્રી શેરી, રસ્તો.
वृषभध्वज પુ. શિવ. [યોગ્ય.
व्याख्येन વિશે. અર્થ કરવા
शिवालय ન. શિવનું દેહેરૂં.
संगत ન. સંગતિ; દોસ્તી,
संगम પુ. સંગમ.
संगमोत्सुक વિશે. મળવાને આતુર.
सारङ्ग પુ. એક જાતનું પક્ષી.
साहस ન. સાહસ કર્મ.
स्त्री रत्न ન. રત્નરૂપ સ્ત્રી.
स्वादु વિશે સ્વાદિષ્ટ.

વાક્ય.

इदमासनमलंक्रियतां भवता ।
मृगस्य जवस्याक्षमवेवामी रथ्याधावन्ति ।
अनया रीत्या व्याख्येयोऽयं ग्रन्थः ।
वत्स विरमास्मात् साहसात् ।
अमू तौ तरू यौ ह्योऽपश्यम् ।
अस्मै विदुषे ब्राह्मणाय दक्षिणां प्रयच्छ ।
अनयोः कन्ययोः संगतं मे रोचते ।
*इमं सारङ्गं प्रियाप्रवृत्तयेऽभ्यर्थये ।

---

* આ નીશાની જે જે વાક્યો ઉપર મૂકેલી છે, તે તે વાક્યો એક રાજાનાં બોલેલાં છે. એ રાજા પોતાની પ્રિય પત્ની સાથે એક કુંજમાં વિહાર કરતો હતો, તેવામાં કોઇ

+अयं स ते तिष्ठति संङ्गमोत्सुको
विशङ्कसे भीरु यतोऽवधीरणाम् ।
‡ अमुं पुरः पश्यसि देवदारुं
पुत्रीकृतोऽसौ वृषभध्वजेन ।

* स्त्री रत्नेषु ममोर्वशी प्रियतमा यूथे तवेयं वशा ।
* मधुकर मदिराक्ष्याः शंस तस्याः प्रवृत्तिम् ।
वरतनुरथवासौ नैव दृष्टा त्वया मे ।
हंस प्रयच्छ मे कान्तां गतिरस्यास्त्वया हृता ।

अस्मिन् नेव लतागृहे त्वमभवः ।
अस्यैवासीन् महति शिखरे गृध्रराजस्य वासः ।
मनोहरा अमी वृक्षा दृश्यन्ते पुष्पधारिणः ।
अगच्छदमुया वीथ्या दास्यमू द्रुतमावय ।

कृतं किमेभिस्तव विप्रियं यद्-
निष्टमेषामसि कर्तुमुद्यतः ।
पादानमीषां प्रणतो यतोऽसौ
भङ्क्ते ततोऽमीभिरमुष्य कार्यम् ।

पुर्यां पुराऽस्यां किल कालिदासो
नाम्नाऽभवद्यो न्यवत् कवीशः ।
यदि प्रसन्ना भगवतीमं वरं याचे ।

अस्मिँल् लोके*यत् क्रियते तस्य फल ममुष्मिँल् लोके नुभूयते ।

ચમત્કારી યોગે કરીને, તે એકાએક અલોપ થાય છે. તેની શોધમાં તે જંગલનાં પશુ પક્ષીને તેની ખબર પૂછતો ફરે છે. આ ચિન્હનું બીજું વાક્ય હાથી પ્રત્યે કહેલું છે.

\+ કદાચ મને એ અંગીકાર નહિ કરે, એવી ધાસ્તી રાખતી કુમારિકા પ્રત્યે તેના પ્રિયતમનું આ બોલવું છે.

‡ શિવને વહાલા એક ઝાડ વિષે, એક જણનું બીજા પ્રત્યે, આ કહેવું છે.

* દંત્ય વ્યંજન પછી ल् આવ્યો હોય તો દંત્યનો ल् થાય છે; પરંતુ, જો न् પછી ल् આવ્યો હોય, તો न् બદલે અનુનાસિક ल् થાય છે; અર્થાત્; न् ની પહેલાંના અક્ષર ઉપર અર્ધ અનુસ્વાર મૂકાય છે; તથા न् ને ઠેકાણે ल् થાય છે.

एभिर्वचोभिः सान्त्वय मे दुःखितां मायाम् ।
हे सीते पुत्राविमौ ते ।

આ મારી ચોપડી છે.
આ માણસો પોતાના રાજાની જીતથી ખુશ થાય છે.
આ છોકરીઓ નૃત્ય શીખે છે.
આ ગામોમાં બહુ વિદ્વાનો છે.
હું આ આંખોએ દેખતો નથી.
આ ઝાડ ઉપર વાંદરો છે.
આ નદીઓમાં બહુ પાણી છે.
આ પર્વતો ઉપરથી બહુ પથ્થરો પડેલા છે.
મેં આ લાકડીયો વડે ચોરને માર્યો.
મેં આ સ્ત્રીઓને શિવના દેહેરામાં જોઇ.
આ નદિયોનાં ઉત્પત્તિસ્થાન હિમાલયમાં છે.
આ છોકરાઓને અને પેલી છોકરિયોને કેટલાક લાડુ આપો.
અમે પેલા પર્વતના શિખરપરથી ઉતરતો વાઘ જોયો.
મેં મારૂં સોનું આ (બે) ચોરો પાસેથી બચાવ્યું.
રણસંગ્રામમાંથી દોડતા તેં સીપાઇને મેં જોયો હતો.
મુસાફર પેલા માર્ગથી ગયો.
માટીથી આ (બે) ખાડા પૂરો.
કંજુસ માણસની પાસેથી હું ભિક્ષાની આશા રાખતો નથી.
આ નદીથી રાજાનો મેહેલ (બે) કોશ છે.
તે સ્વાદિષ્ટ કેરી મને આપ.
આ હરણ વડે શો અપરાધ કરાયો ?
આ (બે) નદીઓનો સંગમ પવિત્ર છે.
આ વસ્ત્ર વડે ઢંકાએલો હું અદ્દશ્ય થાઉં છું.
આ (બે) કન્યાઓ પણ લગ્નમાં આપવા યોગ્ય છે.

સવાલ.

૧. ક્યાં સર્વનામનાં રૂપ કેવળ વિલક્ષણ થાય છે ?

૨. **अदस्** અને **इदम्** ત્રિ., તથા **अस्मद्** અને **युष्मद्** ના રૂપ આપો.

૩. **अदस्** નાં રૂપ બનાવવાની ટુંકી રીત લખો.

૪. દંત્ય વ્યંજન પછી ल् આવે તો સંધિ શી થાય ?

पाठ ३२.

विद्वत्वं च नृपत्वं च नैव तुल्यं कदाचन ।
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥
वरमेको गुणी पुत्रो न च मूर्खशतान्यपि ।
एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न च तारागणोऽपि च ॥
*एकेनापि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना ।
वासितं तद्वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥
उत्सवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे शत्रुविग्रहे ।
राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥
दुर्जनः प्रियवादी च नैतद्विश्वासकारणम् ।
मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे हृदये तु हलाहलम् ॥
दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालंकृतोऽपि सन् ।
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥
कुलीनैः सह संपर्कं पण्डितैः सह मित्रताम् ।
ज्ञातिभिश्च समं मेलं कुर्वाणो न विनश्यति ॥
यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवं परिषेवते ।
ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव च ॥
पादपानां भयं वातः पद्मानां शिशिरो भयम् ।
पर्वतानां भयं वज्रः साधूनां दुर्जनो भयम् ॥
तस्मात् स्वविषये रक्षा कर्तव्या भूति मिच्छता
यज्ञैर्नावाप्यते स्वर्गो रक्षणात् प्राप्यते यथा ॥
यथा फलानां पक्वानां नान्यत्र पतनाद् भयम् ।
एवं नरस्य जातस्य नान्यत्र मरणाद्भयम् ॥

न भितो मरणादस्मि केवलं दूषितं यशः ।
विशुद्धस्य हि मे मृत्युः पुत्रजन्मसमः किल ॥

---

* एक सर्वनाम छे, तेनां सर्व जेवां रूप थाय छे.

अपापानां कुले जाते मयि पापं न विद्यते ।
यदि संभाव्यते पापमपापेन च किं मया ॥

अर्थमनर्थं भावय नित्यं नास्ति ततः सुखलेशः सत्यम् ।
पुत्रादपि धनभाजां भीतिः सर्वत्रैषा विहिता रीतिः ॥
का तव कान्ता कस्ते पुत्रः संसारोऽयमतीव विचित्रः ।
कस्य त्वं वा कुत आयातस्तत्त्वं चिन्तय तदिदं भ्रातः ॥
शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ मा कुरु यत्नं विग्रहसंधौ ।
भव समचित्तः सर्वत्र त्वं वाञ्छस्यचिराद्यदि सत्त्वम् ॥

महता पुण्यपण्येन क्रीतेयं *कायनौ स्त्वया ।
पारं दुःखोदधेर्गन्तुं तर यावन्न भिद्यते ॥

धैर्यं यस्य पिता क्षमा च जननी शान्तिश्चिरं गेहिनी
सत्यं सूनुरयं दया च भगिनी भ्राता मनःसंयमः ।
शय्या भूमितलं दिशोऽपि वसनं ज्ञानामृतं भोजन-
मेते यस्य कुटुम्बिनो वद सखे+कस्माद् भयं योगिनः ॥

विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा
सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।
यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ
प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥

आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महारिपुः ।
नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति ॥

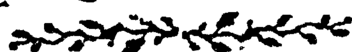
* नौ શબ્દનાં રૂપ, સંધિના નિયમો પ્રમાણે, પાઠ ૨૫ ને મથાળે આપેલા સામાન્ય પ્રત્યયો લગાડવાથી થાય છે.

\+ આ શબ્દનાં રૂપો બહુ નિયમ વિરુદ્ધ થાય છે.

अस्ति ब्रह्मारण्ये कर्पूरतिलको नाम हस्ति । तमवलोक्य सर्वे शृगालाश्चिन्तयन्ति स्म । यद्ययं केनाप्युपायेन म्रियते तदास्माकमेतद्देहेन मासचतुष्टयस्य भोजनं भविष्यति । तत्रैकेन वृद्धशृगालेन प्रतिज्ञातम् । मया बुद्धिप्रभावादस्य मरणं साधयितव्यम् । अनन्तरं स वञ्चकः कर्पूरतिलकसमीपं गत्वा साष्टांङ्गपातं प्रणम्यावदत् । देव दृष्टिप्रसादं कुरु । हस्ती ब्रूते । कस्त्वम् । कुतः समायातः । सोऽवदत् । जम्बूकोऽहं सर्वैर्वनवासिभिः पशुभिर्मिलित्वा भवत् सकाशं प्रस्थापितो यद्विना राज्ञाऽवस्थातुं न युक्तं, तदत्राटवी राज्ये ऽभिषेक्तुं भवान् सर्वस्वामिगुणोपेतो निरूपितः । तद् यथा लग्नवेला न विचलति तथा कृत्वा सत्वरमागम्यतां देवेन इत्युक्त्वोत्थाय चलितः । ततोऽसौ राज्यलोभाकृष्टः कर्पूरतिलकः शृगालवर्त्मना धावन् महापङ्के निमग्नः । ततस्तेन हस्ति नोक्तम् । सखे शृगाल किमधुना विधेयम् । पङ्के निपतितोऽहं म्रिये । परावृत्य पश्य । शृगालेन विहस्योक्तम् । देव मम पुच्छकावलम्बनं कृत्वोत्तिष्ठ । यन् मद्वचसि प्रत्ययः कृतस्तदनुभूयतामशरणं दुःखम् ।

સંસ્કૃત ગુજરાતી શબ્દકોશ.

अ.

अकाल (अ+काल) પુ. અયોગ્ય વખત.

अक्षमा સ્ત્રી. અદેખાઈ; હરીફાઇ.

अक्षर વિશે. પુ. ન. બદલાય નહિ એવું; અવિકારી; સ્થિર; નિત્ય.

अखिल વિશે. પુ. ન. બધું, સઘળું.

अगद પુ. ઓસડ.

अग्नि પુ. અગ્નિ, દેવતા.

अग्र ન. અગ્ર, ટોચ.

अङ्गल પુ. ઇંગ્રેજ.

अङ्गलभूमि સ્ત્રી. ઇંગ્લાંડ.

अचिरात् (અવ્યય) જલદી.

अज પુ. બકરો.

अज्ञान ન. અજ્ઞાન.

अट् ગ. ૧, પરસ્મૈ આંટો મારવો, ભટકવું, ભમવું.

अटवी સ્ત્રી. જંગલ, વન.

अतः (અવ્યય) આથી, તેથી.

अतिथि પુ. પરોણો.

अतीव (અવ્યય) અત્યંત.

अत्यय પુ નાશ; જવું તે.

अत्र (અવ્યય) અહિં.

अथवा (અવ્યય) અથવા, કે કિંવા.

अद् ગ. ૨, પરસ્મૈ. ખાવું.

अद्य (અવ્યય) આજ.

अधमर्ण પુ. ચરજદાર; દેવાદાર.

अधर्म પુ. પાપ.

अधिपति પુ. અધિપતિ, ઉપરી.

अधुना (અવ્યય) હવણાં.

अध्ययन ન. અધ્યયન, અભ્યાસ.

अध्युषितस् વિશે, વસેલું, રહેલું.

अध्रुव વિશે. અનિશ્ચિત.

अध्वखेद પુ. (अध्वन् પુ. રસ્તો, અને खेद પુ. થાક, મુસાફરીનો થાક.

अनन्तरम् અવ્યય) તરત.

अनर्थ પુ. અનર્થ, અનિષ્ટ.

अनल પુ. અગ્નિ.

अनिष्ट ન. સંકટ, અનિષ્ટ, દુઃખ.

अनुजीविन् વિશે ચાકરી કરનાર, ચાકર, સેવક, આશ્રિત.

अनुज्ञा સ્ત્રી. પરવાનગી, રજા.

अनुरञ्जन ન. મનોરંજન, પ્રસન્નતા.

अनुराग પુ. પ્રીતિ.

अनुष्ठान ન. કરવું તે; કૃત્ય; કામ.

अनृत न असत्य, જૂઠું.
(વિશે.) અસત્ય, જૂઠું.
अनेकशस् (અવ્યય) વારંવાર.
अन्तःकरण ન. અંતઃકરણ.
अन्तःपुर ન. જનાનખાતું.
अन्तरात्मन् પુ. અંદરનો જીવ, આત્મા,
अन्न ન. અન્ન.
अन्यत्र (અવ્યય) અન્ય—બીજે ઠેકાણે.
अपण्डित પુ. પણ્ડિત નહી તે, મૂર્ખ.
अपराध પુ. અપરાધ, વાંક, ગુન્હો.
अपराधलव પુ. થોડો અપરાધ,
अपराधिन् વિશે. અપરાધી, ગુન્હેગાર.
अपाय પુ. અપાય, નુકસાન, હરકત.
अपि (અવ્યય) વળી, પણ.
अप्रिय વિશે. પુ. ન. અપ્રિય.
अभिधान ન નામ.
अभिभूत [अभि (ઉપ.)+भू નો ભૂ. કૃ.] હરાયલું, જિતાયલું.
अभिरुचि સ્ત્રી. રુચિ, ઇચ્છા.
अभिलाष પુ. ચાહના. ઇચ્છા.
अभिषेक પુ. અભિષેક.
अभिषेक्तुम् [अभि (ઉપ)+ સિચ્નો હે. કૃ.] અભિષેક કરવાને, રાજા બનાવવાને.

अभूमि સ્ત્રી. અવિષય, અગોચર.
अभ्युदय પુ. ઉદય, ચઢતી.
अमरावती સ્ત્રી. ઇંદ્રની રાજધાની.
अमात्य પુ. પ્રધાન.
अम्बर ન. આકાશ.
अयोध्या સ્ત્રી. અયોધ્યા.
अरण्य ન. અરણ્ય, જંગલ.
अरि પુ. શત્રુ.
अरुन्धती સ્ત્રી. વસિષ્ઠ રૂષિની સ્ત્રી.
अर्घ्य ન. અર્ધ્ય, પૂજાનો સામાન
अर्चन ન. પૂજા, અર્ચા.
अर्जुन પુ. અર્જુન.
अर्थ् ગ. ૧૦, આત્મને. -(प्र અથવા अभि ઉપસર્ગ સાથે) પ્રાર્થના કરવી, વિનવવું.
अर्थ પુ. પૈસો, ધન, વસ્તુ, બનાવ.
अर्ह् ગ. ૧. પરસ્મૈ. લાયક થવું.
अलंकार પુ. અલંકર, ઘરેણું.
अलङ्घनीय વિશે. ન. ઓળંઘાય એવું.
अलम् (અવ્યય) પૂરતું, બસ. (તૃતીયા વિભક્તિ સાથે વપરાય છે.)
अलि પુ. ભમરો.
अल्प વિશે. પુ. ન. અલ્પ, નહાનું.
अव् ગ. ૧, પરસ્મૈ. રક્ષવું.
अवकाश પુ. અવકાશ, જગ્યા.
अवचय પુ. જથો, એકઠું કરવું તે.
अवतरत् [अव (ઉપ.)+तॄ

ગ. ૧, પરસ્મૈ. નો વ. કૃ.] ઉતરતું.

अवदात વિશે. પુ. ન. સ્વચ્છ, ઉજ્જ્વ.

अवधीरणा સ્ત્રી. અવજ્ઞા.

अवन्तीસ્ત્રી. ઉજ્જયિની.

अवलोक्य [अव (ઉપ.)+लोक् નો સંબંધક ભૂ. કૃ.] અવલોકન કરીને, જોઇને.

अवस्तु ન. વસ્તુ નહી તે, મિથ્યા પદાર્થ.

अवस्त्वारोप પુ. મિથ્યા પદાર્થની કલ્પના.

अविचलित (अ+विचलित, वि+चल् નો ભૂત કૃદંત) સ્થિર; હાલેચાલે નહીં એવું.

अविश्वास्य વિશે. પુ. ન. વિશ્વાસ મૂકવાને નાલાયક, અણભરૂંસાદાર.

अशरण વિશે. પુ. ન. જેનું શરણ (રક્ષણ) કરનાર નથી તે; અનાથ.

अश्मन् પુ. પત્થર.

अश्रु ન. અશ્રુ, આંસુ

अश्व પુ. અશ્વ, ઘોડો.

अश्वपति પુ. વિશેષ નામ.

अस् ગ. ૨, પરસ્મૈ. હોવુ

अस् ગ. ૪, પરસ્મૈ. ફેંકવું. (प्र ઉપ.)+अस=प्रास् ફેંકવું. अस् (निर् (ઉપ. સાથે) વિખેરવું.

असंख्येय વિશે. પુ. ન. અસંખ્ય; અગણિત.

असत्य ન. અસત્ય, જૂઠું.

असारता સ્ત્રી, નિરૂપયોગ.

असि પુ. તરવાર.

असुर પુ. (બહુ૰) અસુર, દૈત્ય.

अस्त्र ન. અસ્ત્ર, ચમત્કારી હથિયાર.

अहित ન. હિત નહી તે, નુકશાન, ઇજા.

आ.

आकाश પુ. ન. આકાશ.

आङ्गलमौम પુ. ઇંગ્રેજ.

आचार પુ. આચાર, ચાલ, યોગ્ય વર્તણુક.

आचार्य પુ. આચાર્ય, ગુરૂ.

आज्ञा સ્ત્રી. આજ્ઞા, હુકમ.

आतप પુ. તડકો.

आत्मज પુ. દીકરો.

आत्मजा સ્ત્રી. દીકરી.

आत्मन् પુ. આત્મા, પોતે.

आत्मीय વિશે. પુ. ન. પોતાનું.

आदर પુ. આદરસત્કાર.

आदेश પુ. હુકમ.

आध्यात्मिक વિશે. પુ. ન. આધ્યાત્મિક.

आध्यान ન. ધ્યાન.

आप् મેળવવું;—प्र કે अव ઉપસર્ગ સાથે, મેળવવું, પામવું. —वि ઉપસર્ગ સાથે, વ્યાપવું.

ણવું, ઓપાવવું.
कथ् ગ. ૧૦, કથન કરવું, કહેવું.
कथम् (અવ્યય) કેમ, શી રીતે.
कथा સ્ત્રી કથા, વાત.
कदर्य પુ. કંજુસ માણસ.
कदा (અવ્યય) ક્યારે ?
कनीयस् વિશે. વધારે ન્હાનું, ન્હાનું.
कन्या સ્ત્રી. કન્યા, કુમારિકા.
कपट ન. કપટ.
कपिल પુ. વાંદરો.
कपिल પુ. એક ઋષિનું નામ.
कपोल પુ. ગાલ.
कबरी સ્ત્રી. અંબોડો, વેણી.
कम्प् ગ. ૧. આત્મને. કંપવું, હાલવું.
कमल ન. કમલ.
कर પુ. હાથ.
करभक પુ. હાથીનું બચ્ચું.
कर्ण પુ. કાન, કર્ણ રાજા.
कर्तव्य ન. કર્તવ્ય.
कर्तृ વિશે. પુ. ન. કર્તા, કરનાર.
कर्पूरतिलक પુ. વિશેષનામ.
कर्पूरतिलकसमीपम् કર્પુર તિલકની પાસે.
कर्मन् ન. કર્મ કામ.
कलङ्क પુ. કલંક, ડાઘ.
कलह પુ. કલહ, કજીયો, કંકાશ.
कला સ્ત્રી. કળા.
कलि પુ. કળિ, ટંટો.
कल्याण ન. કલ્યાણ.
कवि પુ. કવિ.
कविश પુ. (कवि અને ईश પુ. રાજા) કવિરાજ.
काञ्चन ન. સોનું.
कान्ता સ્ત્રી વહાલી, વહુ.
कान्ति સ્ત્રી. કાંતિ, શોભા.
काम પુ. ઈચ્છા.
कारण ન. કારણ.
कारागृह ન. કારાગૃહ, કેદખાનું, જેલ.
कारुणिक વિશે. પુ. ન. કરુણાયુક્ત, દયાળુ.
कारुण्य ન. કરુણા, દયા.
कार्तिक પુ. કાર્તિક મહિનો.
कार्य ન. કાર્ય કામ.
काल પુ. કાળ, વખત.
काश् ગ. ૧, આત્મને.—प्र(ઉપ.) સાથે, પ્રકાશવું, ચળકવું.
काष्ठ ન. કાષ્ઠ, લાકડું.
कासार પુ. તળાવ.
किङ्कर પુ. ચાકર.
किन्तु (અવ્યય) પરંતુ, પણ.
किरि પુ. ભુંડ
किल (અવ્યય) ખરેખર.
कीचक પુ. વિરાટ રાજાનો સેનાપતિ.
कीर्ति સ્ત્રી. કીર્તિ.

कुटुम्बिन् પુ. કુટુંબનું માણસ.
कुण्ठित (कुण्ठ् નો ભૂ. કૃ.) અટકાવાયલું, ખળાયલું.
कुतः (અવ્યય) ક્યાંથી.
कुत्र (અવ્યય) ક્યાં.
कुप् ગ. ४, પરસ્મૈ. કોપ કરવો, ગુસ્સે થવું.
कुमारी સ્ત્રી. કુંવારી, કુમારીકા.
कुम्भकार પુ. કુંભાર.
कुरु પુ. (બહુ.) એક દેશનું નામ.
कुर्वन् (कृ નો પરસ્મૈ. વ. કૃ.) કરતું.
कुर्वाण (कृ નો આત્મને. વ. કૃ.) કરતું.
कुलीन વિશે. કુળવાન.
कुश પુ. રામના પુત્રનું નામ.
कुशलिन् વિશે. કુશળ, સુખી.
कुस् ગ. ४, પરસ્મૈ. ભેટવું.
कुसुम ન. ફુલ
कूप પુ. કુવો.
कूर्म પુ. કાચબો.
कृ કરવું,–अधि ઉપસર્ગ સાથે, અધિકાર આપવો, ઠરાવવું; अलम्+कृ અલંકૃત કરવું, શણગારવું.
आविस्+कृ (आविष्कृ) દેખાડવું, બતાવવું.
कृत (कृ નો ભૂ. કૃ.) કરાયલું.
कृतज्ञता સ્ત્રી. કૃતજ્ઞતા.
कृति સ્ત્રી. કૃત્ય, કામ.
कृते (અવ્યય) માટે, સારૂ, વાસ્તે
कृपा સ્ત્રી. કૃપા, મહેરબાની.
कृष् ગ. १, પરસ્મૈ. અથવા ગ. ६, ઉભય, આકર્ષણ કરવું; ખેડવું,
कृषीवल પુ. ખેડુત.
कृष्ण પુ. કૃષ્ણ.
क्लृप् ગ. १. આત્મને, સમર્થ થવું.
केवल વિશે. પુ. ન. કેવળ.
केवलम् (અવ્યય કેવળ, માત્ર.
कैकेयी સ્ત્રી. દશરથ રાજાની એક સ્ત્રીનું નામ.
कोश પુ. ભંડાર.
कौमुदी સ્ત્રી. ચંદની.
कौशल ન. કુશળતા, હોશિયારી, પ્રવીણતા.
कौशाम्बी સ્ત્રી. એક શહેર.
कौशिक પુ. કુશ ગોત્રનો પુરૂષ.
क्रमेण (क्रम શબ્દની તૃતીયાનું એકવચન) ધીમે ધીમે, આસ્તે.
क्रीड् ગ. १, પરસ્મૈ. ક્રીડા કરવી, ખેલવું, રમવું.
क्रीडा સ્ત્રી. ક્રીડા, રમત.
क्रीत (क्री નો ભૂ કૃ.) વિક્રયવકરાથી લીધેલું, ખરીદાયલું.
क्रुध् ગ. ४, પરસ્મૈ. ક્રોધ કરવો, ગુસ્સે થવું.
क्रोध પુ. ક્રોધ.

क्रोश પુ. કોસ, ગાઉ.

क्लेश પુ. ક્લેશ, દુઃખ.

क्व (અવ્યય) ક્યાં ?

क्षम् ગ. ૧. આત્મને. ક્ષમા કરવી; માફ કરવું. ખમવું.

क्षम् (**क्षाम्**) ગ. ૪. પરસ્મૈ. ક્ષમા કરવી; માફ કરવું.

क्षमा સ્ત્રી. ક્ષમા. માફી.

क्षयिन् વિશે. પુ. ન. ક્ષય થતું, ઓછું થતું.

क्षल् (**क्षाल्**) ગ. ૧૦, ધોવું.

क्षल् ગ.૧૦,—(**प्र** ઉપ. સાથે) પખાળવું, ધોવું.

क्षि (**क्षय्**) ગ. ૧, પરસ્મૈ. ક્ષય થવો, ઘસાઇ જવું.

क्षिप् ગ. ૬. ઉભય, ફેંકવું.

क्षुद्र વિશે. ક્ષુદ્ર, તુચ્છ, હલકું.

क्षुभ् ગ. ૪, પરસ્મૈ. ખળભળવું, ગભરાવું.

क्षुधित વિશે. પુ. ન. ક્ષુધિત; ભૂખ્યો.

क्षेत्र ન. ક્ષેત્ર, ખેતર.

क्षेत्रगामिन् વિશે. પુ. ન. તીર્થ ભણી જતું.

ख.

खञ्ज પુ. લંગડો માણસ.

खड्ग પુ. ખડગ, તરવાર.

खन् ગ. ૧, ઉભય, ખણવું, ખોદવું—**उद्** સાથે, ખોદવું.

खनित्र ન. કોદાળો.

खल પુ. લુચ્ચો.

ग.

गङ्गा સ્ત્રી. ગંગા નદી.

गच्छत् (**गम्** ગ. ૧, પરસ્મૈ. નો વ. કૃ.) જતું.

गज પુ. હાથી.

गण् ગ. ૧૦, ગણવું, ધારવું, ગણકારવું.

गत (**गम्** નો ભૂ. કૃ.) ગયેલું.

गति સ્ત્રી. ગતિ.

गन्तृ વિશે. પુ. ન. ગમન કરનાર, જનાર.

गन्धर्व પુ. ગંધર્વ, સ્વર્ગમાં રેહેનારા દેવોની એક જાત.

गम् [**गच्छ्**] પરસ્મૈ. ગમન કરવું, જવું;—**अधि** સાથે, મેળવવું;—**अनु** સાથે, અનુસરવું, પાછળ જવું;—**अव** સાથે, જાણવું;—**निर्** સાથે, નિકળવું;—**शरणम्** કે **वशम्** સાથે શરણે જવું, તાબે થવું;—**सम्** સાથે (આત્મને.) એકઠા મળવું;—**प्रति**+**आ** (ઉપ) સાથે, પાછા આવવું.

गमन ન. ગમન, જવું.

गर्ता સ્ત્રી. ખાડો.
गर्ह्य વિશે. પુ. ન. નિંદવા લાયક.
गल् ગ. ૧, પરસ્મૈ. ગળવું, ટપકવું.
गल्भ् ગ. ૧, આત્મને—प्र સાથે, બડાઇ મારવી.
गात्र ન. અવયવ;
गान ન. ગાયન.
गाह् ગ. ૧, આત્મને.—अव સાથે, ન્હાવું. (વૈયો.
गायक પુ. ગાયન કરનાર, ગ-
गिरि પુ. ગિરિ, પર્વત.
गीत ન. ગીત.
गुण પુ. ગુણ.
गुणज्ञ વિશે. પુ. ન. (गुण ગુણ, અને ज्ञा જાણવું) ગુણ જાણનાર.
गुणवत् વિશે. ગુણવાન.
गुणिन् વિશે. ગુણી, ગુણવાન.
गुरु વિ. ગુરૂ, લાંબુ.
गुरु પુ. ગુરૂ, આચાર્ય, પૂજ્ય માણસ.
गृध्रराज પુ. ગીધ પક્ષિયોનો રાજા જટાયુ, જે દશરથનો મિત્ર થાય.
गृह ન. ઘર.
गेहिनी સ્ત્રી. વહુ.
गै ગ. ૧, પરસ્મૈ. ગાવું.
गोत्र ન. ગોત્ર.
गोदावरी સ્ત્રી. ગોદાવરી નદી.
गोप પુ. ગોપ, ગોવાળ.
गोष्ठ પુ. ન. ગાયનો કોઢ.
ग्रथन ન. ગુંથવું તે.
ग्रन्थ પુ. ગ્રંથ, પુસ્તક.
ग्रहण ન. ગ્રહણ કરવું તે, પકડવું તે.
ग्राम પુ. ગામ.
ग्रीष्म પુ. ગ્રીષ્મઋતુ, ઉન્હાળો.

घ.

घट પુ. ઘડો [કરવું.
घुष् ગ. ૧૦, જાહેર
घृत ન. ઘી.

च.

च (અવ્યય) અને.
चकोर પુ. ચકોર પક્ષી.
चक्र ન. ચક્ર, પૈડું.
चक्षुस् ન. ચક્ષુ, આંખ.
चञ्चल વિશે. પુ. ન. ચંચળ, ચપળ.
चण्ड વિશે. પુ.ન. પ્રચંડ, ઉગ્ર.
चन्द्र પુ. ચંદ્ર.
चन्द्रापीड પુ. એક રાજ-પુત્રનું નામ.
चर् ગ. ૧, પરસ્મૈ. ચાલવું; —आ સાથે, આચરણ કરવું.
चरित ન. ચરિત્ર.
चर्म ન. ચામડું.

चल् ગ. ૧, પરસ્મૈ ચાલવું, ચળવું.

चातुर्य ન. ચતુરાઇ.

चाप પુ. કામઠું.

चारु વિશે. પુ. ન સુંદર.

चित्त ન. ચિત્ત.

चित्रकूट પુ. એક પહાડનું નામ.

चिन्त् ગ. ૧૦, ચિંતન કરવું, વિચારવું.

चिन्ता સ્ત્રી. ચિંતા, ફિકર.

चिन्तित (चिन्त् નો ભુ કૃ.) ચિંતન થએલું, વિચારાયલું.

चिर વિશે. પુ. ન. ચિરકાળ- લાંબા વખતનું.

चिरम् (અવ્યય) ચિરકાળ, લાંબા વખત સુધી.

चिह्न ન ચિન્હ.

चुर् (चोर्) ગ. ૧૦, ચોરવું.

चोदयत् (चुद् ગ. ૧૦. નો વર્તમાન કૃદંત પ્રેરતું, હાંકતું.

चोर પુ. ચોર.

चौर्य ન. ચોરી.

छ.

छन्दस् ન. છંદ, વેદ.

छन्न (छद् નો કર્મણિ ભુત કૃદંત) ઢાંકેલું, સંતાડેલું.

छात्र પુ. વિદ્યાર્થી, શિષ્ય.

छाया સ્ત્રી. છાયા.

छिद् (કર્મણિપ્રયોગમાં) કપાવું.

ज.

जगत् ન. જગત.

जगत्कर्तृ પુ. જગતનો રચનાર, પરમેશ્વર.

जन् (जा) ગ. ૪. આત્મને. જન્મવું, ઉત્પન્ન થવું.

जन પુ.(એક.) જણ,માણસ,લોક.

जनक પુ. બાપ; સીતાનો બાપ.

जननी સ્ત્રી. મા.

जम्बूक પુ. શિયાળ.

जयत् (जि ગ. ૧, પરસ્મૈ. નો વ. કૃ.) જીતતું, વિજયી.

जयन्त પુ. ઇંદ્રનો પુત્ર.

जरठ પુ. ઘરડો પુરૂષ.

जरा સ્ત્રી. ઘડપણ.

जल ન. જળ, પાણી.

जल्प् ગ. ૧, પરસ્મૈ. બડબડવું.

जव પુ. ઉતાવળ, ત્વરા.

जाड्य ન. આળસ, સુસ્તી.

जात (जन् નો ભૂ. કૃ.) જન્મેલું.

जाति સ્ત્રી. જાતિ.

जामातृ પુ. જમાઇ.

जायापती પુ. (દ્વિ.) વરવહુ.

जाल ન. જાળ, પાશ.

जाल्म પુ. લુચ્ચો, ઠગ.

जि ગ. ૧, પરસ્મૈ. જય પામવો, જિતવું;-वि સાથે,(આત્મને.) વિજય કરવો, જિતવું.

जिव्हा સ્ત્રી. જીભ.
जिव्हाग्र ન. (जिव्हा સ્ત્રી. જીભ, અને अग्र ન. ટોચ) જીભનું ટેરવું.
जीर्ण (जॄ નો ભૂ. કૃ.) જીર્ણ.
जीव् ગ. ૧. પરસ્મૈ. જીવવું.
जीव પુ. જીવ.
जीविका સ્ત્રી. ઉપજીવિકા.
जीवित ન. જીવત. જીંદગી.
जेतृ વિ. પુ. ન. જિતનાર.
ज्ञा જ્ઞાન થવું. જાણવું.
ज्ञाति પુ. સગો.
ज्ञान ન. જ્ઞાન.
ज्ञानामृत ન. (ज्ञान ન. જ્ઞાન, અને अमृत ન. અમૃત) જ્ઞાનરૂપી અમૃત.
ज्यायस् વિશે. વધારે મોટું મોટું.
ज्योत्स्ना સ્ત્રી. ચંદની.

ड.

डिम्भ પુ. બાળક.
डी ગ. ૧. આત્મને. ઉડવું.

त.

तड् (ताड्) ગ. ૧૦, તાડન કરવું, મારવું.
तडाग પુ. તળાવ.
तण्डुल પુ. ચોખા.
ततः (અવ્યય) તેથી, પછી.
तत्त्व ન. તત્વ.
तत्र (અવ્યય) ત્યાં.
तथा (અવ્યય) તે પ્રમાણે.
तदा (અવ્યય) ત્યારે.
तनय પુ. તનય. દીકરો.
तनु વિશે. પુ. ન. સ્ત્રી. નાનું, થોડું.
तन्त्र् ગ. ૧૦ સંભાળવું, રક્ષણ કરવું.
तप् ગ. ૧, પરસ્મૈ. તપવું.
तपस् ન. તપ.
तमस् ન. તમ, અંધારું.
तमिस्रा સ્ત્રી. રાત.
तरु પુ. ઝાડ
तस्थिवस् વિશે. પુ, ન ઉભેલું
ताडन ન. મારવું તે.
तारक ન. તારો.
तारागण પુ. (तारा સ્ત્રી. તારો અને गण પુ. જથો.) તારાનો જથો.
तालु ન. તાળવું.
तिल પુ. તલ.
तीर ન. તીર, તડ, કાંઠો.
तु (અવ્યય) પરંતુ, પણ, તો પણ, (વાક્યની શરૂઆતમાં વપરાતો નથી). (દુઃખ દેવું.
तुद् ગ. ૬, ઉભય, કનડવું,
तुल् (तोल्) ગ. ૧, તોલવું.
तुल्य વિશે. પુ. ન. તુલ્ય, સરખું.

तुष् ગ. ૪, પરસ્મૈ. સંતોષ પામવો, ધરાવવું.
तूल પુ. કપાસ, રૂ.
तूष्णीम् (અવ્યય) મૂગાં, શાંતતાથી.
तृण ન. તરણું, તણખલું.
तृषित વિશે. પુ. ન. તરસ્યું.
तृष्णा સ્ત્રી. તૃષ્ણા, તરસ, ઇચ્છા, લોભ.
तॄ ગ. ૪, પરસ્મૈ. તરવું, ઓળંગવું,– **अव** સાથે, ઉતરવું.
तेजस् ન. તેજ.
त्यज् ગ. ૧, પરસ્મૈ. તજવું.
त्याग પુ. ત્યાગ.
त्वर् ગ. ૧. આત્માને. ઉતાવળ કરવી, અધીરા થવું.
त्वष्टृ પુ. વિશ્વકર્મા, દેવોનો શિલ્પી.

द.

दक्ष વિશે પુ. ન. ઉદ્યોગી, ખંતીલો, મહેનતુ.
दक्षिणा સ્ત્રી. દક્ષિણા.
दण्ड् ગ. ૧૦, દંડવું, સજા કરવી.
दण्ड પુ. લાકડી; શિક્ષા.
दण्डका સ્ત્રી. એ નામનું વિંધ્યાચળ ઉપરનું જંગલ
दरिद्र વિશે. પુ. ન. દરિદ્રી, ગરીબ.
दर्शन ન. દર્શન, દેખાવ.
दर्शनीय વિશે. પુ. ન. દર્શન કરવા યોગ્ય, ખુબસુરત.
दशरथ પુ. સૂર્યવંશી રાજા, રામનો બાપ.
दह् ગ. ૧, પરસ્મૈ. દાહ થવો, દાઝવું, બાળવું.
दा (કર્મણિરૂપ **दी**) દાન કરવું, આપવું.
दा (**यच्छ्**) ગ. ૧, પરસ્મૈ. દાન કરવું. આપવું,—**प्रति** સાથે, બદલે આપવું;
दा प्र સાથે, આપવું, દાન કરવું.
दातृ વિશે. પુ. ન. દાતા, દાતાર, આપનાર.
दारिद्र्य ન. દળદર, ગરીબપણું.
दारुण વિશે. પુ. ન. ભયંકર, ઘોર.
दासजन પુ. (**दास** પ્ર. દાસ, અને **जन** પુ. જણ, માણસ.) દાસ, ચાકર માણસ.
दासी સ્ત્રી. દાસી.
दिन ન. દિવસ.
दिवा (અવ્યય) દિવસે.
दिवौकस् પુ દેવ.
दिश् સ્ત્રી. દિશા.
दिश् ગ. ૬, ઉભય, દેખાડવું, બતાવવું;–**आ** સાથે, ફરમાવવું; –**उप** સાથે, ઉપદેશ કરવો, સમજાવવું, શિખવવું;

—निर् સાથે બતાવવું, દેખાડવું.
दीन વિશે, પુ. ન. દીન, ગરીબ.
दीप પુ, દીવો.
दीर्घ વિશે. પુ. ન. દીર્ઘ, લાંબું.
दुःख ન. દુઃખ.
दुःखित વિશે. પુ. ન. દુઃખી.
दुःखोदधि પુ. (दुःख ન. દુઃખ, અને उदधि પુ. સમુદ્ર.) દુઃખનો દરિયો.
दुराचार પુ. દુષ્ટ આચાર, ખરાબ ચાલ.
दुराप વિશે. પુ ન. દુર્લભ, મુશ્કેલીથી મળી શકે એવું.
दुर्ग ન. સંકટ.
दुर्गा સ્ત્રી. દુર્ગા, દેવીનું નામ.
दुर्जन પુ. દુર્જન, ખરાબ માણસ.
दुर्दशा સ્ત્રી. અવદશા, માઠી હાલત.
दुर्भिक्ष ન. દુકાળ.
दुर्वासस् પુ. દુર્વાસા ઋષિ.
दुष्कृत ન. દુષ્કૃત, દુષ્ટ કામ.
दुष्कृति સ્ત્રી ખરાબ ચાલ.
दुष्ट (दुष् ગ. ૪. પરસ્મૈ. નો ભૂ. કૃ.) દુષ્ટ.
दुहितृ સ્ત્રી. દીકરી.
दूत પુ દૂત, જાસુદ.
दूर વિશે. પુ. ન. દૂર.
दूरम् (અવ્યય) દૂર.
दूषित (दूष् નો ભૂ. કૃ) દોષવાળું, અપવિત્ર કરાયલું.
दृढम् (અવ્યય) દૃઢ, મજબુત રીતે.
दृश् (पश्य् ગ) ૧, પરસ્મૈ. દર્શન કરવું, જોવું.
दृशद् સ્ત્રી. પત્થર.
दृष्ट (दृश् નો ભુ. કૃ.) દીઠેલું.
दृश्य વિશે. દૃશ્ય, દેખાય એવું.
दृष्टिप्रसाद પુ, (दृष्टि સ્ત્રી. નજર, प्रसाद પુ. મહેરબાની) જોવાની મહેરબાની, નિશ્રા.
दॄ (दार्) ગ. ૧૦, ફાટવું.
देव પુ. દેવ, ઇશ્વર.
देवता સ્ત્રી. દેવ.
देवदत्त પુ. વિશેષ નામ.
देवदारु પુ. દેવદાર
देवायतन ન. દેવાલય, દેવળ.
देवी સ્ત્રી. દેવી.
देवृ પુ. દિયર.
देश પુ. દેશ.
देह પુ. દેહ.
दैन्य ન. દીનપણું, ગરીબપણું, હલકાપણું.
दैव ન. દૈ, નશીબ.
द्यावापृथिवी સ્ત્રી. (દ્વિવચનમાં) આકાશ અને પૃથ્વી.
द्युत् ગ. ૧, આત્મને. પ્રકાશવું.
द्रव्य ન. દ્રવ્ય, ધન.

द्रष्टृ વિશે. પુ. ન. દર્શન કરનાર જોનાર.
द्रु ગ ૧, પરસ્મૈ. ગળવું, પિગળવું, દયાથી પિગળવું.
द्रुतम् (અવ્યય) જલદી, તરત.
द्रुह् ગ. ૪, પરસ્મૈ. દગો દેવો.
द्वारका સ્ત્રી. એક શેહેરનું નામ.
द्विज પુ. બ્રાહ્મણ.
द्वीप પુ. દ્વીપ, બેટ, ખંડ.
द्वेष्टृ પુ. દ્વેપ કરનાર, શત્રુ. (વિ. પુ. ન)

ध.

धन ન. ધન.
धनपति પુ. કુબેર.
धनसम्पन्न વિશે. પુ. ન. સ્ત્રી. ધનાઢ્ય.
धनिक પુ. ધનિક, ધનાઢ્ય. (વિ. પુ. ન.)
धनुस् ન. ધનુષ્ય, કામઠું.
धर्म પુ. ધર્મ, ફરજ.
धा (धी કર્મણિ પ્રયોગમાં)—अभि સાથે બોલાવવું, નામ દેવું—આપવું;—नि સાથે, મૂકવું.
धातृ પુ. પેદા કરનાર, પરમેશ્વર.
धान्य ન. ધાન્ય, અનાજ.
धार्तराष्ट्र પુ. ધૃતરાષ્ટ્રનો પુત્ર.
धाव् ગ. ૧, પરસ્મૈ ધાવું, દોડવું.
धीमत् વિશે. પુ. ન. ડાહ્યું, બુદ્ધિમાન.
धीर ગ. ૧૦,—अव સાથે, તિરસ્કારવું.
—र વિશે. પુ. ન. ધીર, ધૈર્યવાન્, હિંમતી.
धीर પુ. ધૈર્યવાન્ માણસ, ડાહ્યો માણસ,
धूर्जटि પુ. શિવ.
धृ ગ. ૧૦, ધારણ કરવું, દેણદાર હોવું.
धृ ગ. ૧, ઉભય,—उद् સાથે, ઉદ્ધાર કરવો, છોડવવું.
धृति સ્ત્રી. ધીરજ, હિંમત.
धेनु સ્ત્રી. ધેનુ, ગાય.
ध्यान ન. ધ્યાન.
ध्रुव વિશે. પુ. ન. સ્થિર.
ध्वंस् ગ. ૧. આત્મને. નાશ પામવું.
ध्वनि પુ. અવાજ, શબ્દ.

न.

न (અવ્યય) નહિ.
न कदापि (અવ્યય) કદીએ નહિ.
नख ન. નખ.
नगर ન. નગર, શહેર.
नगरी સ્ત્રી. શહેર.
नटी સ્ત્રી. નટી.
नद પુ. મોટી નદી.
नदी સ્ત્રી. નદી.
ननान्दृ સ્ત્રી. નણંદ.
नन्द् ગ. ૧, પરસ્મૈ.—अभि સાથે, ખુશી થવું, આનંદ પામવો, ચહાવું.
नन्दिनी સ્ત્રી. છોકરી.

नप्तृ પુ. દીકરાનો દીકરો, પૌત્ર.
नभस् ન. આકાશ.
नम् ગ. ૧. પરસ્મૈ. નમવું.
नम्—अव સાથે, નમવું, નમી જવું.
नमस् (અવ્યય) નમસ્કાર.
नयन ન. નયન, નેણ, આંખ.
नर પુ. નર, પુરુષ.
नल પુ. નળરાજા.
नव વિશે પુ. ન. નવું.
नश् ગ. ૪. પરસ્મૈ. નાશ પામવું.
नष्ट (नश् ને ભૂ. કૃ.) નાશ પામેલું.
नाग પુ. હાથી.
नाट् ગ. ૧૦. ભજવવું.
नाटक ન. નાટક.
नाम (અવ્યય) નામે, એટલે કે.
नामन् ન. નામ.
नायक પુ. નાયક, આગેવાન.
नारद પુ. એક દેવઋષિ.
नारायण પુ. વિશેષ નામ.
नारी સ્ત્રી. નારી, સ્ત્રી.
नाविक પુ. નાવ ચલાવનાર, ખલાશી.
नाश પુ. નાશ.
नित्यम् (અવ્યય) નિત્ય, નિત, હમેશ.
निधि પુ. ભંડાર.
निन्द् ગ. ૧. પરસ્મૈ. નિંદવું.
निन्दा સ્ત્રી. નિંદા.
निपुण વિશે. પુ. ન. હોશિયાર.
निमग्न [नि (ઉપ.)+मस्ज् નો ભૂ. કૃ.] બુડેલું, ગિરફતાર.
निमित्त ન. નિમિત્ત કારણ, હેતુ.
निरतिशय વિશે પુ. ન. પૂર્ણ, અપ્રતિમ, અનુપમ, જેનાથી બીજું ચઢીઆતું ન હોય એવું.
निरस्त [निर् (ઉપ.)+अस् ગ. ૪. પરસ્મૈ. નો ભૂ. કૃ.] વિખરાયેલું, નાશ કરાયલું.
निरूपित [नि (ઉપ.)+रूप् નો ભૂ. કૃ.] જોવાયલું. ખોળી કઢાયલું.
निर्देश પુ. સૂચના.
निर्बन्ध પુ. કાલાવાલા, આજીજી.
निर्मित [निर् (ઉપ.)+मा નો ભૂ. કૃ.] નિમાણ કરેલું સરજાયલું, ઉપજાયલું, કરાયલું.
निर्वृतिमत् વિશે. પુ. ન. નિરાંતવાળું.
निवृत्त [नि (ઉપ.)+वृत् નો ભૂ. કૃ.] પાછું આવેલું.
निवेशित (नि (ઉપ.)+विश्ना પ્રેરક પ્રયોગનું કર્મણિ ભૂત કૃદંત) મૂકેલું.
निशा સ્ત્રી રાત.
निशाचर પુ. દૈત્ય.
निशित વિશે, પુ. ન. તીક્ષ્ણ, ધારવાળું.
निश्चेष्ट વિ. પુ. ન. સ્તબ્ધ, સ્થિર, નિશ્ચળ.
निषण्ण (नि (ઉપ.)+सद् નો

ભૂત કૃદંત) બેઠેલો, બેસતો.
निष्क પુ. સોનામહોર.
निष्णात [नि (ઉપ.)+स्ना નો ભૂ. કૃ.) પ્રવીણ.
निष्फल વિશે. પુ. ન. ફળ રહિત, વ્યર્થ.
नी ગ. ૧, ઉભય, લેઇ જવું, દોરી જવું;-आ સાથે, આણવું, લાવવું;-परि સાથે, પરણવું; प्र સાથે, રચવું;
नी—अप સાથે લઇ જવું, ખસેડવું–वि સાથે, શિખવવું, વિનય શિખવવો.
नीचैराख्य વિશે. (नीचैस અને आख्या સ્ત્રી. નામ.) જેનું નામ नीचैस् છે તે.
नीति સ્ત્રી. નીતિ, રાજનીતિ.
नृ પુ. નર, પુરૂષ.
नृत् ગ. ૪, પરસ્મૈ. નૃત્ય કરવું.
नृत्य ન. નૃત્ય.
नृप પુ. રાજા.
नृपति પુ. રાજા.
नृपत्व ન. રાજાપણું.
नृशंस વિશે. પુ. ન. ક્રૂર, દુષ્ટ.
नेत्र ન. નેત્ર, આંખ.
नैयायिक પુ. ન્યાયશાસ્ત્રી.
नौ સ્ત્રી. નાવ, વહાણ.
कायनौ સ્ત્રી શરીરરૂપી વહાણ.
न्याय પુ. ન્યાયશાસ્ત્ર.
न्यायसभा સ્ત્રી (न्याय પુ. ઇનસાફ, અને सभा સ્ત્રી. કચેરી) ઇનસાફની કચેરી.

प.

पक्षिन् પુ. પક્ષી. પંખી.
प પુ. કાદવ.
पच् ગ. ૧, ઉભય. પાક કરવો, રાંધવું.
पञ्चवटी સ્ત્રી. પંચવટી.
पञ्जर પુ. પાંજરૂં.
पठ् ગ. ૧. પરસ્મૈ. પાઠ શીખવો, ભણવું, શીખવું.
पण्डित પુ. પંડિત.
पुण्य ન. મુલ, નૂર.
पुण्यपण्य ન. પુણ્યરૂપી કિંમત.
पत् ગ. ૧. પરસ્મૈ. પતન પામવું, પડવું.
पत्–**उद्** ઉપ. સાથે, ઉડવું, ઉઠવું.
पतन ન. પડવું તે.
पतित (पत् નો ભૂ. કૃ.) પડેલું
पत्ति પુ. પાળો.
पत्नी સ્ત્રી. પત્ની, વહુ.
पथ्य ન. શરીરને સુખાકારી આપે એવું ઓસડ, હિતકારક વસ્તુ.
पद् ગ. ૪. આત્મને—**उत्** સાથે, ઉપજવું, ઉત્પન્ન થવું, –**निस्** સાથે, નિપજવું;

—प्रति સાથે તરફ જવું; કરવું.
पद ન. પગલું.
पद्म ન. કમળ.
पयस् ન. પાણી.
पर વિશે. પુ. ન. પરમ શ્રેષ્ટ.
परकीय વિશે. પુ. ન. પારકું.
परम् (અવ્યય) તોપણ.
परम વિશે. પુ. ન. પરમ, અત્યંત.
परवत् વિશે. પુ. ન. પરાધીન.
परशु પુ. ફરશી.
परशुराम પુ. પૃથ્વી નક્ષત્રી કરનાર બ્રાહ્મણ યોદ્ધો.
पराक्रम પુ. પરાક્રમ.
परार्ध પુ. પાછલો ભાગ.
परिणाम પુ. પરિણામ.
परिहर्तव्य વિશે. પુ. ન. તજવા લાયક.
परिहित [परि (ઉપ.)+धा નો ભૂ. કૃ.] પહેરેલું.
पर्ण ન. પાંદડું.
पर्याकुल વિશે. પુ. ન. વ્યાકુળ થયેલો, ગભરાયેલો.
पर्वत પુ. પર્વત.
पल्लव પુ. પલ્લવ. વણગો.
पल्वल પુ. ન. તળાવડું.
पवन પુ. પવન.
पवि પુ. વજ્ર.
पशु પુ. પશુ.
पश्चात् (અવ્યય) પછી.
पश्यत् (दृश् ગ. ૧, પરસ્મૈ. નો વ. કૃ.) જોતું.
पा [पिव्] ગ. ૧, પરસ્મૈ. પાન કરવું, પીવું. (કર્મણિરૂપપો)
पांसु પુ. ધુળ.
पाठ પુ. ધુળ.
पाठशाला સ્ત્રી. પાઠશાળા.
पाणि પુ. હાથ.
पाण्डव પુ. પાંડુ રાજાનો પુત્ર.
पात પુ. પડવું ત, પતન. વિસ્તુ.
पात्र ન. યોગ્ય માણસ, યોગ્ય.
पाद પુ. પગ.
पादप પુ. ઝાડ.
पान्थ પુ. મુસાફર, પંથ ચાલનારો.
पाप ન. પાપ; વિશે. પુ. ન. પાપી.
पाप પુ. પાપી માણસ.
पार् ગ. ૧૦, પાર પડવું, ઓળંગવું.
पार પુ. પાર. છેડો.
पारितोषिक ન. ઇનામ.
पार्थिव પુ. રાજા.
पालक વિશે. પુ. ન. પાળનાર.
पिण्ड પુ. પીંડ, પ્રેતને બળિદાનમાં આપેલો ભાતનો ગોળો.
पितृ પુ. પિતા, બાપ;—દ્વિ. માબાપ.

पितृव्य પુ. કાકો.
पीड् ગ. ૧૦, પીડવું.
पीडा સ્ત્રી. પીડા.
पुच्छकावलम्बन ન. (पुच्छक ન. પૂછડું. અને अवलम्बन ન. ટેકો) પૂછડાનો ટેકો.
पुण्य ન. પુણ્ય;-વિશે. પુ. ન. પવિત્ર.
पुण्यवत् વિશે. પુ. ન. પુણ્યવાન; પુણ્યશાળી.
पुत्र પુ. પુત્ર, દીકરો.
पुत्रजन्मसम વિશે. દીકરાના જન્મ જેવું.
पुत्रीकृत વિશે. (पुत्र દીકરો અને कृत કરેલું) દીકરા તરીકે માનેલું, દત્તક કરેલું.
पुनर् (અવ્ય) ફરી.
पुरः (અવ્યય) આગળ (સ્થળ.)
पुरतस् (અવ્યય) આગળ, સમક્ષ, રૂબરૂ.
पुरा (અવ્યય) પૂર્વે.
पुराण ન. પુરાણ.
पुरी સ્ત્રી. પુરી, શહેર.
पुरुष પુ. પુરૂષ, મરદ.
पुष् ગ. ૪ પરસ્મૈ: પોષવું.
पुष्पधारिन् વિશે. પુ. ન. પુષ્પ. ધરાવનારું, ફુલવાળું.
पुष्पित વિશે. પુ. ન. પુષ્પવાળું ફુલેલું.
पुस्तक ન. પુસ્તક.
पूज् ગ. ૧૦, પૂજવું.
पूज्य વિશે. પુ. ન. પુજ્ય.
पूजा સ્ત્રી પુજા.
पूजास्थान ન. સત્કારનું કારણ, પાત્ર.
पूत (पू નો ભૂ. કૃ.) પવિત્ર કરાયલું, પાવન.
पूर ગ. ૧૦, પૂર્ણ કરવું, ભરવું.
पूर्वार्ध પુ. પહેલો ભાગ, પૂર્વાર્ધ.
पृथ्वी સ્ત્રી. પૃથ્વી.
पृष्ट (प्रच्छ् નો ભૂ. કૃ.) પુછાયલું
पौर પુ. પુરવાશી, નગરવાસી.
प्रकर्ष પુ. ઉત્કૃષ્ટતા, અત્યંતતા.
प्रकाश પુ. પ્રકાશ.
प्रकृति સ્ત્રી. પ્રધાનમંડળી, પ્રધાન; પ્રકૃતિ, સ્વભાવ.
प्रकृतिसिद्ध વિશે. પુ. ન. (प्रकृति સ્ત્રી. સ્વભાવ, અને सिद्ध (सिध् ગ. ૧, કે ગ. ૪ નો ભૂ કૃ.) સિદ્ધ થયેલું) સ્વભાવસિદ્ધ, સ્વાભાવિક.
प्रच्छ् (पृच्छ्) ગ. પરસ્મૈ. પ્રશ્ન કરવો, પૂછવું;—आ સાથે, (આત્મને) નિકળતી વેળાએ પુછવું, વદાય લેવી.
प्रजा સ્ત્રી. પ્રજા, રૈયત; સંતતિ
प्रज्ञ પુ. ડાહ્યો માણસ.
प्रतनु વિશે. પુ. ન. થોડું; ન્હાનું
प्रतिकृति સ્ત્રી. છબિ, નકલ.

प्रतिक्रिया स्त्री. બદલો વેર વાળવુ તે; વેર લેવાની રીત.
प्रतिज्ञात (प्रति (ઉપ.)+ज्ञा નો ભૂ. કૃ.) પ્રતિજ્ઞા કરીને કહેલુ, કબુલેલું.
प्रतिपद् સ્ત્રી. પડવે.
प्रतिष्ठ पन्न ન. સ્થાપના.
प्रतिहत प्राति (ઉપ.)+हन् નો કર્મણિ ભૂત કૃદંત.) અડચણ કરેલી, અટકાવેલું, બંધ કરેલું.
प्रत्यय પુ. વિશ્વાસ.
प्रथ् ગ. ૧૦, પ્રસિદ્ધ કરવું.
प्रथम વિશે. પુ. ન. પ્રથમ, પહેલું.
प्रथमसुकृत ન. (प्रथम પહેલું અને सुकृत સત્કર્મ) પુર્વનું સત્કર્મ.
प्रदेय વિશે. પુ. ન. અપાવાનુ વચનમાં આપવા યોગ્ય.
प्रयन्न (प्र (ઉપ.)+पद् ગ. ૪, નો કર્મણિ ભૂત કૃદં જોડાયેલુ. યુક્ત.
प्रबल વિશે. પુ. ન. પ્રબળ, મજબુત.
प्रभव પુ. ઉત્પત્તિસ્થાન, ઉત્પત્તિ.
प्रभा સ્ત્રી. પ્રભા, તેજ.
प्रभु પુ. પ્રભુ, ઇશ્વર.
प्रभूत વિશે. પુ. ન. પુષ્કળ.
प्रमद સ્ત્રી. જુવાન સ્ત્રી.
प्रमाण ન. પ્રમાણુ.
प्रयाग ન. પ્રયાગ. અલ્હાબાદ.
प्रवर्तन ન. પ્રેરણા, સ્થાપના.
प्रवाह પુ. પ્રવાહ.
प्रविष्ट [प्र (ઉપ)+विश् નો ભૂ. કૃ.] પ્રવેશ કરેલું, પેઠેલું
प्रवृत्ति સ્ત્રી. પ્રવૃત્તિ. પક્ષપાત વાળુ વળણ. (વખાણવા લાયક.
प्रशस्य વિશે. પુ. ન. પ્રશંસાને પાત્ર.
प्रश्रय પુ. સભ્યતા, વિનય.
प्रसन्न (प्र (ઉપ)+सद् નો ભૃ. કૃ.) પ્રસન્ન.
प्रसाद પુ. પ્રસાદ, મહેરબાની.
प्रस्थापित प्र+स्था ના પ્રેરક પ્રયોગનું કર્મણી ભૂ० કૃ०) મોકલેલુ
प्राची સ્ત્રી. પુર્વ દિશા.
प्राज्ञ પુ. ડાહ્યો માણસ.
प्राण પુ. (બહુવચનમ) પ્રાણ જીવ.
प्राणिन् પુ. પ્રાણી.
प्रातर (અવ્યય પ્રાતઃકાળે, પરોઢીએ, સવારે.
प्राप्त (प्र (ઉપ.)+आप् નો ભૂ. કૃ.) પ્રાપ્ત થયેલું, પામેલું, પહોંચેલું.
प्रायस् (અવ્યય) ઘણું કરીને.
प्रावीण्य ન. પ્રવીણતા, હોશિયારી.
प्राश्निक પુ. પ્રશ્ન કરનારો.

प्रासाद પુ. મહેલ.
प्रासादतल ન. (प्रासाद મહેલ અને तल ન. પૃષ્ટ.) મહેલની અગાશી.
प्रिय વિશે. પુ. ન. પ્રિય. વહાલું.
प्रियंवदा સ્ત્રી. શકુન્તલાની સખીનું નામ.
प्रियतमा સ્ત્રી. અતિ પ્રિય સ્ત્રી;
प्रियवादिन् વિશે. પુ. ન. મીઠું બોલનાર.
प्रियवादित्व ન. મીઠા બોલાપણું.
प्रियाप्रवृत्ति સ્ત્રી. प्रिया સ્ત્રી. વહાલી. અને प्रवृत्ति સ્ત્રી. ખબર વહાલીના ખબર.
प्री [प्रीण्] ગ. ૧૦, પ્રેમ કરવો, ખુશી કરવું.
प्रीति સ્ત્રી. પ્રીતિ. પ્રસન્નતા.
प्रेमन् પુ. ન. પ્રેમ પ્રીતિ.
प्रेयस् વિશે. પુ. ન. વધારે પ્રિય, વધારે વહાલુ, વહાલુ.

फ.

फल ન. ફળ.
फल् ગ. ૧. પરસ્મૈ. ફળદ્રુપ થવું, ફળદાયક થવું.
फलाशिन् વિશે. પુ. ન. ફળ ખાનાર.

ब.

बन्धु પુ. બંધુ, સગો.
बल ન. બળ. લસ્કર.
बलि પુ. બળિદાન.
बलि પુ. બલિરાજા.
बहिस् (અવ્યય) બહાર.
बहु વિશે. પુ. ન. બહુ.
बहुशस् (અવ્યય) ઘણી વખત વારંવાર.
बाण પુ. બાણ. તીર.
बान्धव પુ. ભાઇ, સગો.
बाल પુ. બાળક, છોકરો.
बाहु પુ. બાહુ, હાથ.
बाहुल्य ન. પુસ્કળતા, બહુપણું બહુત્વ.
बिडाल પુ. બિલાડો.
बिन्दु પુ. ટપકું.
बिम्ब ન. બિંબ.
बीज ન. બીજ, બી.
बुद्धि સ્ત્રી. બુદ્ધિ.
बुद्धिप्रभाव પુ. (बुद्धि બુદ્ધિ. અને प्रभाव પુ. શક્તિ.) બુદ્ધિની શક્તિ.
बुध् ગ. ૧. ઉભય, બોધ થવો જાણવું, સમજવું.
बुद्ध પુ. ડાહ્યો માણસ.
ब्रह्मन् પુ. બ્રહ્મા; ન. પરબ્રહ્મ.
ब्रह्मविद् વિશે. પુ ન. સ્ત્રી. બ્રહ્મને જાણનાર, તત્વજ્ઞાની.
ब्रह्मारण्य ન. એક જંગલનું નામ

ब्राह्मण પુ. બ્રાહ્મણ.
ब्रूते (ब्रू ગ. ૨, નું આત્મને. પુ. ૩, નું એક. વ.) કહે છે.

म.

भक्त (भज् નો ભૂત કૃદંત) તલ્લીન, તત્પર, પરાયણ.
भक्त પુ. ભક્ત, ભગત.
भक्ति સ્ત્રી. ભક્તિ.
भक्ष् ગ. ૧૦. ભક્ષણ કરવું, ખાવુ.
भगवत् વિશે. પુ. ન. દિવ્ય, પૂજ્ય.
भगिनी સ્ત્રી બ્હેન.
भगीरथ પુ. એક સૂર્યવંશી રાજા.
भङ्ग પુ. ભંગ.
भज् ગ ૧, ઉભય, ભજવું. સેવવું; આશરો લેવો, પકડવું.
भद्र ન. ભલું, સુખ, કલ્યાણ.
भय ન. ભય.
भयंकर વિશે. પુ. ન. ભયંકર.
भर પુ. ભાર, વજન.
भर्तृ પુ. ભર્તા, ધણી, શેઠ.
भवत् સર્વ. તું, તમે, આપ.
भवत्सकाश પુ. (भवत् આપ, અને सकाश પુ. પડોશ) આપની હજુર.
भविष्यति (भू ના ભવિષ્યના પુ. ૩, નું એક૦) થશે.
भागीरथी સ્ત્રી. ભાગીરથી, ગંગા.

भार પુ. ભાર.
भारतवर्षीय પુ. ભારતવર્ષનો એટલે હિંદુસ્થાનનો રહેવાશી.
भार्या સ્ત્રી ભાર્યા, વહુ.
भावय (भू ના પ્રેરકના આજ્ઞાર્થ પુ. ૨, નું એ વ..) કર; સમજ; બનાવ;– संभाव्यते (પ્રેરકનું કર્મણિરૂપ) સંભવતું જણાય છે.
भाविन् વિશે. પુ. ન. ભાવી, થનાર થવાનું.
भाष् ગ. ૧, આત્મને કહેવું.– प्रति+भाष्, જવાબ આપવો, ઉત્તર આપવો.
भास्वरशुक्ल વિશે. પુ, ન. ચળકતો ધોળો (રંગ).
भिक्ष् ગ. ૧, આત્મને. ભિક્ષા માગવી, ભીખવું, ભીખ માંગવી.
भिक्षा સ્ત્રી. ભિક્ષા.
भिक्षुक પુ. ભિક્ષુક માગનાર, યાચક.
भिद् ભેદવું.
भीति સ્ત્રી, ભીતિ, બીક.
भीम પુ. પાંડુના બીજા દીકરાનું નામ.
भीरु વિશે. સ્ત્રી. બીકણ (સ્ત્રી).

भू ગ. ૧, પરસ્મૈ, હોવું, થવું; —**अनु+भू** અનુભવવું;—**उद्+भू** ઉત્પન્ન થવું, નિપજવું.

भूत ન. પ્રાણી.

भूतार्थ પુ. સત્ય, વસ્તુતા.

भूति સ્ત્રી. ચઢતી, આબાદી.

भूप પુ. ભૂપ, રાજા.

भूभृत् પુ. રાજા; પર્વત.

भूमि સ્ત્રી. ભૂમિ, ભોંય, પૃથ્વી.

भूयस् વિશે. પુ. ન. બહુ મોટું. વધારે મોટું.

भूरि વિશે. પુ. ન. સ્ત્રી. બહુ.

भूष् ગ. ૧૦, ભૂષણ કરવું, શણગારવું, શોભાવવું.

भूषण ન. ભૂષણ, ઘરેણું.

भृ ગ. ૧, ઉભય. ભરવું;—કર્મણિરૂપ, **भ्रियते**.

भृत्य પુ. ચાકર.

भोग પુ. ઉપભોગ.

भोजन ન. ભોજન, જમણ.

भोस् (અવ્યય) અરે, અહો.

भ्रमर પુ. ભમરો, મધમાખ.

भ्रातृ પુ. ભ્રાતા, ભાઈ.

भ्रान्त (**भ्रम्** નો ભૂ. કૃ.) ભ્રમણમાં પડેલું, બાવરું.

म.

मणि પુ. મણિ.

मणिकार પુ. ઝવેરી.

मण्डप પુ. મંડપ, માંડવો.

मति સ્ત્રી. મતિ, બુદ્ધિ,

मत्स्य પુ. માછલું.

मद् [**माद्**] ગ. ૪, પરસ્મૈ. મદમાં હોવું, ગાંડા થવું, ભૂલ ખાવી;- **प्र+मद्** (**माद्**) ભૂલ કરવી, ભૂલ ખાવી.

मद પુ. મદ.

मदन પુ. મદન, કામદેવ.

मदिरा સ્ત્રી. મદિરા, દારૂ.

मदिराक्षी સ્ત્રી. મનોહર નેત્રવાળી સ્ત્રી.

मधु ન. મધ

मधुकर પુ. મધ કરનારો. ભમરો.

मधुरम् (અવ્યય) મધુર રીતે.

मन् ગ. ૪, આત્મને. માનવું, વિચારવું. **अनु+मन्**, કબુલ રાખવું **अव+मन्**, અપમાન કરવું. અવજ્ઞા કરવી, તિરસ્કાર કરવો.

मनःसंयम પુ. (**संयम** પુ. નિગ્રહ, કબજામાં રાખવું તે.) મનને કબજામાં રાખવું તે.

मनस् ન. મન.

मनु પુ. વિશેષ નામ.

मन्त्र् ગ. ૧૦,— **नि+मन्त्र्** ગ. ૧૦, આત્મને. આમંત્રણ કરવું, નોતરવું.

मन्त्र પુ. મંત્ર.
मन्द વિશે. પુ. ન. મંદ ધીમું.
मयूर પુ. મોર.
मरण ન. મરણ, મોત.
मरुत् પુ. પવન, વાયુ, દેવ.
महत् વિશે પુ. ન. મહા, મહાન, મોટું.
महात्मन् પુ. (महत्) વિશે. મોટું મહાત્મા, મહાપુરૂષ.
महारिपु પુ. (रिपु પુ. શત્રુ) મોટા શત્રુ.
महिमन् પુ. મહિમા.
महिष પુ. પાડો.
महिसासुर પુ. એક દૈત્યનું નામ.
महिषी સ્ત્રી. પટરાણી.
मही સ્ત્રી. પૃથ્વી.
महोत्सव પુ. મહોચ્છવ.
मा (અવ્યય) ના, નહિ.
मा–निर्+मा, નિર્માણ કરવું, નિપજાવવું (निर्मीयत કર્મણિરૂપ).
मांस ન. માંસ.
माणवक પુ. વિશેષ નામ.
मातृ સ્ત્રી. માતા, મા,
माधुर्य ન. મધુરપણું, મીઠાશ.
मानव પુ. માણસ, માનવ.
मानिनी સ્ત્રી. માનવાળી સ્ત્રી.
मारुत પુ. પવન, વાયુદેવતા.
मार्ग् ગ. ૧૦ શોધવું.
मार्ग પુ. માર્ગ, રસ્તો.
माला સ્ત્રી. માળા.
माष પુ. અડદ.
मास પુ. માસ, મહિનો.
मासचतुष्टय ન. (मास પુ. મહિનો+चतुष्टय ન. ચોકડું) ચાર મહિના.
मित्र ન. મિત્ર.
मित्रता સ્ત્રી. મિત્રતા, મિત્રાઈ.
मिलित्वा (मिल् નો સંબંધક ભૂ. કૃ.) મળીને.
मुक्त (मुच् નો ભૂ કૃ.) મુક્ત છુટું થયેલું.
मुक्ता સ્ત્રી. મોતી.
मुक्ति સ્ત્રી. મુક્તિ, મોક્ષ.
मुख ન. મુખ, મ્હોં.
मुख्य વિશે મુખ્ય.
मुच् [मुञ्च्] ગ. ૬, ઉભય. મુક્ત કરવું, મૂકવું, છૂટા કરવું.
मुद् ગ. ૧, આત્મને. ખુશી થવું.
मुष्टि પુ. મુઠી.
मुह् ગ. ૪, પરસ્મૈ. મોહ પામવો, ઘેલા થવું, બેભાન થવું.
मूक વિશે. પુ. ન. મુંગો, શાંત.
मूर्ख પુ. મૂર્ખ, મુરખ.
मूर्खशत ન. (शत ન. સો.) સો મુરખાઓ.
मुर्छ् ગ. ૧, પરસ્મૈ. મૂર્ચ્છા આવવી, ઘેરી આવવી.

मूर्ति સ્ત્રી. મૂર્તિ, પ્રતિમા.
मूर्तिमत् વિશે. મૂર્તિમાન, સાક્ષાત્, પ્રત્યક્ષ.
मूर्धन् પુ. માથું, મસ્તક.
मूल ન. મૂળ; તળીયું.
मृ (म्रिय्) ગ ૬. આત્મને. મરવું.
मृग् ગ. ૧૦, આત્મને. શોધવું.
मृग પુ. હરણ.
मृत्यु પુ. મૃત્યુ, મોત.
मृद् સ્ત્રી. માટી, મટોડી.
मृश् ગ. ૬, પરસ્મૈ.– वि+मृश्, પારખ કરવી, પરીક્ષા કરવી.
मेघ પુ. મેઘ, વાદળ.
मेघजाल ન. વાદળનો જથો.
मेदिनी સ્ત્રી. પૃથ્વી.
मेधाविन् વિશે. પુ. ન. બુદ્ધિમાન, ડાહ્યું.
मेल પુ. મેળાપ, સંપ.
मैत्रावरुण પુ. સોમયજ્ઞ કરાવનારમાંનો એક ગોર.
मोक्ष પુ. મોક્ષ.
मोदक પુ. લાડુ.
मौक्तिक ન. મોતી.
मौन ન. મુંગાપણું.

य.

यक्ष પુ. યક્ષ, કુબેર । સેવક.
यज् ગ. ૧, ઉભય, યજ્ઞ કરવો, પૂજવું.
यजमान પુ. યજમાન, યજ્ઞ કરનાર.
यज्ञिय વિશે. પુ. ન. યજ્ઞસંબંધી, યજ્ઞનું.
यत् ગ. ૧, આત્મને. યત્ન કરવો, મથવું, મહેનત કરવી.
उद्यत् (उद् ઉપ.+यत्, इ ધાતુનો વર્તમાન કૃદંત.) ઉઠતાં તૈયાર થતાં.
यति પુ. જતી, યોગી.
यतः (અવ્યય) જેથી, કારણ કે.
यत्न પુ. પ્રયત્ન.
यत्र (અવ્યય) જ્યાં. (જેમ.
यथा (અવ્યય) જે પ્રમાણે.
यदा (અવ્યય) જ્યારે.
यदि (અવ્યય) જો.
यन्त्र ન. યંત્ર, સાંચો.
यशस् ન. યશ, જશ.
यशस्वत् વિશે. પુ. ન. જશવાળું, પ્રખ્યાત.
याच् ગ. ૧, ઉભય, યાચના કરવી, યાચવું, માગવું.
याचक પુ. યાચક, માગનાર.
यात (या નો ભૂ. કૃ.) ગયેલ
या–आ+या, આવવું, सम् ઉપ. + आ ઉપ. + या આવવું (समायात ભૂ. કૃ.)
यातृ સ્ત્રી. દેરાણી કે જેઠાણી.
यात्रिक પુ. જાત્રાળુ.

यावत् (અવ્યય) જ્યાંસુધી.
युक्त (युज् નો ભૂ. કૃ.) યુક્ત. જોડાયલું.
युद्ध ન. યુદ્ધ, લડાઇ.
युध् સ્ત્રી. યુદ્ધ, લડાઇ.
युध् ગ. ૪, આત્મને. યુદ્ધ. કરવું, લઢવું.
यूथ ન. જથો, ટોળું.
योगिन् પુ. યોગી, જોગી.
योजन ન. જોજન, ચાર ગાઉ.
योध પુ. જોદ્ધો. લડવૈયો.

र.

रक्ष् ગ. ૧. પરસ્મૈ. રક્ષણ કરવું, બચાવવું, સંભાળવું.
रक्षण ન. રક્ષણ, બચાવ.
रक्षस् ન. રાક્ષસ.
रक्षा સ્ત્રી. રક્ષા, બચાવ, રક્ષણ.
रक्षित (रक्ष् નો ભૂ. કૃ.) રક્ષાયલું બચાવાયલું.
रक्षितृ પુ. રક્ષક;-વિશે. ન રક્ષણ કરનાર.
रक्त વિશે પુ. ન. રાતું, લાલ.
रघु પુ. (બહુ.) રઘુરાજાનાવંશજ.
रघुनाथ પુ. રઘુઓનો રાજા.
रच् ગ. ૧૦, રચવું, ગોઠવવું.
रजनी સ્ત્રી. રાત.
रज्जु સ્ત્રી. દોરડી.
रजस् ન. રજ, ધુળ, પરાગ.
रति સ્ત્રી. કામદેવની સ્ત્રીનું નામ; ખુશી, મજા.
रत्न ન. રત્ન.
रथ પુ. રથ.
रथ्य પુ. ઘોડો
रथ्या સ્ત્રી. શેરી.
रभ् ગ. ૧, આત્મને. આરંભ કરવો, હાથમાં લેવું; આ સાથે શરુ કરવું.
रम् ગ. ૧, આત્મને. રમવું, આનંદ થવો.
रम्-वि+रम्, પરસ્મૈ. થોભવું. બંધ કરવું.
रमण પુ. વહાલો, ધણી.
रमा સ્ત્રી. લક્ષ્મી.
रवि પુ. રવિ, સૂર્ય.
रस પુ. રસ.
राक्षस પુ. રાક્ષસ, દુષ્ટ પુરુષ.
राज् ગ. ૧, પરસ્મૈ. અને આત્મને.-वि+राज् બિરાજવું. બિરાજમાન થવું. શોભાયમાન દેખાવું.
राजद्वार ન. (द्वार ન. બારણું) દરબાર, સરકાર કચેરી.
राजन् પુ. રાજા.
राजपुत्र પુ. રાજાનો માણસ.
राजपुरुष પુ. રાજાનો માણસ. અધિકારી.
राज्ञी સ્ત્રી. રાણી.

राज्य ન. રાજ.
राज्यलोभाकृष्ट વિશે. પુ. ન. (राज्य ન. રાજ્ય—लोभ પુ. ×आकृष्ट ખેંચાયલું), રાજ્યના લોભથી ખેંચાયલું.
रात्रि સ્ત્રી. રાત્રિ, રાત.
राम પુ. વિશેષ નામ.
रावण પુ. રામનો શત્રુ, લંકાનો રાજા.
राशि પુ. ઢગલો.
राष्ट्र ન. દેશ.
रीति સ્ત્રી. રીત.
रुच् ગ. ૧, આત્મને. રૂચિ થવી, ગમવું.
रुद् રડવું.
रुध् ગ. ૪, આત્મને.—अनु+रुध्. માનવું, તાબે થવું.
रुध्—नि+रुध्, (કર્મણિ પ્રયોગમાં) અટકાવું થોભવું.
रुह् ગ. ૧, પરસ્મૈ. ચઢવું.
रुह्—प्र+रुह्, ઉગવું.
रेरे (અવ્યય) અરે !
रोदन ન. રૂદન, રડવું તે.

ल.

लक्ष् ગ. ૧૦ सम्, लक्ष्, લક્ષ આપવું, જોવું; પરીક્ષા કરવી. સાબીત કરવું.
लक्ष्मण પુ. રામનો ભાઇ.
लक्ष्मी સ્ત્રી. લક્ષ્મી.
लग्नवेला સ્ત્રી. મુહુર્તની ઘડી.
लघिमन् પુ. થોડાપણું હલકાપણું.
लघु વિશે. પુ. સ્ત્રી. ન. લઘુ, થોડું નાનું.
लङ्घ् ગ. ૧, આત્મને. ઓળંગવું, હરાવવું.
लज्ज् ગ. ૬. આત્મને. લજ્જા પામવી, લાજવું, શરમાવું.
लज्जा સ્ત્રી. લજ્જા, લાજ.
लता સ્ત્રી. લતા, વેલ.
लतागृह ન. લતા મંડપ, વેલ માંડવો.
लभ् ગ. ૧, આત્મને. લાભ થવો, મેળવવું.
लम्ब् ગ. ૧, આત્મને—अव लम्ब्. આશરો લેવો, પકડવું.
ललना સ્ત્રી. સ્ત્રી.
लव પુ. રામનો પુત્ર.
लव પુ. લવલેશ, રજકણ, અણુ.
लवण ન. લુણ, મીઠું;—વિશે. પુ. ન. ખારૂં.
लाङ्गूल ન. પુછડું.
लाभ પુ. લાભ.
लिङ्ग ન. જાતિ (=સ્ત્રી વર્ગમાં કે પુરૂષવર્ગમાં હોવાપણું.)
लुट् ગ. ૪, પરસ્મૈ. લોટવું, આળોટવું.
लुभ् ગ. ૪. તથા . ૬, પ·

સ્મૈ. લોભ કરવો–રાખવો, તકાસવું, મોહિત થવું.
लोक પુ. લોક, દુનિયાં.
लोभ પુ. લોભ.

व.

वंश પુ. વંશ, કુળ.
वक्तृ વિશે. પુ. ન વકતા,
वक्षस् ન. છાતી.
वचन ન. વચન; ઉપદેશ; વિનંતિ.
वचनीय વિશે. પુ. ન નિંધ. —ન. નિંદા; જેકાંઇ નિંધ હોયતે.
वचस् ન. વચન.
वंञ्चक પ. ઠગારો.
वत्स પુ. બચ્ચું.
वद् ગ. પરસ્મૈ. વદવું, કહેવું.
वध પુ. વધ, મારવું તે.
वधू સ્રી. વહુ, જુવાન સ્રી.
वन ન. વન.
वनवासिन् વિશે. પુ. ન. વનમાં વસનાર—રહેનાર.
वनौकस् પુ. વનમાં રહેનાર.
वन्द् ગ. ૧, આત્મને. વંદન કરવું. નમવું.
वयस् ન. વય, ઉમર.
वयस्य પુ. મિત્ર.
वर પુ. વરદાન, બક્ષિસ, પ્રસાદ.
वरतनु વિશે. પુ. ન સ્રી. ખુબસુરત અંગવાળું, દેખાવડું.
वरम् (અવ્યય) વારૂ, બહેતર, ઠીક.
वराह પુ. ડુક્કર, ભુંડ.
वर्ण् ગ, ૧૦, પરસ્મૈ વર્ણવું, વખાણવું.
वर्ण પુ. વર્ણ, જાત રંગ,
वर्त्मन् ન, રસ્તો,
वल्लभ પુ. વહાલો.
वशा સ્રી. હાથણી, પત્ની.
वस ગ. ૧, પરસ્મૈ, વસવું. રહેવું;— અધિ+वस् રહેવું,
वसत् (वसनो વ.કૃ.) વસતું.
वसति સ્રી. વસ્તી, રહેઠાણુ.
वसन ન. વસ્ત્ર.
वसन्त પુ, વસન્ત ઋતુ.
वसु ન. વસુ, ધન.
वसुदेव પુ. ન. કૃષ્ણનો બાપ.
वसुधा સ્રી. પૃથ્વી.
वस्तु ન. વસ્તુ, વાસ્તાવિક પદાર્થ
वस्त्र ન. વસ્ત્ર.
वह् ગ. ૧, ઉભય, વહેવું, લેઇ જવું.
वा (અવ્યય) અથવા.
वाक्पटुता સ્રી. पटुता સ્રી. હુશિયારી) બોલવાની છટા.
वाक्य ન. વાક્ય, શબ્દ.
वाच् સ્રી. વાચા, વાણી.
वाचा સ્રી. વાચા, વાણી.

वाञ्छ् ગ. ૧, પરસ્મૈ. ઇચ્છવું.
वाणी સ્ત્રી. વાણી.
वात પુ, વા, પવન.
वातायन ન. બારી.
वाद् ગ. ૧૦, આત્મને.—
अभि+वाद्, નમવું.
वापी સ્ત્રી. વાવ.
वायस पु. કાગડો.
वायु પુ. વાયુ.
वारि ન. પાણી.
वार्ता સ્ત્રી. વાર્તા, વાત,
वास પુ. વાસ.
वासस् ન. વસ્ત્ર, કપડું.
वासित વિશે. પુ. ન. ખુશ-
બોદાર થએલું.
वासुदेव પુ. કૃષ્ણ.
विकार પુ. વિકાર, રૂપાંતર,
ફેરફાર.
विकास પુ. વિકાસ, પ્રક
વિસ્તાર.
विग्रहसंधि પુ. (विग्रह પુ.
લડાઇ, संधि પુ. સલાહ)
લડાઇ અને સલાહ.
विघ्न પુ. વિઘ્ન, અડચણ.
विचित्र વિશે. પુ. ન. વિચિત્ર,
રંગબેરંગી.
वित्त ન. દોલત, ધન.
विद् [विन्द्] ગ. ૬, ઉભય.
મેળવવું.
विद् ગ, ૪, આત્મને વિદ્ય-
માન હોવું, હોવું.
विद्या સ્ત્રી. વિદ્યા.
विद्युत् સ્ત્રી. વીજળી.
विद्वत्त्व ન. વિદ્વતા, વિદ્વાન-
પણું.
विद्वस् વિશે. પુ. ન. વિદ્વાન,
ભણેલું.
विधि પુ. વિધિ ધર્મશાસ્ત્રની
આજ્ઞા.
विधृत (વિઉપ.+धृ નો કર્મણી
ભૂત કૃદંત) ઉચકી રાખેલું,
આધાર—આશરો આપેલો.
विधेय વિશે. પુ. ન. કરવા
યોગ્ય.
विनय પુ. વિનય, નમ્રતા.
विना (અવ્યય) વિના, સિવાય.
विनाश પુ. નાશ.
विपत्ति સ્ત્રી. વિપત્તિ, વપત,
આફત.
विपद् સ્ત્રી. વિપત્તિ, વખત,
આફત.
विप्रिय ન. અપ્રિય કામ, તક-
સીર;—વિશે. પુ. ન. અણગ-
મતું.
विभव પ. ધન, દોલત.
विमार्ग પુ. આડો માર્ગ—રસ્તો.
विमुख વિશે. પુ. ન અવળા
મ્હોંવાળું.
वियत् ન. આકાશ.
वियोग પુ. વિયોગ.
विराव પુ. ચીસ.
विरूप વિશે. પુ. ન. વિરૂપ,
કદરૂપું.
विवर ન. ગુફા.
विवाह પુ. વિવાહ. (તરેહનું.
विविध વિશે.પુ.ન. વિવિધ તરેહ.

विश् ગ. ૬, પરસ્મૈ. પ્રવેશ કરવો, પેસવું,—उप+विश् બેસવું.

विशुद्ध [वि (ઉપ.)+शुध् ગ. ૪, પરસ્મૈ. નો ભૂ. કૃ.] શુદ્ધ.

विशुद्धि સ્ત્રી. શુદ્ધિ, સ્વચ્છતા.

विश्रामहेतो (विश्राम પુ વિસામો+हेतु પુ. સબબ. એ શબ્દનો સમાસ विश्रामहेतु પુ. તેની પંચમી અથવા ષષ્ઠી વિભક્તિનું એકવચન) વિસામો ખાવાના સબબથી.

विश्व ન. વિશ્વ;

विश्वकर्मन् પુ. વિશ્વકર્મા.

विश्वामित्र પુ. એક ઋષિ.

विश्वासकारण ન. (विश्वास પુ. ભરૂંસો, कारण ન. કારણ) વિશ્વાસનું કારણ.

विष ન. વિષ, ઝેર.

विष्णु પુ. વિષ્ણુ.

विहग પુ. પક્ષી.

विहित (वि (ઉપ.)+धा નો ભૂ, કૃ.) ફરમાવેલું, સ્થાપેલું; કરેલું.

वीथि સ્ત્રી. રસ્તો.

वीर પુ. વીર, શુરો લડવૈયો.

वीर्य ન. વીર્ય, પરાક્રમ.

वृ—ઉપસર્ગ परि+वृ, વિંટાવું. ળ. ઘેરવું.

वृक्ष પુ. વૃક્ષ, ઝાડ.

वृत् ગ. ૧, આત્મને, વર્તવું, હોવું,—नि+वृत् પાછા આવવું. प्र+वृत् શરુ કરવું. લેઇ બેસવું.

परा+वृत् પાછા વળવું,

परावृत्य સં. ભૂ. કૃ. પાછા વળીને.

प्रति (ઉપ.)+**नि** (ઉપ.) **वृत्** પાછા આવવું.

वृत्ति સ્ત્રી. વૃત્તિ, ધંધા.

वृथा (અવ્યય) વૃથા, ફોકટ.

वृद्धिमत् વિશે. વધતું; પુ. ન. લંબાવતું. वृध् ગ. ૧, આત્મને. વૃદ્ધિ ગવી, વધવું.

सम्(ઉપ.)+**वृध्**, વૃદ્ધિ થવી, વધવું, આબાદ થવું.

वृन्त ન. થડ, સાંઠો.

वृष પુ. બળદ.

वृषभध्वज પુ. મહાદેવ.

वेद પુ. વેદ.

वेधस પુ. બ્રહ્મા.

वेप् ગ. ૧, આત્મને. ધ્રુજવું, થરથરવું.

वैकुण्ठ ન. વિષ્ણુનું સ્વર્ગમાં રહેવાનું ઠેકાણું.

वैयात्य ન. મૂર્ખાઇ.

वैर ન. વર, શત્રુત્વ, દુસ્મનાઇ.

व्यथा સ્ત્રી. વ્યથા, પીડા, દુઃખ.

व्यसन ન. વ્યસન, દુઃખ, સંકટ, ટેવ, ક્ષત.
व्याख्येय વિશે. પુ. ન. અર્થ સમજાવવા યોગ્ય, અર્થ કરવા યોગ્ય.
व्याघ्र પુ. વાઘ.
व्याध પુ. પારધી.
व्याधि પુ. રોગ.
व्याली સ્ત્રી. વાઘેણ.
व्रज् ગ. ૧, પરસ્મૈ. જવું.
व्रीहि પુ. ચોખા કે ચોખાનો દાણો.

श.

शंस् ગ. ૧, પરસ્મૈ, પ્રશંસા કરવી, વખાણવું, કહેવું.
शंस्—ઉપસર્ગ आ+शंस्, ગ. ૧. આત્મને. આશા રાખવી, તકાસવું.
शकुन्तला સ્ત્રી. વિશેષ નામ.
शङ्क् ગ. ૧, આત્મને. શંકા લેવી, વહેમ આણવો.
शङ्का સ્ત્રી. શંકા, વહેમ.
शठ પુ. લુચ્ચો ઠગ.
शत ન. સો, શતક.
शत्रु પુ, શત્રુ, દુશ્મન,
शत्रुविग्रह પુ. શત્રુ સાથે લડાઇ.
शनैस् (અવ્યય) ધીમે ધીમે, હળવે હળવે.
शम् (**शाम्**) ગ. ૪, પરસ્મૈ. શાંત થવું.
शम्बूक પુ, વિશેષ નામ.
शम्भु પુ, શંભુ, શિવ, મહાદેવ.
शय्या સ્ત્રી. શેજ, પથારી.
शर પુ. તીર.
शरद् સ્ત્રી. શેજ, પથારી.
शरीर ન. શરીર.
शरीरस्थ વિશે. પુ. ન. શરીરમાં રહેતું.
शव ન. શબ, મુડદું.
शस्त्र ન. શસ્ત્ર, હથિયાર.
शाखा સ્ત્રી. શાખા, ડાળી.
शान्ता સ્ત્રી. રામની બહેન.
शान्ति સ્ત્રી, શાંતિ,
शाला સ્ત્રી. શાળા.
शास् રાજ્ય ચલાવવું,
शासत् (शास् ના વ, કૃ,) રાજ્ય ચલાવવું.
शासन ન શાસન, હુકમ.
शास्त्र શાસ્ત્ર,
शिक्ष् ગ. ૧, આત્મને શીખવું,
शिखर પુ, ન, શિખર.
शिखरिन् પુ, પર્વત.
शिरस् ન, શિર. માથું.
शिला સ્ત્રી, શિળા, પત્થર.
शिव ન, કલ્યાણ,
शिवालय ન, શિવનું દહેરું.
शिशिर પુ, કે ન શિશિર ઋતુ
शिशु પુ, બાળક.

शिष्य પુ. શિષ્ય, વિદ્યાર્થી.
शीर्ष ન. શીષ, માથું
शुक પુ. સુડો, પોપટ.
शुक्लपक्ष પુ. (शुक्ल વિશે. પુ. ન. ધોળું + पक्ष પુ. પખવાડીઉં.) શુકલ પક્ષ, ગદ, અજવાળીયું.
शुच् ગ. ૧, પરસ્મૈ. શોચવું, શોક કરવો.
शुभ् ગ. ૧, આત્મને. શોભવું, ધટારત હોવું.
शुभ વિશે. પુ. ન. શોભા આપનારૂં, સારૂં.
शुष् ગ. ૪, પરસ્મૈ. સુકાવું.
शूद्र પુ. શૂદ્ર.
शूद्रक પુ. વિશેષ નામ.
शूलिन् પુ. શિવનું નામ.
शृगाल પુ. શિયાળ.
शोभन વિશે. પુ. ન. શોભા આપનારૂં, સારૂં.
शोभा સ્ત્રી. શોભા.
शौर्य ન. શૌર્ય, પરાક્રમ.
श्मशान ન. સ્મશાન.
श्याम વિશે. ન. શ્યામ, કાળો.
श्यामिका સ્ત્રી. મેલ, અસ્વચ્છતા.
श्रद्धा સ્ત્રી. શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ.
श्रद्धेय વિશે. પુ. ન. વિશ્વાસ રાખવા યોગ્ય, વિશ્વનીય.
श्रम् (श्राम्) ગ. ૪, પરસ્મૈ. શ્રમ કરવો, થાકવું.
श्रम्–वि ઉપ. + श्रम् (श्राम्) વિશ્રામ લેવો, વિશ્રાન્તિ લેવી, થાક ખાવો.
श्रम પુ. શ્રમ. મેહેનત.
श्रवण ના શ્રવણ કરવું તે. સાંભળવું.
श्रि ગ. ૧, ઉભય—ઉપસર્ગ આ +श्रि, આશ્રય લેવો, આશરે જવું—રહેવું, શરણે જવું.
श्रीमत् વિશે. પુ. ન. શ્રીમંત, આબાદ, ચખી
श्रीषेण પુ, વિશેષ નામ.
श्रु શ્રવણ કરવું, સુણવું, સાંભળવું. (સાંભળવું તે.
श्रुति સ્ત્રી. ધર્મશાસ્ત્ર; વેદ;
श्रुतिमत् વિશે. વેદ જાણનાર, વેદપારંગત.
श्रेष्ठ વિશે. પુ ન શ્રેષ્ઠ.
श्रेयस् વિશે. પુ ન બહેતર, કલ્યાણકારક.
श्रोतृ વિશે પુ. ન. શ્રોતા, સાંભળનાર.
श्लथ વિશે. પુ. ન. ઢીલું થયેલું.
श्लाघ् ગ. ૧, આત્મને પખાણવું.
श्लिष् ગ. ૫, પરસ્મૈ. ભેટવું; —आ (ઉપ)+श्लिष् ભેટવું.
श्लोक પુ. શ્લોક કવિતા, છંદ.
श्वश्रू સ્ત્રી સાસુ.

श्वस् (અવ્યય) આવતી કાલે.
श्वापद પુ. શિકારી પ્રાણી
श्वेत વિશે પુ. ન સફેદ, ધોળું.

स.

संकट ન. સંકટ, સંકડામણ.
संगत ન. સંગત, સોબત.
संग्राम પુ સગ્રામ.
संगीत ન સંગીત, ગાયન,
संगमोत्सुक વિશે. પુ ન. મેળાપને માટે આતુર મળવાને ઈંતેજાર.
संघात પુ જથો, સમુદાય,
संचलन ન આમ તેમ ચાલવું તે,
संतप्त [सम् (ઉપ)+ तप् નો ભૂ કૃ] તપેલું, બળેલું
संदेश પુ સદેશો,
संदेह પુ. સદેહ, શંકા
संनिधि પુ. પડોશ.
संपद् સ્ત્રી. સંપત્તિ, આબાદી,
संपर्क પુ સંબંધ, સંસર્ગ,
संभार પુ તૈયારી, સામગ્રી,
संमार्जन ન. વાસીદું વાળવું રે કચરે- કાઢવા તે.
संश्रय પુ. આશ્રય.
संसार પુ. સંસાર, ભવ દુનિયા.
सखि પુ, મિત્ર, દોસતદાર.
सखी સ્ત્રી. બહેનપણી.
सगर પુ. સૂર્યવંશી રાજાનું નામ-
सचिव પુ. પ્રધાન.
सत् (अस् હોવું, થવું ધાતુનો વતમાન કૃદંત) છતાં, સારૂં, ભલું.--પુ, સજ્જન, ભલો માણસ, સાધુ.
सत्तत्त्व ન ખરેખરૂં, તત્ત્વ.
सत्त्व ન. પ્રાણી. સત્ય, ભલમનસાઇ.
सत्य ન,-સત્ય,-વિશે. ખરૂં, સત્ય.
सत्यम् (અવ્યય) ખરેખાત.
सत्वरम् (અવ્યય) સત્વર, જલદી.
सद् (सीद्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.
अव+सद्(सीद्) દુઃખી થવું.
सद्—ઉપસગ नि+सद् (निषीद्) ગ ૧. પરસ્મૈ બેસવું.
सदस् સ્ત્રી. કે. ન. સભા.
सदा (અવ્યય) સદા સર્વકાળ. હમેશ.
सदाचार પુ. સદાચાર.
सदैव (सदा+एव) અવ્યય, હમેશાં, સદા.
सद्मन् ન. ઘર.
सन् (अस् ગ. ૨ નો વ. કૃ. सत् નું પ. પ્રથમા એ. વ.) છતો.
सभा સ્ત્રી. સભા, ઘર.
समचित्त વિશે. પુ. ન. (सम विशे. સરખું. चित्त ન. ચિત્ત) સરખા દિલવાળું.

સમાન ગણવું,
समराङ्गण ન. રણભુમિ.
समर्थ વિશે. પુ. ન. સમર્થ, બળવાન, જોરાવર.
समाज પુ. સમાજ, સભા, મંડળ
समुद्र પુ. સમુદ્ર, દરિયો.
समूह પુ. સમુહ, સમુદાય.
समृद्धि સ્ત્રી. સમૃદ્ધિ, વિપુલતા.
सम्यक् (અવ્યય) સારૂં, ઠીક.
सरस् ન. સરોવર.
सर्प પુ. સર્પ, સાપ. (બધે.
सर्वत्र (અવ્યય) સર્વ ઠેકાણે,
सर्वथा (અવ્યય) સર્વથા, સર્વ રીતે. (હમેશ.
सर्वदा (અવ્યય) સર્વદા, સદા,
सवितृ પુ. સવિતા, સૂર્ય.
सव्येष्टृ પુ. સારથિ. (સહેવું.
सह् ગ. ૧, આત્મને. સહન કરવું,
सह (અવ્યય) સાથે.
सहचरी સ્ત્રી સાહચર, સોબતણ, સોબતમાં રહેનારી.
सहसा (અવ્યય) એકદમ, એકાએક.
साक्षिन् પુ. સાક્ષી.
साधयितव्य વિશે. પુ. ન. સાધી શકાય તેવું, કર્તવ્ય (વસ્તુ)
साधु પુ. સાધુ. સત્પુરુષ;- વિશે. પુ. ન. સારૂં.
साध्य વિશે. પુ. ન. ભળી શકે એવું, કરી શકાય એવું, સભ્ય.

सान्त्व् ગ. ૧૦, શાંત પાડ[illegible].
सामर्थ्य ન. સામર્થ્ય, જોર.
सारङ्ग પુ. એક જાતનુ પક્ષી.
सारथि પુ. સારથિ.
सारमेय પુ. કૂતરો.
सार्थ પુ. સાથ, ટોળું, કાફલ[illegible].
साशङ्क વિશે. પુ. ન. શક ભરેલું વેહેમી.
साष्टाङ्गपातम् (સામાસિક અવ્યય) સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરીને. (કામ.
साहस ન. સાહસ, જોખમનું
सिंह પુ. સિંહ,
सिंहासन ન. સિંહાસન.
सिच् (सिञ्च्) ગ. ૬, ઉભય, અભિષેક કરવો, સિંચવું, છાંટવું.
सीता સ્ત્રી. વિશેષ નામ.
सीमन् સ્ત્રી. સીમા, હદ.
सु (નામને આરંભે અવ્યય તરીકે) સારું.
सुकृत ન. }
सुकृति સ્ત્રી. } સત્કર્મ.
सुचरित ન. }
सुख ન. સુખ, સ્વસ્થતા, નિરાંત.
सुखभाज् વિશે. પુ, ન. સ્ત્રી સુખી.
सुखलेश પુ. (लेश પુ. અંશ) સુખનો અંશ.

सुगन्धि વિશે. પુ. ન. સ્ત્રી. સુગંધી, સુવાસિત, ખુશબોદાર.

सुजन પુ. સજ્જન, સારો માણસ.

सुमन्त्र પુ. રામનો સારથિ.

सुरभि વિશે. પુ. ન. સ્ત્રી. ખુશબોદાર.

सुवर्ण ન. સોનું.

सुवर्णकार પુ. સોની.

सुवृत्त વિશે. પુ. ન. સારી ચાલનું.

सुष्ठु (અવ્યય) એશ, ઠીક.

सुहृद् પુ. મિત્ર.

सूक्त ન. વેદનો મંત્ર.

सूत्रधार પુ. સૂત્રધાર.

सूद् ગ. ૧૦,-नि ઉપ.+सूद् (निषूद्) નાશ કરવો, ફના કરવું.

सूद पु. રસોઇયો,

सूनु ન. દીકરો.

सूर्य પુ. સૂર્ય

सृ (सर्) ગ. ૧ પરસ્મૈ. સરકવું, ખસવું, જવું;-ઉપસર્ગ-प्र +सृ (सर्) પ્રસાર થવો, પ્રસરવું, ફેલાવું;-अनु (ઉપ.) +सृ (सर्) અનુસરવું; પાછળ જવું.

सृज् ગ. ૬, પરસ્મૈ. સરજવું, નિપજાવવું; મૂકી-છોડી દેવું.—अति (ઉપ.) सृज् આપવું

सृष्टि સ્ત્રી. સૃષ્ટિ.

सेना સ્ત્રી સેના.

सेनापति પુ, સેનાપતિ, લશ્કરનો સરદાર.

सेव् ગ. ૧, આત્મને. સેવા કરવી, સેવવું,—ઉપસર્ગ परि+सेव्, સેવવું, અંગીકાર કરવું.

सैनिक પુ. લશ્કરી સિપાઇ, લડવૈયો.

सोत्कण्ठ વિશે. પુ. ન. ચિંતાતુર.

सोम પુ. સોમવલ્લી કે સોમરસ.

सोमवासर પુ. સોમવાર.

सोढ (सह् નો ભૂ. કૃ.) સહેવાયલું. (સુરતી.

सौन्दर्य ન. સુંદરપણું, ખુબ.

स्तुति સ્ત્રી. સ્તુતિ, વખાણ, પ્રાર્થના.

स्तेन પુ. ચોર.

स्त्रीरत्न ન. રત્નરૂપ સ્ત્રી.

स्था (तिष्ठ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ. સ્થિતિ હોવી, ઊભા રહેવું, (કર્મણિરૂપ स्था है),-अनु (ઉપ.)+स्था (तिष्ठ्) કહ્યા પ્રમાણે વર્તવું, હુકમ બજાવવો:—प्र (ઉપ.)+स्था (तिष्ठ्) આત્મને. નિકળવું, બહાર જવું. -उद्+स्था (तिष्ठ्) ઊઠવું.

स्थान ન. સ્થાન, જગ્યા, ઠેકાણું

स्निह् ગ. ૪, પરસ્મૈ સ્નેહ રાખવો.

स्निग्ध (स्निह् નું ભૂત કૃદંત) માયાળુ, મમતાળુ, સ્નેહશીલ.
स्नेह પુ. સ્નેહ. (ધડકવું.
स्पन्द् ગ. ૧, આત્મને. ફરકવું,
स्पर्ध् ગ. ૧, આત્મને. ખરેખરી કરવી, સરસાઇ કરવી.
स्पृश् ગ. ૬, પરસ્મૈ. સ્પર્શ કરવો, અડકવું.
स्पृष्ट (स्पृश् નો ભૂ. કૃ.) સ્પર્શ કરેલું, અડકેલું.
स्पृह् ગ. ૧૦, ચહાવું. ઝંખવું, તૃષ્ણા થવી
स्फुर् ગ. ૭, પરસ્મૈ, ફરકવું. ધડકવું, તરફડવું,
स्मि ગ, ૧ આત્મને. હસવું, મ્હો મલકાવવું;–ઉપસર્ગ वि +स्मि વિસ્મય પામવો, આશ્ચર્ય પામવું.
स्मृ (स्मर्) ગ. ૧, પરસ્મૈ. સ્મરણ કરવું, સંભારવું, યાદ રાખવું;—ઉપસર્ગ वि+स्मृ (स्मर्), વિસરવુ, ભૂલી જવું.
स्मृति સ્ત્રી. સ્મરણ, યાદદાસ્ત; સ્મૃતિ (ધર્મશાસ્ત્ર).
स्रंस् ગ. ૧, આત્મને. ખરવું, નીચે પડવું.
स्रष्टृ સૃષ્ટિકર્તા;—વિશે. પુ. ન. સરજનાર.
स्वकृत्य ન. પોતાની ફરજ.
स्वदेश પુ. (स्व પોતાનો+देश પુ. મુલક) સ્વદેશ.
स्वप्न ન. સ્વપ્ન, શમણું.
स्वर्ग પુ. સ્વર્ગ.
स्वविषय પુ. (विषय પુ. મુલક) પોતાનો મુલક.
स्वसृ સ્ત્રી. બહેન (કલ્યાણ.
स्वस्ति (અવ્યય) સ્વસ્તિ, આશિષ્ક.
स्वस्थ વિશે. પુ. ન. સ્વસ્થ, શાંત.
स्वाद् ગ. ૧, આત્મને. સ્વાદ પડવો, ચાખવું, ભાવવું.
स्वादु વિશે. પુ. ન. સ્ત્રી. સ્વાદવાળું.
स्वामिगुणोपेत વિશે. પુ. ન. [स्वामिन् ધણી+गुण ગુણ +उपेत યુક્ત] ધણીના ગુણોથી યુક્ત.
स्वामिन् પુ. સ્વામી, ધણી.
स्वास्थ्य ન. સ્વસ્થતા, શાંતિ.
स्वीय વિશે. પુ. ન. પોતાનું.

ह.

हन् હણવું, મારવું.
हरण ન. હરણ કરવુ તે. લઇ જવું તે.
हार પુ. વિશેષ નામ.
हरिण પુ. હરણ.
हर्म्य ન. હવેલી.

हलाहल न. હળાહળ, ઝેર.

हविस् न. બળિદાન.

हस् ગ. પરસ્મૈ. હસવું,
—વિઉપ+हस् મશ્કરીમાં હસવું, મશ્કરી કરવી.

हस्त પુ. હાથ.

हि—પ્રઉપ+हि, મોકલવું.

हित વિશે. પુ. ન. હિતકારક.—ન. હિત, ભલું.

हितकर વિશે. પુ. ન. હિતકર. ફાયદાકારક.

हिम ન. બરફ.

हुतभुज् પુ. અગ્નિ.

हृ ગ. ૧. ઉભય. હરણ કરવું. લઇ લેવું, હરી જવું;—ઉપસર્ગ आ+हृ આહાર કરવો, ખાવું; યત્ન કરવો;—
परि (ઉપ.)+हृ, ખસેડવું, દૂર કરવું.—ઉપસર્ગ प्र+हृ, પ્રહાર કરવો—મારવું;—ઉપસર્ગ वि+हृ ક્રીડા કરવી.

हृदय ન. હૃદય, હૈયું.

हे (અવ્યય) અહો, અરે.

हेमन् ન. સોનું.

होतृ પુ. પુરોહિત, ગોર, હવન કરનારો.

ह्यस् (અવ્યય) ગઇ કાલે.

ह्लाद् ગ ૧૦,—आ(ઉપ.)+ह्लाद् ખુશી થવું, આનંદ પામવો, આલ્હાદિત થવું.

ह्वे ગ. ૧, ઉભય. બોલાવવું.

ગુજરાતી સંસ્કૃત શબ્દકોશ.

અખંડ કલ્યાણ સ્વસ્તિ અવ્યય.
અગ્નિ અગ્નિ પુ. હુતભુજ્ પુ. અનલ પુ.
અગ્ર અગ્ર ન.
અંગ્રેજ અંગ્રેજ પુ.
અગણિત અસંખ્યેય વિશે.
અગાશી પ્રાસાદતલ ન. (પ્રાસાદ્ મહેલ +તલ તળિયું, પૃષ્ઠ).
અગોચર અભૂમિ સ્ત્રી.
અંગીકાર કરવું પરિ (ઉપ.)+ સેવ ગ. ૧. આત્મને.
અજવાળીયું શુક્લપક્ષ પુ.
અજ્ઞાન અજ્ઞાન ન.
અટકાવું નિ ઉપ. +રુધ્ (કર્મણિ પ્રયોગમાં. (પરસ્મૈ.
અટકાવવું વિ ઉપ.+રમ્ ગ. ૧.
અટકાવાએલું કુણ્ઠિત (કુણ્ઠ્ નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.).
અટકાવેલું પ્રતિહત (પ્રતિ ઉપ. +હન્ નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.).
અડકવું સ્પૃશ્ ગ. ૬, પરસ્મૈ.
અડચણ કરેલી પ્રતિહત (પ્રતિ ઉપ +હન્ નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.)
અડકેલું સ્પૃષ્ટ (સ્પૃશ્નો ભૂ. કૃ.)
અડદ માષ પુ.
અણગમતું વિપ્રિય વિશે.
અણભરૂંઆકાર અનિર્વાચ્ય વિશે.
અતિશય } અતીવ અવ્યય; પરમ
અત્યંત } વિશે.
અત્યંતતા પ્રકર્ષ પુ.
અથવા અથવા અવ્યય; ઉત અવ્યય, વા અવ્યય.
અદેખાઇ અક્ષમા સ્ત્રી.
અધર્મ અધર્મ પુ.
અધિકારી રાજપુરુષ પુ.
આધાર આપવા અધિષ્ઠા (અધિ (ઉપ.)+સ્થા).
અધિપતિ અધિપતિ પુ.
અધીરા થવું ત્વર્ ગ. ૧૦, આત્મને.
અનર્થ અનર્થ પુ.
અનાજ ધાન્ય ન.
અનાથ અશરણ વિશે.
અનિષ્ટ અનર્થ પુ.
અનુભવવું અનુ (ઉપ.)+ભૂ ગ. ૧, પરસ્મૈ. ભાવય (ભૂ ના પ્રેરક પ્રયોગના [illegible]-

ર્થનું દ્વિ. પુ. એકવચન.)
અનુસરવું अनु (ઉપ.)+सृ) सर् ગ. ૧, પરસ્મૈ.; अनु (ઉપ.) +गम् [गच्छ्] ગ. ૧, પરસ્મૈ.
અને च અવ્યય,
અંતઃકરણ अन्तःकरण ન.;
અંતઃપુરનો વડો અધિકારી कञ्चुकिन् પુ.
અંતરાય आवरण ન.
અંદરનો આત્મા—જીવ अन्तरात्मन् પુ.
અંધારૂં तमस् ન.
અપરાધનો લેશ अपराधलव પુ
અપવિત્ર કરાયલું दूषित (दूष् નો ભૂ. કૃ.).
અપ્રિય अप्रिय વિશે
અભિષેક अभिषेक પુ.
અભિષેક કરવાને अभिषेक्तुम् अभि (ઉપ.)+सिच्
અભ્યાસ अध्ययन ન.
અમૃત अमृत ન.
અંબોડો कबरी સ્ત્રી.
અરે भोस् અવ્યય; हं અવ્યય
અર્ધ્ય अर्घ्य ન.
અર્થ કરવા યોગ્ય व्याख्येय વિશે.
અવકાશ अवकाश પુ.
અવજ્ઞા अवधीरणा સ્ત્રી.
અવજ્ઞાન કરવું अव ઉપ.+मन् ગ. ૪, આત્મને.
અવદશા दुर्दशा સ્ત્રી.
અવયવ गात्र ન.
અવળા મ્હોવાળું विमुख વિશે.
અવાજ ध्वनि પુ.
અવિષય अभूमि સ્ત્રી.
અંશ लेश પુ.
અશુદ્ધ दूषित (दुष् નો ભૂ. કૃ.)
અસત્ત अनृत ન.; असत्य ન.
અસ્થિર अध्रुव વિશે.
અસ્વચ્છતા श्यामिका સ્ત્રી.
અહિં अत्र અવ્યય.
અહિંઆ इह અવ્યય.
અહો भोस् અવ્યય.

આ.

આંખ नयन ન., चक्षुस् ન.; नेत्र ન.
આંસુ अश्रु ન.
આકાશ अम्बर ન.; वियत् नभस् ન.
આકાશ અને પૃથ્વી द्यावा पृथिवी સ્ત્રી. (દ્વિવચનમાં)
આગળ पुरस् અવ્યય; पुरतस् અવ્યય.
આગેવાન नायक પુ.
આચરવું आ (ઉપ.)+चर् ગ. ૧, પરસ્મૈ.

આચાર્ય आचार्य પુ.; गुरु પુ.
આચ્છાદન आवरण ન.
આજ अद्य અવ્યય.
આ જાતનું एतादृश વિશે.
આજીજી निर्बन्ध પુ.
આજ્ઞા आदेश પુ. आज्ञा સ્ત્રી.
આડો રસ્તો विमार्ग પુ.
આણવું (ઉપ, नी ગ. ઉભય.
આત્મા आत्मन् પુ. अन्तरात्मन् પુ.
આતુર सोत्कण्ठ વિશે.
આથી अतः અવ્યય.
આદર आदर પુ.
આધ્યાત્મિક आध्यात्मिक વિશે.
આનંદ થવો रम् ગ. ૧, આત્મને.
આનંદ પામવો अभि ઉપ.+ नन्द् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
આપ भवत् સર્વનામ.
આપનાર दातृ પુ. ન.
આપની હજુર भवत्सकाश પુ. (भवत् સર્વ. આપ. અને सकाश પુ. પડોશ.)
આપવું दा (यच्छ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ. કર્મણિરૂપ (दी); अति ઉપ.+सृज् ગ. ૭, પરસ્મૈ.; प्र ઉપ.+दा.
આપવા યોગ્ય प्रदेय વિશે.
આફત आपद् સ્ત્રી. विपद् સ્ત્રી.; विपत्ति સ્ત્રી.
આબરૂદાર માણસ आर्य પુ.
આબાદ श्रीमत् વિશે.
આબાદ થવું सम् ઉપ.+ऋध् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
આબાદી भूति સ્ત્રી.; संपद् સ્ત્રી.; समृद्धि સ્ત્રી.
આમ તેમ ચાલવું તે संचलन ન.
આયુષ્ય जीवित ન.
આરાધના आराधन ન.
આરંભ आरम्भ પુ.
આરોપ आरोप પુ
આર્ય आर्य પુ.
આવવું आ ઉપ+या सम् ઉપ. +आ ઉપ. +या.
આવતી કાલે श्वस् અવ્યય.
આશરે જવું आ (ઉપ.)+श्रि ગ. ૧, ઉભય.
આશરો આપેલો विधृत (वि ઉપ+धृનો કર્મણિ ભૂ. કૃ.);
આશરો લેવો अव (ઉપ.)+लम्ब् ગ. ૧, આત્મને.; सज् ગ. ૧, ઉભય.; परि ઉપ. +सेव् ગ. ૧, આત્મને,
આશા आशा સ્ત્રી.
આશા રાખવી आ (ઉપ).+ शंस् ગ. ૧. આત્મને.
આશ્ચર્ય પામવું वि (ઉપ)

+ स्मि ગ. ૧, આત્મને.
આશીર્વાદ आशीर्वाद पु.
આશ્રય संश्रय पु.
આશ્રિત अनुजीविन् વિશે.
આસન आसन न.
આસ્તે क्रमेण (क्रमની તૃતીયાનું એકવચન); शनैस् અવ્યય.
આળસ जाड्य न.
આળોટવું लुट ગ. ૪, પરસ્મૈ.

ઈ.

[illegible] पु.
ઈગ્લોડ आक्रमूमि સ્ત્રી.
ઈચ્છવું इष् (इच्छ्) ગ. ૬, પરસ્મૈ.; आकाङ्क्ष् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
ઈચ્છા अभिरुचि સ્ત્રી; अभिलाप पु.; इच्छा સ્ત્રી.; काम पु.; लाभ पु. तृष्णा સ્ત્રી.; उत्कण्ठा સ્ત્રી.
ઈચ્છેલું इष्ट (इष् ગ. ૬, નો ભૂ. કૃ.)
ઈજા अहित न.; व्यथा સ્ત્રી.
ઈનસાફની ક્રિયા [illegible] व्यायसमा સ્ત્રી.
ઈનામ पारितोषिक न.
ઈન્દ્રની રાજધાની अमरावती સ્ત્રી.

ઉ.

ઉંબો उज्ज्वलम् અવ્યય.
અવજ્ઞાન કરનાર
ઉડવું डी ગ. ૧, પરસ્મૈ.; +उद् ઉપ. ગ. ૧. પરસ્મૈ.
ઉતરવું अवतरत् (अव (ઉપ. +तृ. ગ. ૧, પરસ્મૈ. નો વ. કૃ.
ઉતરવું अव (ઉપ.)+तृ.
ઉતાવળ जव पु.
ઉતાવળથી [illegible] અવ્યય.
ઉત્કંઠા उत्कण्ठा સ્ત્રી.
ઉત્કૃષ્ટતા प्रकर्ष पु.
ઉત્પત્તિ प्रभव पु.
ઉત્પન્ન થવું जन् [जा] ગ. ૪, આત્મને.; उद् (ઉપ)+भू ગ. ૧, પરસ્મૈ.; पद् (ઉપ.)+ +पद् ગ. ૪, આત્મને.
ઉત્પન્ન થયેલું जात भू. कृ.
ઉત્પત્તિસ્થાન प्रभव पु.
ઉત્સાહ उत्साह पु.
ઉદ્યમ उद्यम पु.
ઉદ્યમ જેવું उद्यमसम विशे.
ઉદ્યોગ उद्योग पु.
ઉદ્યોગી दक्ष વિશે.
ઉપજીવિકા जीविका સ્ત્રી.
ઉન્હાળો ग्रीष्म पु.
ઉપકાર उपकार पु.
ઉપજાવેલું निर्मित (निर् (ઉપ.) +मा નો ભૂ. કૃ.)

ઉપદેશ उपदेश पु.; वचन न.

ઉપભોગ भोग पु.

ઉપરી अधिपति पु.

ઉપાય उपाय पु.

ઉમર वयस् न.

ઉવેખવું उप् (ઉપ.)+ईक्ष् ગ. ૧, આત્મને.

ઉગવું रुह् ગ. ૧, પરસ્મૈ; प्र ઉપ.+रुह् (ઉપ.)+स्था (तिष्ठ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.: उद् ઉપ.+पत् ગ. ૧. પરસ્મૈ.

ઉઠીને उत्थाय (उद् ઉપ.+ स्था નો સંબંધક ભૂ. કૃ.)

ઉભા રહેવું स्था (तिष्ठ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.

ઉભેલું तस्थिवस् વિશે.

ઋ.

ઋષિ ऋषि पु.

એ.

એ अपि અવ્યય.

એક एक સર્વ.

એકઠું કરવું તે अवचय पु.

એકઠા મળવું सम् (ઉપ.)+ गम् (गच्छ्) ગ. ૧, આત્મને.

એકદમ } सहसा અવ્યય.
એકાએક }

એ પ્રમાણે एवम् અવ્યય.

એમ इति અવ્યય,

એવી રીતે इत्थम् અવ્યય.

ઓ.

ઓચ્છવ उत्सव पु.

ઓછું થવું क्षीण. વિશે.

ઓપાવવું [illegible] ગ. ૧. આત્મને

ઓસડ अगद पु.; औषध न.

ઓળંગવું तॄ ગ. ૧, પરસ્મૈ.; पार ગ. ૧૦; लङ्घ् ગ. ૧, આત્મને; क्रम् કે उत् (ઉપ.]+प्लु ગ. ૧, પરસ્મૈ.

ક.

કંકાશ कलि पु.; कलह पु.

કંજુસ માણસ कदर्य पु.

કંઠ कण्ठ पु.

કથા कथा સ્ત્રી.

કચરો કાઢવો તે संमार्जन न.

કચેરી सभा સ્ત્રી.

કદિયે નહિ न कदापि અવ્યય.

કતરવું तुद् ગ. ૬, ઉભય.

કપટ कपट न.
કપાવું छिद् (કર્મણિ પ્રયોગમાં).
કપાસ तूल पु.
કબજામાં રાખવું તે संयम पु.
કબુલ રાખવું अनु (ઉપ.) + मन् ગ. ૪, આત્મને.
કબુલેલું प्रतिज्ञात [प्रति (ઉપ.) + ज्ञा નો ભૂ. કૃ.]
કમળ कमल न.; पद्म न.
કંપવું कम्प् ગ. ૧, આત્મને.
કરંભાવય (भू ધાતુના પ્રેરક પ્રયોગના આજ્ઞાર્થનું દ્વિ. પુ. એક.)
કરજદાર अधमर्ण पु.
કરતું कुर्वत् (कृ નો પરસ્મૈ. વ. કૃ.); कुर्वाण (कृનો આત્મને. વ. કૃ.).
કરનાર कर्तृ વિશે.
કરવા યોગ્ય विधेय વિશે.
કરાયલું निर्मित [निर् (ઉપ.) +मा નો ભૂ. કૃ.]; कृत (कृ નો ભૂ. કૃ.) विहित [वि (ઉપ.)+धाનો ભૂ. કૃ.]
કરૂણા कारुण्य न.
કર્તવ્ય कर्तव्य न.
કર્પૂરતિલકની પાસે कर्पूरतिलकसमीपम् અવ્યય.
કલંક कलङ्क पु.
કલ્યાણ कल्याण न. भद्र न.; शिव न.
કલ્યાણકારક श्रेयस् વિશે.
કવિ कवि पु.
કવિરાજ कवीश पु.
કહે છે ब्रूते (ब्रू ગ. ૨, નું આત્મને. વર્તમાન કાળના તૃ. પુ. એ. વ.).
કહેલું उक्त (वच् નો ભૂ. કૃ.)
કહેવું कथ् ગ. ૧૦; भाष् ગ. ૧, આત્મને.; शंस् ગ. ૧, પરસ્મૈ.; वद् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
કહ્યા પ્રમાણે ચાલવું अनु ઉપ. +स्था (तिष्ठ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.
કળા कला સ્ત્રી.
કાંટો कण्टक पु.
કાંઠો तीर न.; पार पु.
કાકો पितृव्य पु.
કાગડો वायस पु.
કાચબો कूर्म पु.
કાદવ पङ्क पु.
કાન कर्ण पु.; श्रवण पु; श्रुति સ્ત્રી.
કાંતિ कान्ति સ્ત્રી.
કાફલો सार्थ पु.
કામ कर्मन् न.; कृति સ્ત્રી; अनुष्ठान न.; कार्य न.
કામઠું चाप न.; धनुस् न.
કામદેવ मदन पु.
કારણ कारण न.; निमित्त.

ગરીબ दीन વિશે.
ગરીબપણું दारिद्य ન.; दैन्य ન.
ગર્વિષ્ઠ उद्धत (उद् ઉપ+हन् નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.)
ગવૈયો गायक પુ.
ગળવું गल् ગ. ૧, પરસ્મૈ; द्रु ગ. ૧, પરસ્મૈ.
ગાંડા થવું मद् (माद) ગ. ૪, પરસ્મૈ.
ગાઉ क्रोश પુ.
ગાય धेनु સ્ત્રી.
ગાયન गान ન; संगीत ન.
ગાયની કોઢ गोष्ठ પુ. કે ન.
ગાલ कपोल પુ.
ગાવું गै ગ. ૧. પરસ્મૈ.
ગીત गीत ન.
ગુંથવું તે ग्रथन ન.
ગુણ गुण પુ.
ગુણ જાણનાર गुणज्ञ વિશે.
ગુણવાન गुणवत् વિશે.; गुणिन् વિશે.
ગુન્હેગાર अपराधिन् વિશે.
ગુન્હો अपराध પુ.
ગુફા विवर ન.
ગુરૂ गुरु પુ.; आचार्य પુ.
ગુસ્સે થવું कुप् ગ.૪, પરસ્મૈ.; क्रुध् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
ગોઠવવું रच् ગ. ૧૦.
ગોર होतृ પુ.
ગોત્ર गोत्र ન.
ગોવાળ गोप પુ

ઘ.

ઘટારતહોવું शुभ ગ. ૧, આત્મને.
ઘડો घट પુ.
ઘણીવાર बहुशस् અવ્યય.
ઘણું કરીને प्रायस् અવ્યય.
ઘણું अतीव અવ્યય; परम વિશે.
ઘર गृह ન.; भर्मन् ન.; सद्मन् ન.
ઘરડપણ जरा સ્ત્રી.
ઘરડો પુરૂષ जरठ પુ.
ઘરેણું अलङ्कार પુ.
ઘસાઇ જવું क्षि (क्षय्) ૧ પરસ્મૈ.
ઘી घृत ન.
ઘેરવું परि (ઉપ.)+वृ.
ઘેલા થવું मुह् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
ઘોડો अश्व પુ. रथ्य પુ.

ચ.

ચકોર चकोर પુ.
ચઢતી भूति સ્ત્રી; अभ्युदय પુ.
ચઢવું आ (ઉપ.)+रुह् ગ. ૧. પરસ્મૈ.
ચઢિયાતું ન હોય એવું निर-

तिशय विशे.
ચતુરાઈ चातुर्य न.
ચપળ चञ्चल વિશે.
ચંદની कौमुदी સ્ત્રી.; ज्यो त्स्ना સ્ત્રી.
ચન્દ્ર इन्दु પુ.; चन्द्र પુ.; चन्द्रमस् પુ.
ચંદ્રાપીડ चन्द्रापीड એક રાજ પુત્રનું નામ છે.
ચમત્કારિક હથિયાર अस्त्र ન
ચરિત્ર चरित न.
ચાહવું स्पृह् ગ. ૧૦.; अभि ઉપ.+नन्द् ગ. ૧. પરસ્મૈ.
ચળકતો ધોળો (રંગ) भास्वर शुक्ल પુ.
ચળકવું प्र ઉપ.+काश् ગ. ૧, આત્મને.
ચળકાટથી उज्ज्वलम् અવ્યય
ચળવું चल् ગ. ૧. પરસ્મૈ.
ચાકર किङ्कर પુ.; भृत्य પુ
ચાકર માણસ दासजन પુ. (दास પુ. ચાકર. અને जन પુ. માણસ).
ચાકરી કરનાર अनुजीविन् વિશે.
ચાખવું स्वाद् ગ. ૧. આત્મને.
ચામડું चर्मन् ન.
ચારનો જથો चतुष्टय ન.
ચાર મહિના मासचतुष्टय ન.
ચાલ आचार પું.
ચાલવું चर् ગ. ૧. પરસ્મૈ.; चल् ગ. ૧. પરસ્મૈ.
ચાહના अभिलाष પુ.
ચિંતાતુર सोत्कण्ठ વિશે.
ચિત चित्त ન.
ચિન્હ चिह्न ન.
ચીસ विराव પુ.
ચોખા तण्डुल પુ.
ચોર स्तेन પુ.; चौर् પુ.
ચોરવું चुर (चोर्) ગ.૧૦, પરસ્મૈ.
ચોરી चौर्य ન,

છ.

છતો सन् (अस् ના. વ. કૃ. सत् નું પુ. પ્રથમાનું એ. વ.)
છંદ छन्दस् ન.; श्लोक પુ.
છબી प्रतिकृति સ્ત્રી
છાતી वक्षस् ન.
છાયા छाया સ્ત્રી.
છુપાવવું छन्न (छद् નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.)
છુટું કરવું मुच् (मुञ्च्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.
છુટું થયેલું मुक्त मुच्નો ભૂ. કૃ.)
છેડો पार પુ.
છેવટ परिणाम પુ.
છોકરી नन्दिनी સ્ત્રી.
છોકરો बाल પુ.; डिम्भ પુ.; शिशु પુ.

છોડવવું ઉદ્ ઉપ.+ધૃ ગ. ૧, ઉભય.

છોડી દેવું त्यज् ગ. ૧, પરસ્મૈ; वि (ઉપ)+सृज् ગ. ૬, પરસ્મૈ.

જ.

જગત जगत् ન.

જગ્યા स्थान ન.; शाला સ્ત્રી. अवकाश પુ.

જંગલ अटवी સ્ત્રી, अरण्य ન.

જટાયુ गृध्रराज પુ.

જતું गच्छत् (गम् ગ. ૧, પરસ્મૈ. નો વ. કૃ.)

જથો अवचय પુ.; संघात પુ. समुदाय પુ.

જનાનખાનું अन्तःपुर ન.

જનાર गन्तृ વિશે.

જન્મ उद्भव પુ.

જન્મવું (जन् (जा) ગ. ૪, આત્મને.

જન્મેલું जात (जन् ભૂ. કૃ.)

જમાઇ जामातृ પુ.

જમીન भूमि સ્ત્રી.

જલદી द्रुतम् અવ્યય; आचिरात् અવ્યય; सत्वरम् અવ્યય.

જવાબ આપવો प्रति ઉપ.+ भाष् ગ. ૧, આત્મને.

જવું (ક્રિયાપદ) गम (गच्छ) ગ. ૧, પરસ્મૈ; व्रज् ગ. ૧, પરસ્મૈ; सृ ગ, ૧, પરસ્મૈ.

જવું(ક્રિયાવાચકનામ) गमन ન.; अत्यय પુ.

જશ यशस् ન.

જાચક भिक्षुक પુ. याचक પુ.

જાચવું याच् ગ. ૧, ઉભય.

જાણવું ज्ञा. बुध् ગ. ૧, ઉભય; अव (ઉપ.) + गम् [गच्छ] ગ. ૧, પરસ્મૈ.

જાણે इव અવ્યય.

જાત वर्ण પુ.

જાતિ जाति સ્ત્રી.

જાત્રાળુ यात्रिक પુ.

જાસુદ दूत પુ.

જાળ जाल ન.

જીતતું जयत् (जि ગ. ૧, પરસ્મૈ. નો વ. કૃ.)

જીતાયલું अभिभुत (अभि (ઉપ.)+भू નો ભૂ. કૃ.)

જીંદગી जीवित ન.

જીભ जिह्वा સ્ત્રી.

જીભનું ટેરવું जिव्हाग्र (जिव्हा સ્ત્રી જીભ+अग्र ન. ટોચ).

જીરણ जीर्ण सृ નો ભૂ. કૃ.

જીવ जीव પુ.

જીવવું जीव् ગ. ૧, પરસ્મૈ.

જુદી જુદી જાતનું विविधविशे.
જુવાન સ્ત્રી प्रमदा સ્ત્રી.
જૂઠું अनृत ન. असत्य ન.
જેથી यतः અવ્યય.
જે પ્રમાણે यथा અવ્યય.
જેમ यथा અવ્યય.
જો यदि અવ્યય.
જોઇને अवलोक्य (अव (ઉપ.)+लोक् નો અવ્યય ભૂ. કૃ.).
જોજન योजन પુ.
જોડાયલું युक्त (युज् નો ભૂ. કૃ.); प्रपन्न (प्र (ઉપ.) +
જોડા उपानह् સ્ત્રી.
જોતું पश्यत् (दृश् ગ. ૧. પરસ્મૈ. નો વ. કૃ.)
જોનાર द्रष्टृ વિશે.
જોર बल ન.; सामर्थ्य ન.
જોનાર प्रबल વિશે.; बलवत् વિશે.
જોવાની મહેરબાની दृष्टिप्रसाद પુ. दृष्टि સ્ત્રી. નજર+ प्रसाद પુ. મહેરબાની).
જોવાયલું निरुपित (नि (ઉપ.) + रूप નો ભૂ. કૃ.).
જોવું दृश् (पश्य्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.; ईक्ष् ગ. ૧, આત્મને.; प्र (ઉપ.)+ईक्ष् ગ. ૧, આત્મને.; सम् ઉપ. + लक्ष् ગ. ૧૦.
જ્ઞાનરૂપી અમૃત ज्ञानामृत ન. (ज्ञान ન. જ્ઞાન, અને अमृत અમૃત).
જ્યાં यत्र અવ્યય.
જ્યાં સુધી यावत् અવ્યય.
જ્યારે यदा અવ્યય.

ઝ.

ઝંખવું स्पृह् ગ. ૧૦. (પુ.
ઝાડ तरु પુ वृक्ष પુ.; पादप
ઝુંપડું उटज પુ.
ઝેર विष ન.

ટ.

ટંટો कलि પુ. कलह પુ.
ટપકવું गल् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
ટપકું बिन्दु પુ.
ટેવ व्यसन ન.
ટોચ अग्र ન.
ટોળું यूथ ન.

ઠ.

ઠગ शठ પુ.; जाल्म પુ.; खल પુ.; वञ्चक પુ.
ઠગારો वञ्चक પુ.
ઠપકો उपालम्भ પુ.
ઠરાવવું अधि (ઉપ.) + कृ.

ઠીક ચરમ્ અવ્યય; સમ્યક્ અવ્યય.
ઠેકાણું સ્થાન ન.

ડ.

ડાઘ કલઙ્ક પુ.
ડાહ્યુ ધીમત્ વિશે; મેધાવિન્ વિશે.
ડાહ્યો માણસ પ્રજ્ઞ પુ. પ્રાજ્ઞ પુ.; બુધ પુ.
ડાળી શાખા સ્ત્રી.
ડુક્કર વરાહ પુ.

ઢ.

ઢગલો રાશિ પુ.
ઢાંકવું આવરણ ન.
ઢાંકેલું છન્ન (છદ્નો કર્મણિ ભુ. કૃ)
ઢીલું થયેલું શ્લથ વિશે.

ત.

તકસીર વિપ્રિય ન.
તકાવવું લુભ્ ગ. ૪, પરસ્મૈ.
તકાસવું આ (ઉપ.)+શંસ્ ગ. ૧. આત્મને.
તજવા લાયક પરિહર્તવ્ય વિશે.
તજવું ત્યજ્ ગ. ૧, પરસ્મૈ.
તડકો આતપ પુ.
તપ તપસ્ ન.
તપાસવું પરિ (ઉપ)+ઈક્ષ્ ગ. ૧, આત્મને.
તપેલું સંતપ્ત [સમ્ (ઉપ) + તપ્ નો ભૂ. કૃ.]
તમે ભવત્ સર્વ; યુષ્મદ્ સર્વ.
તરત અચિરાદ્ અવ્યય; અનન્તરમ્ અવ્યય; દ્રુતમ્ અવ્યય.
તરફડવું સ્ફુર ગ. ૬ પરસ્મૈ.
તરવાર અસિ પુ.; ખડ્ગ પુ.
તરસ તૃષ્ણા સ્ત્રી,
તરસ્યું તૃષિત વિશે.
તરેહતરેહનં વિવિધ વિશે.
તલ તિલ પુ.
તળાવ કાસાર પુ. તડાગ પુ.
તળાવડું પલ્વલ પુ.
તળીયું મૂલ ન.
તત્વ તત્ત્વ ન.
તત્વજ્ઞાની બ્રહ્મવિદ્ પુ.
તત્પર ઉદ્યત વિશે.
તાબે થવું શરણમ્ કે વશમ્ *ગમ્ (ગચ્છ) ગ. ૧. પરસ્મૈ; અનુ (ઉપ.) રુધ્ ગ. ૪, આત્મને.
તારો તારક ન.
તારાનો જથ્થો તારાગણ પુ. (તારા સ્ત્રી. તારો + ગણ પુ. જથ્થો.
તિક્ષ્ણ નિશિત વિશે.
તિરસ્કાર અવધીરણા સ્ત્રી.

તિરસ્કારવું અવ (ઉપ.)+ધીર ગ. ૧૦.; અવ ઉપ.+મન્ ગ. ૪, આત્મને.
તીર इषु પુ.; शर પુ.; बाण પુ.
તીર્થ ભણી જતું क्षेत्रगामिन् વિશે.
તુચ્છ क्षुद्र વિશે.
તુલ્ય तुल्य વિશે.
તેજ तेजस् ન. प्रभा સ્ત્રી.
તેડ तीर પુ.
તેથી अत અવ્યય; तत અવ્યય
તે પ્રમાણે तथा અવ્યય.
તૈયાર उद्यत (उद् ઉપ. +यम् નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.); सिद्ध (सिध् ગ. ૧. કે ગ. ૪. નો ભૂ. કૃ.)
તૈયારી सम्भार પુ.
તોછડો उद्धत (उद् ઉપ. + हन् નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.).
તોપણ परम् અવ્યય; तु અવ્યય.
તોળવું तुल् ગ. ૧૦.
ત્યાં तत्र અવ્યય; तु
ત્યાગ त्याग પુ.
ત્યારે तदा અવ્યય.
ત્વરા जय પુ.
ત્વરા કરાવી त्वर ગ. ૧. આત્મને.

થ.

થડ वृन्त ન.
થનાર | भाविन्.
થવાનું |
થરથરવું वेप् ગ. ૧. આત્મને.
થવું भू ગ. ૧, પરસ્મૈ.
થશે भविष्यति (भू ધાતુનું ભવિષ્યકાળ ત્. પુ. એ. વ).
થાકવું श्रम् [श्राम्] ગ. ૪, પરસ્મૈ.
થાક ખાવો वि ઉપ.+श्रम् . ગ. ૪, પરસ્મૈ.
થોડાપણું लघिमन् પુ.
થોડું अतनु વિશેષણ; अल्प વિશે; तनु વિશે.

દ.

દક્ષિણા दक्षिणा સ્ત્રી.
દગો દેવો द्रुह् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
દંડ दण्ड પુ.
દંડવું दण्ड् ગ. ૧૦,
દયા कारुण्य ન.
દયાળુ कारुणिक વિશે.
દર્શન दर्शन ન.
દરબાર राजद्वार ન.
દરિદ્ર दरिद्र વિશે.
દરિયો उदधि પુ. समुद्र પુ.
દાતાર दातृ વિશે.
દારૂ मदिरा સ્ત્રી.

દાસી दासी સ્ત્રી.
દિયર देवृ પુ.
દિવસ दिन ન.
દિવસે दिवा અવ્યય.
દિવ્ય भगवत् વિશે.
દિશા दिश् સ્ત્રી,
દિકરો पुत्र પુ; सूनु પુ.; आत्मज પુ.
દીકરા તરીકે માનેલું, દત્તક કરેલું. } पुत्रीकृत વિશે.
દીકરાના જન્મ જેવું पुत्रजन्मसम વિશે.
દીકરી आत्मजा સ્ત્રી; पुत्री સ્ત્રી. दुहितृ સ્ત્રી; कन्या સ્ત્રી.
દીઠેલું दृष्ट (दृश् નો ભૂ. કૃ.)
દીલગીર दुःखित વિશે; विषण्ण ભૂ. કૃ.
દીવો दीप પુ.
દુઃખ क्लेश પુ; दुःख ન; पीडा સ્ત્રી; व्यसन પુ; अनिष्ट ન; विपद् સ્ત્રી.
દુઃખ દેવું तुद् ગ. ૬, ઉભય, पीड् ગ. ૧૦,
દુઃખનો દરિયો दुःखोदधि (दुःख ન. દુઃખ+उदधि પુ. દરિયો)
દુઃખી दुःखित વિશે.
દુઃખ થવું अव (ઉપ.) +सद् (सीद्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.
દુકાળ दुर्भिक्ष ન.
દુનિયાં लोक પુ. संसार પુ.
દુર્જન दुर्जन પુ.
દુષ્ટ दुष्ट (दुष् ગ. ૪. પરસ્મૈ. ને ભૂ. કૃ.)
દુષ્ટ કામ दुष्कृत ન.
દુશ્મનાઈ वैर ન.; विग्रह પુ.
દૂત दूत પુ.
દૂર दूर વિશે.
દૂર दूरम् અવ્યય.
દૂર કરવું अप ઉપ. + नी ગ. ૧, ઉભય.
દેખાડવું आविस् + कृ (आविष्कृ) निर् ઉપ + दिश् ગ. ૬, ઉભય.
દેખાય એવું दृश्य વિશે.
દેખાવ उद्गम પુ.
દેખાવડું वरतनु વિશે.
દેણદાર હોવું धृ ગ. ૧૦.
દેરાણિ કે જેઠાણી यातृ સ્ત્રી.
દેવ दिवौकस् પુ.; देव પુ.; देवता સ્ત્રી; मरुत् પુ.
દેવદાર देवदारु પુ.
દેવાદાર अधमर्ण પુ.
દેવળ देवकुल ન; देवालय ન.; देवायतन ન,
દેવોનો શિલ્પી त्वष्टृ પુ.
દેશ देश પુ.; जनपद ન.;

રાષ્ટ્ર પુ.; વિષય પુ.
દેહ દેહ પુ.; શરીર ન.
દૈત્ય અસુર ન.; રાક્ષસ પુ.;
રક્ષસ્ ન. નિશાચર પુ.
દોડવું ધાવ્ ગ, ૧. પરસ્મૈ.
દોરડી રજ્જુ સ્ત્રી.
દોરી જવું ની ગ. ૧. ઉભય.
દોસ્તી સંગત ન.
દૃશ્ય દૃશ્ય વિશે.
દૃષ્ટિ દૃષ્ટિ સ્ત્રી.
દ્વેષ કરનાર દ્વેષ્ટૃ પુ.

ધ.

ધડકવું સ્પન્દ્ ગ. ૧, આત્મને.
સ્ફુર્ ગ. ૬, પરસ્મૈ.
ધણી રમણ પુ; સ્વામિન્ પુ.
અધિપતિ પુ; ભર્તૃ પુ.
ધણીના ગુણોથી યુક્ત સ્વામિ-
ગુણોપેત વિશે,
ધન અર્થ પુ; દ્રવ્ય ન. વસુ ન.;
વિત્ત ન; વિભવ પુ. ધન ન.
ધનવાન ધનભાજ્ વિશે; ધ-
નિક પુ.
ધંધો વૃત્તિ સ્ત્રી.
ધરાવું તુષ્ ગ. ૪, પરસ્મૈ.
ધર્મ ધર્મ પુ.
ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા વિધિ પુ;
ધારણ કરવું ધૃ ગ. ૧૦.
ધારવાળું નિશિત વિશે.
ધારવું ગણ્ ગ. ૧૦,
ધીમે ધીમે ક્રમેણ (ક્રમની તૃ-
તીયાનું એકવચન); શનૈસ્
અવ્યય.
ધીમું મન્દ વિશે.
ધીરજ ધૃતિ સ્ત્રી.
ધ્રૂજવું વેપ્ ગ. ૧, આત્મને.
કમ્પ્ ગ. ૧, આત્મને.
ધૃતરાષ્ટ્રનો પુત્ર ધાર્તરાષ્ટ્ર પુ.
ધોવું ક્ષલ્ (ક્ષાલ્)ગ. ૧૦, પ્ર-
ઉપ+ક્ષલ્ (ક્ષાલ્) ગ, ૧૦,
ધોળું ધવલ વિશે: શ્વેત વિશે.
ધ્યાન આધ્યાન ન,

ન.

ન ઓળંગાય એવું અલઙ્ઘ-
નીય વિશે.
નકલ પ્રતિકૃતિ સ્ત્રી.
નક્કી એવ અવ્યય.
નગરવાસી પૌર પુ.
નજર દૃષ્ટિ સ્ત્રી.
નટી નટી સ્ત્રી.
નણંદ નનાન્દૃ સ્ત્રી.
નદી નદ પુ; નદી સ્ત્રી.
નમવું નમ્ ગ. ૧, પરસ્મૈ;
વન્દ્ ગ. ૧, આત્મને, અભિ

(ઉપ.)ધાતુ+ ગ. ૧૦,
નમસ્કાર नमस् અવ્યય.
નરમ मृदु વિશે.
નવું नव વિશે.
નશીબ दैव ન.
નહાનું प्रतनु વિશે. अल्प વિશે. तनु વિશે. लघु વિશે.
નહિ न અવ્યય.
નાટક नाटक ન.
નાત ज्ञाति સ્ત્રી.
ના પાડવી अव ઉપ. + सद् (सीद्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.
નામ नामन् ન. अभिमान ન.
નામ દેવું अभि ઉપ. + धा કર્મણિ પ્રયોગમાં થી).
નામે नाम અવ્યય.
નાયક नायक પુ.
નારી नारी સ્ત્રી.
નાશ नाश પુ. अत्यय પુ. विनाश પુ.
નાશ પામવું ध्वंस् ગ. ૧, આત્મને. नश् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
નાશ પામેલું नष्ट (नश्‌નો ભૂ. કૃ.)
નિગ્રહ संयम પુ.
નિધા दृष्टिप्रसाद (दृष्टि સ્ત્રી. નજર, અને प्रसाद પુ. મહેરબાની).
નીચે નમવું अव ઉપ. + नम् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
નિંદાવા લાયક गर्ह्य વિશે.
નિંદવું निन्द् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
નિંદા निन्दा સ્ત્રી.
નિપજાવવું निर् (ઉપ.)+ मा (निर्मीयते કર્મણિરૂપ), सृज् ગ. ૬, પરસ્મૈ.
નિરાંત सुख ન
નિરાંતવાળું निवृतिमत् વિશે.
નિરૂપયોગ असारता સ્ત્રી.
નીકળવું निर् (ઉપ.) + गम् (गच्छ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ. प्र ઉપ+स्था ગ. ૧, આત્મને.
નીપજવું उद् (ઉપ.) + भू ગ. ૧, પરસ્મૈ. निस् (ઉપ.) + पद् (निष्पद्) ગ. ૪, આત્મને.
નુકશાન अपाय પુ. अहित ન.
નુર पण्य ન.
નોતરવું नि (ઉપ.) + मन्त्र ગ. ૧૦, આત્મને.
ન્યાયશાસ્ત્ર જાણનાર नैयायिकપુ.
ન્હાવું अव (ઉપ.)+गाह् ગ. ૧, આત્મને.

પ.

પકડવું अव (ઉપ.) + लम्ब्

ગ. ૧, આત્મને.; धृ ગ. ૧, ઉભય; सज् ગ. ૧, ઉભય.
પકડવું તે (ક્રિયાવાચક નામ) ग्रहण ન.
પક્ષી विहग પુ.; पक्षिन् પુ.
પખાળવું प्र ઉપ.+क्षल् (क्षाल्) ગ. ૧૦
પગ पाद પુ.
પગલું पद् ન.
પંખી पक्षिन् પુ.
પછી ततः અવ્યય; पश्चात् અવ્યય; अनन्तरम् અવ્યય.
પંચવટી पञ्चवटी સ્ત્રી.
પટરાણી महिषी સ્ત્રી.
પડવું (ક્રિયાપદ) पत् ગ. ૧ પરસ્મૈ.
પડવું (ક્રિયાવાચક નામ) पतन ન; पात પુ.
પડેલું (पतित (पत ના ભૂ. કૃ.
પડોશ संनिधि સ્ત્રી. (सकाश પુ.
પણ अपि અવ્યય; किन्तु અવ્યય; परंतु અવ્યય; तु (વાક્યની શરૂઆતમાં વપરાતો નથી) અવ્યય.
પંડ आत्मन् પુ.
પંડિત पण्डित પુ.
પત્થર अश्मन् પુ.; दृषद् સ્ત્રી.; शिला સ્ત્રી.
પથારી शय्या સ્ત્રી.
પરણવું परि (ઉપ.)+नी ગ. ૧, ઉભય.
પરમેશ્વર जगत्कर्तृ પુ; ईश्वर પુ. देव પુ.
પરવાનગી अनुज्ञा સ્ત્રી.
પરાક્રમ पराक्रम પુ.; वीर्य ન. शौर्य ન.
પરાગ रजस् ન.
પરાધીન परवत् વિશે.
પરિણામ परिणाम પુ.
પરિગ્રહ ग्रहन् ન.
પરીક્ષા કરવી वि ઉપ.+मृश् ગ, ૬, પરસ્મૈ. सम् ઉપ. +लक्ष् ગ. ૧૦,
પરીક્ષા લેવી परि (ઉપ.) + ईक्ष् ગ. ૧, આત્મને.
પરોઢિયે प्रातर् અવ્યય.
પરોણો अतिथि પુ.
પર્વત गिरि પુ. पर्वत પુ. शिखरिन् પુ.
પવન प्लवन પુ. मरुत પુ. वात પુ. मारुत પુ. वायु પુ.
પવિત્ર पुण्य વિશે.
પવિત્ર કરાયલું पूत (पू નો ભૂ. કૃ.)
પશુ पशु પુ.
પસરવું प्र (ઉપ]+सृ ગ. ૧, પરસ્મૈ.
પહેરેલું परिहित (परि (ઉપ.)

+ धा નો ભૂ. કૃ.)
પહેલાં पुरा અવ્યય.
પહેલું प्रथम વિશે.
પહોંચેલું प्राप्त (प्र (ઉપ.)+
आप् નો ભૂ. કૃ.).
પાંજરું पञ्जर પુ.
પાંદડું पर्ण ન.
પાછા આવવું नि (ઉપ.) +
वृत् ગ ૧, આત્મને. प्रति
ઉપ. +नि ઉપ. + वृत्
+ आ ઉપ. + गम् ગ. ૧,
પરસ્મૈ.
પાછા વળવું परा (ઉપ.) +
वृत् ગ. ૧, આત્મને.
પાછલો ભાગ परार्ध પુ.
પાછું વળીને परावृत्य.
પાછું આવેલું निवृत्य (नि+
वृत् નો ભૂ. કૃ.)
પાઠ पाठ પુ.
પાઠશાળા पाठशाला સ્ત્રી.
પાડો महिष પુ.
પાણી उदक ન. जल ન.
वारि ન. पयस् ન.
પાપ पाप ન. अधर्म પુ.
પાપી पापिन् વિશે.
પામવું प्र (ઉપ.) + आप्.
પામેલું प्राप्त [प्र (ઉપ.)+
आप् નો ભૂ. કૃ.]
પાર पार પુ.
પારકું परकीय વિશે.
પારખ કરવી वि ઉપ.+मृश्
ગ. ૬, પરસ્મૈ. सम् ઉપ.
+लक्ष् ગ. ૧૦, ઉભય.
પારધી व्याध પુ.
પાવન पूत (पू નો ભૂ. કૃ.)
પાળનાર पालक વિશે.
પાળો पत्ति પુ.
પિગળવું द्रु ગ. ૧, પરસ્મૈ.
પિંડ पिण्ड પુ.
પીડવું पीड् ગ. ૧૦,
પીડા पीडा સ્ત્રી. व्यथा સ્ત્રી.
પીવું पा (पिब्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.
(કર્મણિરૂપ पी).
પુણ્ય पुण्य ન.
પુણ્યરૂપી મૂલ पुण्यपण्य ન.
પુણ્યશાલી पुण्यवत् વિશે.
પુત્ર पुत्र પુ. आत्मज પુ.
सूनु પુ.
પુરાણ पुराण ન.
પુરુષ पुरुष પુ. नृ પુ. नर
પુ. जन પુ. मानव પુ.
પુષ્કળ प्रभूत વિશે.
પુસ્તક ग्रन्थ પુ पुस्तक ન.
પૂછડાનો ટેકો पुच्छकावल-
म्बन ન. (पुच्छक ન. પૂછડું
અને अवलम्बन ન. ટેકો.
પૂછડું लाङ्गूल ન.; पुच्छक ન.

બનાવ अर्थ પુ.

બનાવ (બનથી) भावय (भू ના પ્રેરકનું આજ્ઞાર્થ દ્વિ. પુ. એ. વ.

બડબડવું जल्प् ગ. ૧, પરસ્મૈ.

બરફ हिम ન.

બરોબરી કરવી स्पर्ध् ગ. ૧, આત્મને.

બસ अलम् (તૃતીયા સાથે)

બહાનું निमित्त ન.; कारण ન.

બહાર बहिस् અવ્યય.

બહુ भूरि વિશે: बहु વિશે.

બહુપણું बाहुल्य ન.

બહુ મોટું भूयस् વિશે.

બહેતર वरम् અવ્યય.

બહેન भगिनी સ્ત્રી. स्वसृ સ્ત્રી.

બહેનપણી सखी સ્ત્રી.

બળ बल ન

બળતણ इन्धन ન.

બળદ वृषभ પુ.; वृष પુ.

બળવાન बलवत् વિશે.; प्रबल વિશે.

બળિદાન बलि પુ; हविस् ન.

બળેલું संतप्त (सम् (ઉપ). + तप् નો ભૂ. કૃ.)

બાગ उपवन ન.

બાપ पितृ પુ.; जनक પુ.

બારણું द्वार ન.

બારી वातायन ન.

બાવરૂં भ्रान्त (भ्रम् નો ભૂ. ...

બાળક डिम्भ પુ.; बाल પુ.; शिशु પુ.

બાળવું दह् ગ. ૧. પરસ્મૈ.

બિંબ बिम्ब ન.

બી बीज ન.

બિલાડો बिडाल પુ.

બીક भीति સ્ત્રી.; भय પુ. ન...

બીકણ (સ્ત્રી) भीरू સ્ત્રી.

બીજે ઠેકાણે अन्यत्र અવ્યય.

બીના अर्थ પુ.

બીરાજવું वि ઉપ + राज् ગ. ૧. ઉભય.

બુદ્ધિ बुद्धि સ્ત્રી; मति સ્ત્રી.

બુદ્ધિની શક્તિ बुद्धिप्रभाव (बुद्धि સ્ત્રી. બુદ્ધિ प्रभाव પુ. શક્તિ.)

બુદ્ધિવાન बुद्धिमत् વિશે.. मेधा-विन् વિશે.; धीमत् વિશે.

બુડેલું निमग्न (नि (ઉપ.) + मस्ज् નો ભૂ. કૃ.)

બેટ द्वीप પુ.

બેઠેલો निषण्ण नि ઉપ + सद् નો ભૂ. કૃ.

બેડોળ विरूप વિશે.

બેભાન થવું मुह् ગ. ૪, પરસ્મૈ.

બેસવું उप (ઉપ.)+विश् ગ. ૬, પરસ્મૈ.; नि (ઉપ.) +

सद् (निषद्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.
બોલવાની છટા वाक्पटुता સ્ત્રી.) वाक् સ્ત્રી. વાણી, અને पटुता સ્ત્રી. હોશિયારી).
બોલાવવું हे ગ. ૧, ઉભય; आ+हे ઉપ. + આ (કર્મણિ પ્રયોગમાં ઘી).
બોલનારો वक्तृ પુ. ન.
બોલેલુ उक्त (वच् નો ભૂ. કૃ.)
બ્રહ્મને જાણનાર ब्रह्मविद् વિશે.
બ્રહ્મા ब्रह्मन् પુ.; वेधस् પુ.
બ્રાહ્મણ ब्राह्मण પુ.

ભ.

ભંગ भङ्ग પુ.
ભક્ત भक्त પુ.
ભક્તિ भक्ति સ્ત્રી.
ભજવવું नाट् ગ. ૧૦.
ભજવું भज् ગ. ૧, ઉભય.
ભટકવું अट् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
ભંડાર भाण्डागार પુ. कोश पु. निधि પુ.
ભમરો भ्रमर પુ.अलि પુ. मधुकर પુ.
ભમવું अट् ગ. ૧, પરસ્મૈ;
ભય भय ન.; भीति સ્ત્રી.
ભયંકર भयङ्कर વિશે. दारुण વિશે.
ભરવું भृ ગ. ૧, ઉભય (ક્રિયાતે કર્મણિ૩૫); पूर् ગ ૧, ઉભય.
ભલમનસાઇ सज्जनत्व.
ભલું हित ન.; सत् (अस् નો કર્તરિ વર્તમાન કૃદંત.)
ભલો માણસ सत् પુ.
ભાઇ भ्रातृ પુ.; बान्धव પુ.
ભાત ओदन પુ.
ભાર भार પુ.
ભાવવું स्वाद् ગ. ૬, આત્મને.; रुच् ગ. ૧, આત્મને.
ભિક્ષા भिक्षा સ્ત્રી.
ભીખ માગવી, ભીખવું | भिक्ष् ગ. ૧. આત્મને.
ભીમ भीम પુ. પાંડુના એક પુત્રનું નામ.
ભૂખ્યો क्षुधित વિશે.
ભુજ भुज પુ.; बाहु પુ.
ભુંડ किरि પુ.; वराह પુ.
ભુલ ખાવી मद् (माद्) ગ. ૪, પરસ્મૈ. प्र ઉપ.+मद् (माद्) ગ. ૪, પરસ્મૈ.
ભેટ उपहार ન.
ભેટવું कुल् ગ. ૪, પરસ્મૈ. श्लिष् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
ભેદવુ भिद्.
ભોય भूमि સ્ત્રી.
ભોજન भोजन ન.
ભોમિયો मार्गोपदेष्टृ; मा-

ગંદર્શક પુ.
મજબુત રીતે दृढम् અવ્યય.
મજા रति સ્ત્રી.
મઠ मठ પુ.; आश्रम પુ.
મડદું शव न.
મથવું यत् ગ. ૧, આત્મને.
મદ मद પુ.
મધ मधु न.
મધુર રીતે मधुरम् અવ્યય.
મન मनस् न; मानस न.
મનને કબજામાં રાખવું તે
मनःसंयम પુ.
મનોહર નેત્રવાળી સ્ત્રી.
मदिराक्षी સ્ત્રી.
મમતાળુ स्निग्ध વિશે.
મરણ मरण न.
મરદ पुरुष પુ.
મરવુંमृ (म्रिय्) ગ. ૬, આત્મને.
મશ્કરીમાં હસવું वि (ઉપ).
+ हस् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
મહાત્મા महात्मन् પુ.
મહાદેવ महादेव પુ वृषभध्वज પુ.
મહારાજા महाराज પુ.
નો मास પુ.
મહિમા महिमन् પુ.
મહેનત કરવી यत् ગ. ૧, ઉભય.
મહેરબાનીकृपा સ્ત્રી.; प्रसाद પુ.
મેહેરબાની મેળવવી તે
आराधन न.
મહેલ प्रासाद પુ.
મળવાને મુશ્કેલ दुर्लभ વિશે.;
दुराप વિશે.
મળીને मिलित्वा (मिल् નો
સંબંધક ભૂ. કૃ)
મળે તેવું साध्य વિશે.
માંડવો लतागृह न.
માંસ मांस न.
મા जननी સ્ત્રી; मातृ સ્ત્રી.
મા (નહિ) मा અવ્યય.
માગનાર भिक्षुक પુ; याचक પુ.
માગવું याच् ગ. ૧, ઉભય; प्र
ઉપ.+अर्थ् ગ. ૧૦, આત્મને.;
अभि ઉપ. + अर्थ् ગ. ૧૦,
આત્મને.
માટી मृद् સ્ત્રી.
માટે कृते અવ્યય,
માઠી હાલત दुर्दशा સ્ત્રી.
માણસ जन પુ; मानव પુ;नर પુ.
માત્ર केवलम् અવ્યય.
માથું मस्तक न; शिरस् न;
शीर्ष न.; मूर्धन् પુ.
માનવાળી સ્ત્રી मानिनी સ્ત્રી.
માનવું मन् ગ. ૪, આત્મને.
अनु (ઉપ)रुद् ગ. ૪,
આત્મને.
માફ કરવું क्षम् ગ. ૧, આત્મને.
માફી क्षमा સ્ત્રી.

માબાપ पितृ પુ. દ્વિ. વ.
માયાળુ स्निग्ध વિશે.
માર્ગ मार्ग પુ.
માર તાડન ન.
માર મારવો तड् (ताड्) ગ. ૧૦.
મારવું प्र (ઉપ.) + हृ ગ. ૧, ઉભય; तड् (ताड्) ગ. ૧૦.
મારવું તે (ક્રિયાવાચક નામ.) ताडन ન.
માળા माला સ્ત્રી.
મિઠાશ माधुर्य ન.
મિત્ર मित्र ન.; वयस्य પુ; सुहृद પુ
મિત્રઈ मित्रता સ્ત્રી.
મિથ્યા પદાર્થ अवस्तु ન.
મિથ્યા પદાર્થની કલ્પના अवस्त्वारोप પુ.
મીઠા બોલાપણું प्रियवादित्वन.
મીઠું लवण ન.
મીઠું બોલનાર प्रियवादिन् વિશે.
મુખ્ય मुख्य વિશે.; प्रधानतम વિશે.
મુંગા મુંગાतूष्णीम् અવ્યય.
મુંગો मूक વિશે.
મુઠી मुष्टि પુ.
મુરખામી वैयात्य ન.
મુશ્કેલીથી મળી શકે એવું दुर्लभ વિશે; दुराप વિશે.
મુસાફર पान्थ પુ.
મુસાફરીનો થાક अध्वखेद પુ. (अध्वन्) પુ. રસ્તો + खेद પુ. થાક.)
મૂર્છા આવવી मूर्च्छ् ગ. ૧. પરસ્મૈ.
મૂરતની ઘડી लग्नवेला સ્ત્રી.
મૂકવું मुच् (मुञ्च् ગ. ૧, પરસ્મ; नि ઉપ.+धा.
મૂકાયલું मुक्त (मुच्નો ભુ. કૃ.) કેલું निवेशित (नि ઉપ.+ विश् ના પ્રેરક પ્રયોગનું કર્મણિ ભૂ. કૃ.)
મુંગાપણું मौ ન.
મૂલ मूल्य ન; पण्य ન.
મળ मूल ન.
મેહેરબાની મેળવવી તે आराधन ન.
મેહેનતુ दक्ष વિશે.
મેળવવું प्र (ઉપ)+आप्; अव (ઉપ.)+आप्; अधि (ઉપ.) +गम् (गच्छ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.; लभ् ગ, ૧, આત્મને; विद् (विन्द्) ગ, ૬, ઉભય.
મેળાપને માટે આતુર समुत्सुक વિશે.
મૈત્રી मैत्री સ્ત્રી. स्नेह પુ,
મોકલવુ प्र (ઉપ.) +हि.
મોકલેલુ प्रस्थापित વિશે.

મોક્ષ મુક્તિ સ્ત્રી. मोक्ष પુ.
મોટું महत् વિશે.; ज्यायस् વિશે.; अवज्ञात વિશે.; पर વિશે;
મોટો શત્રુ महारिपु પુ.
મોત मृत्यु પુ
મોતી मुक्ता સ્ત્રી.; मौक्तिक ન.
મોર मयुर પુ.
મ્હો मुख ન.
મ્હોં મલકાવવું. स्मि ગ ૧, આત્મને.

ય.

યક્ષ यक्ष પુ.
યજ્ઞ કરનાર यजमान પુ.; ऋत्विज् પુ.
યજ્ઞ કરવો यज् ગ. ૧, ઉભય; आ (ઉપ.) + हृ ગ, ૧, પરસ્મૈ.
યજ્ઞનું } यज्ञिय
યજ્ઞસંબંધી, }
યંત્ર यन्त्र ન.
યાદદાસ્ત स्मृति સ્ત્રી.
યાદ રાખવું स्मृ ગ, ૧ પરસ્મૈ,
યુક્ત युक्त (यज्નો ભૂ. કૃ.); प्रसन्न (प्र (ઉપ.) +पद् ગ. ૪, આત્મને. નો ભૂ. કૃ.); उपेत ભુ. કૃ.
યોગી योगिन् પુ; यति પુ.
યોગ્ય योग्य વિશે; उचित વિશે.
યોગ્ય માણસ पात्र ન.
યોગ્ય વસ્તુ पात्र ન.
યોગ્ય વર્તણુક आचार પુ.

ર.

રક્ષક रक्षक પુ.; रक्षितृ પુ.
રક્ષણ रक्षण ન; रक्षा સ્ત્રી,
રક્ષણ કરનાર रक्षितृ વિશે.
રક્ષણ કરવું रक्ष् ગ. ૧, પરસ્મૈ; तन्त्र ગ, ૧૦,
રક્ષવું रक्ष् ગ. ૧, પરસ્મૈ; अव् ગ. ૧, પરસ્મૈ,
રક્ષાયલું रक्षित (रक्ष् નો ભૂ કૃ.)
રઘુઓનો રાજા रघुनाथ પુ.
રઘુરાજાના વંશજ रघु પુ, બ,વ.
રંગ रङ्ग પુ; वर्ण પુ,
રંગરંગી विचित्र વિશે,
રચવું रच् ગ, ૧૦; प्र (ઉપ) + नी ગ. ૧, ઉભય,
રજા अनुज्ञा સ્ત્રી.
રડવું रुद
રડવું તે (ક્રિયાવાચક નામ) रोदन ન.
રણભુમિ रणभूमि સ્ત્રી.; समराङ्गण ન
રત્ન रत्न ન.
રત્નરૂપ સ્ત્રી स्त्रीरत्न ન.
રથ रथ પુ.
રમત क्रीडा સ્ત્રી.
રમવું क्रीड् ગ. ૧, પરસ્મૈ; रम् ગ. ૧, આત્મને.

રસ रस પુ.
રસ્તો वर्त्मन् ન; वीथि સ્રી.
રહેઠાણ वास પુ.
રહેલું अध्यूषिवस् વિશે.
રહેવું वस् ગ. ૧, પરસ્મૈ. अधि (ઉપ.)+वस् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
રાંધવું पच् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
રાક્ષસ राक्षस પુ. रक्षस् ન.
રાજનીતિ राजनीति સ્રી. नीति સ્રી.
રાજપુત્ર राजपुत्र પુ.
રાજા राजन् પુ; नृप પુ; नृपति પુ.; भूप પુ.; भूभृत् પુ पार्थिव પુ.
રાજાપણું नृपत्व ન.; राज्य ન.
રાજાનો માણસ राजपुरुष પુ.
રાજા બનાવવાને अभिषेक्तुम् (अभि (ઉપ.)+सिच् નો હે. કૃ.)
રાજ્ય राज्य ન.
રાજ્ય કરતું शासत् (शास् નો વ. કૃ.]
રાજ્ય ચલાવવું शास्.
રાજ્યના લોભથી ખેંચાએલું राज्यलोभाकृष्ट.
રાતું रक्त વિશે.
રામના પુત્રનું નામ कुश પુ.
રામની બહેન शान्ता સ્રી.
રીત रीति સ્રી.
રૂ तूल પુ.
રૂચિ रुचि સ્રી.; अभिरुचि.
રૂદન रोदन ન.
રૈયત प्रजा સ્રી.
રોગ रोग પુ.; व्याधि પુ.
રોપવું તે (ક્રિયાપદ નામ) आरोपण ન.

લ.

લઇ જવું नी ગ. ૧, ઉભય; वह ગ. ૧, પરસ્મૈ. अप ઉપ.+नी ગ. ૧, પરસ્મૈ.
લઈ જવું તે (ક્રિયાવાચક નામ) हरण ન.
લઇ બેસવું प्र (ઉપ)+वृत् ગ. ૧, આત્મને
લઇ લેવું हृ ગ. ૧, ઉભય.
લક્ષ્મી लक्ष्मी સ્રી, रमा સ્રી.
લખેલું प्रणित ભૂ. કૃ. लिखित
લંગડો अञ्ज પુ.
લંગડો खञ्ज વિશે.
લંબાવતું वृद्धिमत् વિશે.
લગનમાંઆપવા યોગ્ય प्रदेयવિશે.
લડવૈયો योध पु.; वीर પુ.
લડાઇ युद्ध ન; युध् સ્રી.. विग्रह પુ
લડાઇ અને સલાહ विग्रहसंधि પુ દ્વિ. વ.
લડવું युध् ગ. ૪, આત્મને.

अर्थ् ગ. ૧૦; प्र ઉપ. +
अर्थ् ગ. ૧૦
વિનવવું प्र (ઉપ.) + अर्थ् ગ. ૧૦; પરસ્મૈ.
વિના विना અવ્યય.
વિયોગ वियोग પુ.
વિવાહ विवाह પુ.
વિશ્વ विश्व ન.
વિશ્વકર્મા विश्वकर्मन् પુ. त्वष्टृ પુ.
વિશ્વાસ विश्वास પુ.; श्रद्धा સ્ત્રી.; प्रत्यय પુ.
વિશ્વાસનું કારણુ विश्वासकारण ન.
વિસ્તાર विकास પુ.
વિસામો ખાવાની સબબથી विश्रामहेतोः
વીંટાળવું परि (ઉપ.) + ૯
વીજળી विद्युत् સ્ત્રી.
વીણવું उञ्छ् ગ. ૬; પરસ્મૈ.
વીર્ય वीर्य ન.
વણી कबरी સ્ત્રી.
छन्द पु छन्दस् न. श्रुतिस्त्री.
વેદ જાણનાર श्रुतिमत् વિશે.
વેર વાળવું તે प्रतिक्रिया સ્ત્રી.
વેરૂળ एलापुर ન.
વેલ लता સ્ત્રી.
વહેમી साशङ्क વિશે.
વૈકુંઠ, વિષ્ણુનું રહેવાનું ઠેકાણું वैकुण्ठ ન.
વૈભવ प्रभाव પુ.

શ.

શંકા शङ्का સ્ત્રી; संदेह પુ.
શંકા ભરેલું साशङ्क વિશે.
શણગારવું भूष् ગ. ૧૦, પરસ્મૈ; अलम् + कृ (કર્મણિ પ્રયોગમાં क्रि).
શતક शत ન.
શત્રુ अरि પુ.; शत्रु પુ. रिपु પુ; द्विष् પુ.
શત્રુ સાથે લડાઇ शत्रुविग्रह પુ.
શરણે જવું शरणम् કે वशम् + गम् (गच्छ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.; आ (ઉપ (+ श्रि ગ. ૧, ઉભય.
શરદઋતુ शरद् સ્ત્રી.
શરમાવવું लज्ज् ગ. ૧. આત્મને.
શરીર शरीर ન.
શરીર રૂપે વહાણ कायनौ સ્ત્રી.
શરીરમાં રહેતું शरीरस्थ વિશે.
શરૂઆત आरम्भ પુ.
શરૂ કરવું आ (ઉપ) + रभ् ગ. ૧, આત્મને; प्र (ઉપ,) + वृत् ગ. ૧, આત્મને,
શહેર नगर ન; नगरी સ્ત્રી: पुर ન; पुरी સ્ત્રી.
શાણી સ્ત્રી आर्या સ્ત્રી.
શાંત मूक વિશે. स्वस्थ વિશે.

શાંતતા मौन न.
શાંત રીતે तूष्णीम् અવ્યય.
શાંત થવું शम्(शाम्) ગ; ૪, પરસ્મૈ.
શાંત પાડવું सान्त्व् ગ. ૧૦, પરસ્મૈ.
શાંતિ शान्ति સ્રી; स्वास्थ न.
સાબીત કરવું सम् ઉપ. +लक्ष् ગ. ૧૦, ઉભય.
શાસ્ત્ર शास्त्र न,
શાળા शाला સ્રી.
શિકારી व्याध પુ.
શિકારી પ્રાણી श्वापद् પુ.
શિક્ષા दण्ड પુ.
શિખવવું उप(ઉપ.) + दिश् ગ. ૬, પરસ્મૈ; वि ઉપ + नी ગ. ૧, ઉભય.
શિયાળ शृगाल પુ. जम्बूक પુ.
શિયાળો शिशिर પુ. न.
શિવ शिव પુ; धूर्जटि પુ. शूलिन् પુ. शम्भु પુ.
શિવનું દેરૂં शिवालय न.
શિશિરઋતુ शिशिर પુ.
શિષ્ય शिष्य પુ; छात्र પુ; विद्यार्थिन् પુ;
શીખવું शिक्ष् ગ. ૧, આત્મને. पठ् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
શુદ્ધશુદ્ધ વિશે; विशुद्ध (वि (ઉપ.) + शुध् ગ. ૪, પરસ્મૈ, ભૂ,કૃ.
શુદ્ધિ शुद्धिસ્રી; विशुद्ध સ્રી.
શૂદ્ર शूद्र પુ,
શૂર शूर પુ; वीर પુ,
શેરી रथ्या સ્રી,
શોક કરવો, શોચવું, } शुच् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
શોધવું मृग् ગ. ૧૦, આત્મને, मार्ग् ગ, ૧૦, પરસ્મૈ, अनु ઉપ+इष् ગ ૪, પરસ્મૈ,
શોભવું वि ઉપ+राज् ગ, ૧, ઉભય.
શૌર્ય शौर्य न; पराक्रम પુ.

સ.

સંકટ संकट न; दुर्ग न; व्यसन न, अनिष्ट न; विपद् स्त्री
સંકડામણ संकट न.
સંગમ संगम પુ.
સંગતિ संगतिસ્રી; संगम પુ.
શંગીત संगीत न,
સતતિ संतति સ્રી प्रजा स्त्री;
સંદેશો संदेश પુ.
સંપ मेल પુ,
સંપત્તિ संपत्ति स्त्री; संपद् સ્રી
સંબંધ संपर्क પુ.
સંભવતું જણાય છે संभाव्यते

સમ્ (ઉપ) + મૂ નું પ્રેરક કર્મણિ વર્તમાન તૃ. એ. વ.]
સંભારવું સ્મૃ ગ, ૧, પરસ્મૈ
સંભાળવું રક્ષ ગ ૧, પરસ્મૈ
તન્ત્ર્ ગ, ૧૦, ઉભય.
સંસર્ગ સંપર્ક પુ.
સંસાર સંસાર પુ
સગો જ્ઞાતિ પુ. બન્ધુ પુ બાન્ધવ પુ
સઘળું સકલવિ, અખિલ વિશે
સજા કરવી દણ્ડ્ ગ, ૧૦,
સજ્જન સજ્જન પુ, આર્ય પુ, સત્ પુ.
સજ્જ થયેલો ઉદ્યત (ઉદ્ + યમ્ નો કર્મણિ ભુ કૃ.)
સત્કર્મ સત્કર્મન્ ન, સુકૃત ન; સુકૃતિ સ્ત્રી; સુચરિતન
સત્કારવું કરવુ પૂજાસ્થાન ન
સત્પુરૂષ સત્પુરુષ પુ, સાધુ પુ
સત્યસત્યનં; મતાર્થન; સત્વ ન.
સદા સદૈવ(સદા+એવ) અવ્યય,
સદાચાર સદાચાર પુ,
સભા સભા સ્ત્રી; સંસદ્ સ્ત્રી. ન; સમાજ પુ.
સભ્યતા સભ્યતા સ્ત્રી; પ્રશ્રયપુ.
સમક્ષ પુરતસ્ અવ્યય
સમજ ભાવય (ભૂ ના પ્રેરકના આજ્ઞાર્થનું દ્વિ પુ. એ, વ.)
સમજવું બુધ્ ગ, ૧, ઉભય
સમજાવવું ઉપ (ઉપ)+દિશ્ ગ ૬, ઉભય
સમર્થ સમર્થ વિશે
સમર્થ થવું કૢપ્ ગ ૧, આત્મને
સમાન ગણતું સમચિત્ત વિશે
સમુદાય સંઘાત પુ; સમૂહ પુ; અવચય પુ,
સમુદ્ર સમુદ્ર પુ. ઉદધિ પુ.
સમુહ સમૂહ પુ.
સરકવું સૃ ગ ૧. પરસ્મૈ
સરકાર કચેરી રાજદ્વાર ન,
સરખાદીલવાળું સમચિત્ત વિશે.
સરખું તુલ્ય વિશે. સમ વિશે
સર્વ રીતે સર્વથા અવ્યય,
સરજનાર સ્રષ્ટૃ પુ,
સરજવું સૃજ ગ. ૬, પરસ્મૈ.
સરજાયલું નિર્મિત(નિર્ (ઉપ) + મા ભુ કૃ.)
સરવું સૃ ગ. ૧, પરસ્મૈ
સરસાઇ કરવી સ્પર્ધ્ ૧, આત્મને
સરોવર કાસાર પુ, સરસ્ ન
સવારે પ્રાતર્ અવ્યય.
સહિયર સહચરી સ્ત્રી,
સહેવાયલું સોઢ (સહ નો ભુકૃ.)
સહેવું સહ ગ, ૧, આત્મને,

સાંચો यन्त्र न.
સાંભળનાર श्रोतृ વિશે.
સાંભળવું (ક્રિયાપદ) श्रु.
સાંભળવું તે (ક્રિયાવાચક નામ) श्रुति સ્ત્રી.
સાંસતાં રહેવું–થવું शम् [शाम्] ગ. ૪. પરસ્મૈ.
સાક્ષાત मूर्तिमत् વિશે.
સાક્ષી साक्षिन् પુ.
સાથે सह અવ્યય.
સાદડી कट પુ.
સાધવા યોગ્ય साधयितव्य વિશે.
સાધુ सत् પુ.
સાપ सर्प પુ.
સામર્થ્ય सामर्थ्य ન.; प्रभाव પુ.
સારથિ सारथि પુ.; सव्येष्टृ પુ.
સારી ચાલનું पुण्यवत् વિશે.; सुवृत्त વિશે.
સારું शुभ વિશે.; शोभन વિશે.
સારું કામ शुभ कृति; शुभं चरितम्; पराक्रम પુ.; विक्रम પુ.
સારૂ कृते અવ્યય.
સારૂ सम्यक् અવ્યય.
સાષ્ટાંગ નમસ્કાર સાથે साष्टांगपातम् (સામાસિક અવ્યય.)

સાસુ श्वश्रू સ્ત્રી.
સાહસ કર્મ साहस ન.
સિંહ सिंह પુ.
સિંહાસન सिंहासन ન.
સીમા सीमन् સ્ત્રી.
સિંચવું सिच् [सिञ्च्] ગ. ૬, પરસ્મૈ.
સુંવાળું मृदु વિશે.
સુંદર चारु વિશે.
સુખ सुख ન; कल्याण ન.; भद्र ન.
સુખનો અંશ सुखलेश પુ.
સુખી सुखिन् વિશે.; [illegible] વિશે.; श्रीमत् વિશે.; सुखभाज् વિશે.; [illegible] વિશે.
સૂકાવું शुष् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
સૂચના निर्देश પુ.
સૂત્રધાર सूत्रधार પુ.
સૂર્ય सूर्य પુ.; रवि પુ.; [illegible] પુ.
સૃષ્ટિ सृष्टि સ્ત્રી.
સૃષ્ટિકર્તા स्रष्टृ પુ.
સેજ शय्या સ્ત્રી.
સેના सेना સ્ત્રી.
સેનાપતિ सेनापति પુ.
સેવવું सेव् ગ. ૧, આત્મને.; भज् ગ. ૧, ઉભય [illegible]

(...) + सेव् ગ. ૧.; ...ते.
... शात ન.
...ર निष्क પુ.
... सुवर्णकार પુ.
... सुवर्ण ન.; काञ्चन ન.; ...न् ન.
...
...માં રહેનારી, } सहचरी સ્ત્રી.
... કરાવનાર યાજ્ઞિકમાંનો ... मैत्रावरुण પુ.
...રસ } सोम પુ.
...
... સુરખા मूर्खशात ન.
...થો મોટું वर વિશે.
... चारी સ્ત્રી; ललना સ્ત્રી; ...हिनी સ્ત્રી.
... निश्चेष्ट વિશે.
... स्थल ન.; शाला સ્ત્રી.
...ના प्रतिष्ठापनन.; प्रवर्तन ન.
...લું विरित [वि (ઉપ). + या નો ભૂ. કૃ.]
...ર स्थिर વિશે.; ध्रुवविशे; ...र વિશે.; निश्चेष्ट વિશે.; ...विचलित (अ + विच-... वि ઉપ. + चल् નો ... કૃ.)

સ્નેહ स्नेह પુ.; प्रीतिस्त्री.; प्रेमन् પુ. ન.
સ્નેહ રાખવો स्निह् ગ. ૪. પ. स्निह्यै.
સ્મૃતિ (ધર્મશાસ્ત્ર) स्मृति સ્ત્રી.
સ્વચ્છ अवदात વિશે.
સ્વદેશ स्वदेशपુ.; स्वविषय
સ્વપ્ન स्वप्न પુ.
સ્વભાવ प्रकृति સ્ત્રી.
સ્વર્ગ स्वर्ग પુ.
સ્વસ્થ स्वस्थ વિશે.
સ્વર્ગમાં રહેનારા દેવોમાંની એક જાત गन्धर्व પુ.
સ્વસ્થતા स्वास्थ्य ન.; सुख ન.
સ્વાદિષ્ટ स्वादु વિશે.
સ્વાભાવિક प्रकृतिसिद्ध વિશે.

હ.

હણવું हन्.
હદ सीमन् સ્ત્રી.
હમેશ सदा (અવ્યય); सदैव (सदा + एव) અવ્યય.
હરકત अपाय પુ.
હરણ मृग પુ.; हरिण પુ.
હરણ કરવું તે (ક્રિયાવાચક નામ) हरण ન.
હરાયલું अभिभूत [अभि(ઉપ-)

+ भू નો ભૂ. કૃ.]
હરાવવું लङ्घ् ગ. ૧, આત્મને.; परा ઉપ. + जि (जय्) ગ. ૧. આત્મને.
હરિફાઈ अक्षमा સ્ત્રી.
હરી જવું हृ ગ. ૧. ઉભય.
હલકાપણું लघिमन् પુ.
હલકું क्षुद्र વિશે.
હવણાં अधुना (અવ્યય.)
હવન કરનારો होतृ પુ.
હવેલી हर्म्य ન.; प्रासाद પુ.
હસવું स्मि ગ. ૧. આત્મને.
હળવે હળવે शनैस् અવ્યય.
હળાહળ ઝેર हलाहल ન.
હાથ हस्त પુ.; कर પુ.; पाणि પુ.; बाहु પુ.
હાથણી वशा સ્ત્રી.
હાથમાં લેવું रभ् ગ. ૧. આત્મને.
હાથી हस्तिन् પુ.; गज પુ.; नाग પુ.
હાથીનું બચ્ચું करभक પુ.
હાર ખાવી परा(ઉપ.) + जि (जय्) ગ. ૧, આત્મને. (કર્મણીરૂપમાં)
હાલવું कम्प् ગ. ૧, આત્મને.
હાલે ચાલે નહીં એવું अविचलित ((अ+वि+चल् નો ભૂ. કૃ.)
હિત हित ન.
હિંદુસ્તાનનો રેહેવાસી भारतवर्षीय પુ.
હિતકારક हित વિશે; हितकर વિશે.
હિતકારક વસ્તુ पथ्य ન.
હિંમત धृति સ્ત્રી.
હુકમ आज्ञा સ્ત્રી.; आदेश પુ.; शासन ન.
હુકમ બજાવવો अनु ઉપ. स्था (तिष्ठ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.
હૈયું हृदय ન; अन्तःकरण ન.
હોવું भू ગ. ૧, પરસ્મૈ.; अस् ગ. ૨, પરસ્મૈ.; वृत् ગ. ૧, આત્મને.; विद् ગ. ૪. આત્મને.
હોશિયાર निपुण વિશે.
હોશિયારી कौशल ન; प्रावीण्य ન.; पटुता સ્ત્રી.

શુદ્ધિપત્ર.

[illegible]	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
[illegible]	૨૪	तू-न	त्न तू-न
[illegible]	૪	ट्ण	ष्ण
	૧૮	स्व	स्य
	૨૫	ह्व	ह्र
	૨૫	ह्व	ह्ल
[illegible]	૧૭	चर	चर्
[illegible]	૩	નમ છે	નમે છે
	૫	(તું)	(હું)
	૨૫	अस	अस्
[illegible]	૨૧	उर	चुर्
	૨૨	गड़्	पीड्
[illegible]	૩	घोषवथः	घोषयथः
	૧૮	सान्त्व्	सान्त्व्
[illegible]	૩	(અમ બ)	(અમે બે)
	૭	(અમ બે)	(અમે બે)
	૮	(તમ બે)	(તમે બે)
[illegible]	૨૦	कर्धश	कवीश
[illegible]	૧૮	થાય છે	र् થાય છે.
[illegible]	૧૨	मास	मांस
	૧૫	लुक्ष्यति	लुभ्यति
	૨૦	मुञ्चति	मुश्वति
[illegible]	૧૩	अभि+नन्द्	अभि+नन्द्
	૧૫	ञ्ज+जयति	ञ्ज+यति

પૃષ્ઠાંક	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
	१९	रवि	रविं
		ह्यामः	ह्यामः
२३	८	बारणा	वारिणा
		वारामः	वारिभिः
२४	१६	खानत्रेण	खनित्रेण
	१९	सुसेन	सुखेन
	२०	देनम्	दनम्
२६	१३	सानिक	सैनिक
२७	१४	बिना	विना
३०	४	रामा	रामाय
३१	१८	ब्राह्मण	ब्राह्मण
३६	३	क्र	क
३८	१६	कल्याणांय	कल्याणाय
	२५	ाणकार	मणिकार
४०	१०	श्वाद	स्वाद
४२	१९	त्यज्जते	त्यज्यते
४३	१९	ब्राह्मणेक्ष्यो	ब्राह्मणेभ्यो
४४	४	श्लाकाः	श्लोकाः
४५	७	स्मयथे	स्मयेथे
	१२	श्रयेते	श्रूयेते
५२	१९	ओस	ओस्
५३	४	नद्यो	नद्यौ
५४	२३	वर्वते	वर्धते
६०	५	वलि	बलि
	१०	अ ह+सृज	अति+सृज्

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
	૧૯	मित्रक्ष्य	मित्रस्य
[illegible]	૨૭	ध्वम्	ध्वम्
[illegible]	૧૩	दुष्कत	दुष्कृत
[illegible]	૩૨	ने	हने
[illegible]	૯	पित	पितृ
	૧૬	सन्येष्ट्	सव्येष्ट्
[illegible]	૩	कतृर्	कर्तर्
[illegible]	૨૧	मत्यो	मृत्यो
[illegible]	૧૬	श्रु	श्वश्रु
[illegible]	૧૫	ऋष्यशृङ्ग	ऋष्यशृङ्ग
૮૦	૧૯	આજ્ઞાથ	આજ્ઞાર્થ
૮૨	૧૦	ક્રોધથી	ક્રોધથી
૮૩	૧૩	विया	विद्या
૮૪	૩	नृपत्य	नृपस्य
૮૬	૨	अत्	अत्
૮૭	૪	रूद्	रूढ
૮૮	૩	मूच्छ्	मूर्च्छ्
[illegible]	૧૩	मत्स्तु	मरुत्सु
[illegible]	૨૯	नी	तूनी
[illegible]	૨૫	गच्छत	गच्छत्
[illegible]	૬	वयति	वियति
	૨૦	गच्छतु	गच्छन्तु
	૨૧	पणितो	पण्डितो
૯૯	૨૪	ज्ञ	ज्ञ
૧૦૦	૮	કેમ	કેમ

પૃષ્ઠાંક	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૦૨	૬	कुप्यती	कुप्यति
૧૦૭	૧૩	अर्चिःबु	अर्चिःपु
	૨૪	व અતવાળાં	वस् અંતવાળાં
૧૧૨	૧૧	व	वसेव
	૧૨	वसतम्	वसेतम्
૧૧૩	૨૬	वहिस	बहिस्
૧૧૪	૧૫	त्यजेमम्	त्यजेयम्
૧૧૫	૮	ञ्नीष्पद्ये ।	निष्पद्येत
	૧૫	यच्छे+द्वरे	यच्छे+द्धरे
૧૧૭	૧૯	सर्वम	सर्वम्
૧૧૯	૧૩	तद	तद्
	૫	यद	यद्
	૨૩	एत	एतम्
	૨૦	एनद	एनद्
૧૨૦	૨૬	ग	ग्
	૨૭	वस्	‡ बस्
૧૨૧	૧૬	नगरदुत	नगराद्रुत
	૧૯	या	याः
	૨૩	जगन्बिरमियत	जगान्निरमियत
૧૨૩	૫	અવિશ્વથીય	અવિશ્વનીય
૧૨૭	૨૪	તૃતીયાન	તૃતીયાનાં
૧૩૦	૯	मघंकर	मधुकर
૧૩૧	૧૩	मावय	मानय
	૧૯	न्यवत्	न्यवसत्

પૃષ્ઠાંક	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૩૨	૨	भायाम्	भार्याम्
૧૩૩	૧૯	शिशिरो	शिशिरो
૧૩૭	૭	ચરજદાર	કરજદાર
	૯	ઉપુરી	ઉપરી
૧૪૦	૯	મેળયવી	મેળવવી
૧૪૧	૧૯	उद्+हम्	उद्+यम्
૧૪૨	૧૨	झपट	कपट
૧૪૮	૧૬	त्वेर	त्वर
૧૫૩	૨	ચશુ	પશુ
	૧૩	પડવું ત	પડવું તે
	૨૭	તળાવડું	તળાવડું
૧૫૪	૫	पुच्छक	पुच्छक
	૮	पूर	पूर्
૧૫૫	૮	प्रतिष्टपन	प्रतिष्टापन
	૨૧	વગ્નમ	લગ્નમાં
	૨૨	प्रपन्न	प्रपन्न
	૨૪	प्रातर	प्रातर्
૧૫૬	૪	મહેવ	મહેલ
	૭	શકુન્તવા	શકુન્તલા
	૧૩	बाहध्य	बाहुल्य
૧૫૭	૩	ब्रते	बूते
	૨૦	ભીખવું	ભીખવું
	૨૪	भाति	भीति
	૨૫	भाम	भीम
૧૫૮	૫૨	માલલું	માછલું

પૃષ્ઠાંક	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
	૧૨	ડાર	દાર
	૨૪	मनःस्नयम	मनःसंयम
૧૫૯	૬	मासचतुष्त्र	मासचतुष्य
	૧૦	સહાપુરૂષ	મહાપુરૂષ
૧૬૧	૨૮	रज्जु સ્ત્રી રડી	रज्जु સ્ત્રી દોરડી
૧૬૩	૩	घंरंम	वरम्
	૧૪	घसत् (वसનો	बसत् (वस्ને
૧૬૫	૨૯	वं	वृ
૧૬૭	૨૭	ગ–૫	ગ–૪
૧૫૮	૪	વતમાગ	વર્તમાન
	૧૨	( )	(અવ્યય)
	૧૩	ગ–૧	ગ–૧ પરસ્મૈ
	૧૫	ઉપસગ	ઉપસર્ગ
૧૬૯	૧૯	सामन्	सीमन्
૧૭૦	૧૭	દસોઇયો	રસોઇયો
૧૭૧	૧૪	પદસ્મૈ	પરસ્મૈ
	૧૯	પાવું	પામવું
	૨૮	પુષ્ટિકર્તા	સૃષ્ટિકર્તા
૧૭૨	૩	ह्व	हृ
	૪	प्र+ह्व	प्र+हृ
	૫	वि+ह्व	वि+हृ
૧૭૩	૬	अस्विश्वास्य	अविश्वास्या
૧૭૪	૧૦	અશુત્ત	અસત્ય
	૧૪	तवस	तमस्
	૧૫	अपराघलय	अपराधलव
૧૭૭	૧૩	ઓળંગતું	ઓળંગવું

પૃષ્ઠાંક	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
	૧૮	कुलह	कलह
	૨૫	तुद्	तुद्
૧૭૯	૧૧	सारमय	सारमेय
૧૮૦	૧૫	गङ्गा	गङ्गा
	૮	दारिध्र	दारिद्र्य
૧૮૧	૧૮	ग्रयन	ग्रथन
૧૮૩	૨૧	अभिभुत	अभिभूत
	૨૭	जीण	जीर्ण
૧૮૪	૪	ज्ञामामृत	ज्ञानामृत
૧૮૫	૫	ડાચ	ડાધ
	૧૦	तृपित	तृषित
	૧૧	तरेહ तरेહनं	तरेહतरेહनुं
૧૮૬	૧૨	अत	अतः
૧૮૭	૮	अत्तमज	आत्मज
	૧૦	દુર	દૂર
૧૮૮	૪	धीमे धीमे	धीमे धीमे
	૯	वेष्	वेष्
	૨૪	ननान्दु	ननान्द
૧૮૯	૧૨	निर	निर्
	૨	પરણવ	પરણવું
	૧૩	पच्चवटी	पञ्चवटी
	૧૭	पसन	पतन
	૨૦	सनिधि	संनिधि
	૨૭	हसद्	दृशद्
	૮	न्याघ	व्याघ्र
	૧૩	पिणु	पिण्ड

પૃષ્ઠાંક	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
	૩૧	लाङ्गलन	लाङ्गूल
૧૯૨	૧૭	मदनी	मेदनी
	૨૬	अतुरञ्जन	अनुरंजन
૧૯૪	૧૧	वेहिस	बहिस्
૧૯૫	૭	हे	ह्वे
	૧૬	भङ्गे	भङ्ग
૧૯૬	૬	માદ્યો	માર્યો
		सङ	सङ्ग
૧૯૯	૨૨	खञ्ज्	खञ्ज
	૨૯	×મહેન	બળેન
૨૦૦	૧૧	लञ्ज्	लज्ज्
	૧૭	ज्यांवस्	ज्यायस्
	૧૯	वञ्चव	वञ्चक
૨૦૧	૭	रलण	रमण
	૨૮	વાયુદેયતા	વાયુદેવતા
	૩૦	वारंवारम्	વારંવાર वारंबारम्
૨૦૨	૨	अर्थ्	अर्थ्
	૧૦	विश्वकमन्	विश्वकर्मन्
	૨૨	વણી	વેણી
	૨૩	वपु	વેદ बेद પુ.
	૨૯	વૈકુંઠ	વૈકુંઠ
૨૦૪	૧૮	सकृतं	सुकृति
	૧૯	पूजास्यान	पूजास्थान
	૨૬	સંભ્યતા	સભ્યતા

